

ԵՂԵՌՆ՝
ԵՂԵՌՆԻՉ ՇԵՏՈ

SOYKIRIMDAN
SONRA FARKLI
BİR SOYKIRIM

ANOTHER GENOCIDE
AFTER THE GENOCIDE

ԵՂԵՌՆ
ԵՂԵՌՆԻՑ ԶԵՏՈ

SOYKIRIMDAN SONRA
FARKLI BİR SOYKIRIM

ANOTHER GENOCIDE
AFTER THE GENOCIDE

ՀՏԴ 72
ԳՄԴ 85.11
Ե 376

Ե 376 Եղեռն՝ եղեռնից հետո.-Եր.: Հայկական
ճարտարապետությունն ուսումնասիրող
հիմնադրամ, 2016.-168 էջ:

ՀՏԴ 72
ԳՄԴ 85.11

ISBN 978-9939-843-28-5

© ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ, 2016
© ՍԱՄՎԵԼ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ, 2016

ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՄԲ ԳՈՒԳԱՐԱՅ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ-
ՏԵՐ ՍԵՊՈՒՀ ԱՐԶ. ՉՈՒԼՋՅԱՆԻ
ԳԻՐՔՆ ԱՅՍ ՏՊԱԳՐՎԵՅ ՍԵԿԵՆԱՍՈՒԹՅԱՄԲ
ԼՈՍԱՆՋԵԼԵՍԱԲՆԱԿ ՊՈԼՍԱՀԱՅ
ԿԱՐՈ ԵՎ ԱՂԱՎՆԻ ԳՈՒՐՅԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔԻ՝
Ի ՀԻՇԱՏԱԿ ՍԱԼԱԹԻԱՅԻ ԵՎ ՍԵԲԱՍՏԱՅԻ ԾՆՈՂԱՅ
2016 Թ.

GUGARK BÖLGESİ RUHANİ ÖNDERİ
BAŞPİSKOPOS SEBUH ÇULCUYAN
HAZRETLERİNİN KUTSAMASIYLA,
LOS ANGELES'TE İKAMET ETMEKTE OLAN
İSTANBULLU GARO VE AĞAVNİ GURİYANLAR'IN
HİMAYESİNDE BASILAN BU KİTAP,
ONLARIN MALATYALI VE SİVASLI
EBEVEYNLERİNİN ANISINA ADANMAKTADIR.
2016

WITH THE BLESSING OF HIS EMINENCE
ARCHBISHOP SEPOUH CHULJYAN,
PRIMATE OF THE DIOCESE OF GOUGARK
OF THE ARMENIAN APOSTOLIC CHURCH
PUBLISHED UNDER THE PATRONAGE OF KARO AND AGHAVNI GURIAN,
ISTANBUL ARMENIANS LIVING IN LOS ANGELES, CA, USA,
IN MEMORY OF THEIR PARENTS WHO WERE FROM MALATIA AND SEBASTIA
2016

Նվիրվում է

Հայոց Հայրենիքում անհետացվող մշակույթի
բեկորները գոնե թոթի վրա փրկել ջանագած
Թորոս Թորամանյանի, Արամ Վրույրի, Հովսեփ Օրբելու,
Ստեփան Լիսիցյանի, Աշխարհբեկ Քալանթարի, Ժան-Միշել
Թիերրիի, Պաոլո Կունեոյի, Արմեն Հախնազարյանի և մյուսների
անմար հիշատակին

Adanmıştır

İşgal altındaki Tarihi Ermenistan topraklarında bulunan,
yok olmaya mahkum edilmiş, Ermeni kültürüne ait tarihi
eserleri kayıt altına almak için ellerinden gelen herşeyi
yapan tüm değerli araştırmacılara;
Toros Toramanyan, Aram Vruyr, Hovsep Orbeli,
Sdepan Lisitsyan, Aşkharbeg Kalantar,
Jean-Michel Thierry, Paolo Cuneo,
Armen Hakhnazaryan, ve diğerleri

Dedicated to

all those meritorious researchers who did not spare efforts to document
the monuments of Armenian cultural heritage doomed to annihilation
in the occupied lands of Historical Armenia:
Toros Toramanyan, Aram Vruyr, Hovsep Orbeli,
Stepan Lisitsian, Ashkharbek Kalantar, Jean-Michel Thierry,
Paolo Cuneo, Armen Hakhnazarian, and others

Բովանդակություն

ՆԱԽԱԲԱՆ	11	Գյուլիջ և Դաշբուռուն գյուղերի գերեզմանոցներ	107
Անիի զինանշան	14-15	Ջեզանի վանք	108-109
Անիի Միջնաբերդի արքունի եկեղեցի	16-17	Գոգյուբա գյուղի եկեղեցի	110-111
Անիի Առաքելոց եկեղեցի և Բարսեղ Անեցու որմնափակ խաչքար	18-19	Հուսկանորդու վանք	112, 114-115
Անիի Աղջկաբերդի եկեղեցի	20-21	Հուսկանորդու վանքի գերեզմանոց	113
Անիի Միջնաբերդի գմբեթավոր եկեղեցի	22	Արգելանի վանք	116-117
Անիի Մայր տաճարին կից մատուռներ	23	Լիմ կղզու Սբ. Գևորգ վանք	118-119
Անիի Սբ. Փրկիչ եկեղեցի	24	Էրերին գյուղի Սբ. Սահակ վանք	120-121
Անիի Տիգրան Հոնենց եկեղեցի	25	Կտուց կղզու վանք	122-123
Անիի Հովվի եկեղեցի	26-27	Վանի Քաղաքամեջ քաղամաս	124
Անիի Գագիկ Ա թագավորի արձան	28	Քաղաքամեջի Տիրամայր Սբ. Աստվածածին եկեղեցի	125
Կարմիր վանք	29	Վարազ վանք	126-127
Շիրակավանի Սբ. Ամենափրկիչ եկեղեցի	30-31	Կարմրվոր Սբ. Աստվածածին վանք ..	128-129
Օղուզի գյուղի Սբ. Աստվածածին եկեղեցի	32-33	Կուռուպաշի Սբ. Խաչ վանք	130-131
Արգինայի կաթողիկե եկեղեցի	34-35	Սալմապատի վանք	132-135
Տիգնիսի բերդ	36-37	Սրիսու Սբ. Նշան վանք	136-137
Հոռոմոսի հաղթականար	38-39	Ծիծանից Սբ. Խաչ վանք	138-139
Հոռոմոսի վանք	40-53	Կճավավանք	140-141
Տեկորի տաճար (Սբ. Երրորդություն եկեղեցի)	54-55	Դաշտ թաղի գերեզմանոց	142-143
Ագրակի վանք	56-57	Բարդուղիմեոս առաքյալի վանք	144-145
Ծպնի գյուղի Սբ. Աստվածածին եկեղեցի ..	58-59	Ասպստան գյուղի Սբ. Հարություն եկեղեցի	146
Ալաման գյուղի Սբ. Անանիա եկեղեցի ...	60-61	Սպիտակ վանք	147
Բագարանի Սբ. Թեոդորոս եկեղեցի	62-63	Մեծովավանք	148-149
Բագարանի Սբ. Շուշանիկ եկեղեցի	64-65	Նարեկավանք	150-151
Արջո-Առիճի վանք	66	Աղթամար կղզու Սբ. Խաչ վանք և գերեզմանոց	152-153
Նախիջևան գյուղի Սբ. Ստեփանոս եկեղեցի	67	Մշո Սբ. Կարապետ վանք և գերեզմանոց	154-155
Մրենի տաճար	68-71	Մշո Սբ. Առաքելոց վանք	156-158
Բագնայրի վանք	72-73	Խաչքարեր Մշո Սբ. Առաքելոց վանքի պանթեոնում	159
Խծկոնքի վանք	76-89	Բագավանի Սբ. Հովհաննու վանք	160-161
Կարսի Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցի	90-93	Մժնկերտի Սբ. Կարապետ եկեղեցի	162
Կարսի Առաքելոց եկեղեցու զանգակատուն	94-95	Մագիստրոսի կամ Սբ. Աստվածածին վանք	163-164
«Գմբեթ» եկեղեցի	96-97	Կամիս գյուղի եկեղեցի	164
Խաչավանք	98-99	Արաբկիր քաղաքի Սբ. Աստվածածին եկեղեցի	165
Ծառաքարի վիմափոր վանք	100-101	Էրկան գյուղի Սբ. Գևորգ վանք	166
Սբ. Խաչ եկեղեցի	102-103	Սեմալ գյուղի եկեղեցի	167
Չորի (Կամրջաձորի Սբ. Աստվածածին) վանք	104-105		
Չիթհանք գյուղի գերեզմանոց	106		

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	12	Zegan Manastırı.....	108-109
Ani'nin Sembölü	14-15	Gogyuba Kilisesi	110-111
İç Kale Arkuni (Kraliyet) Kilisesi, Ani	16-17	Husganordi Surb Sdepanos Nakhavga (Aziz İlk Şahid Stefan) Manastırı.....	112, 114-115
Sourb Arakelots (Kutsal Havariler) Kilisesi ve Barseğ Anetsi'nin Duvarla Kaplanmış Haçkarı, Ani	18-19	Husganordi Surb Sdepanos Nakhavga (Aziz İlk Şahid Stefan) Manastırı'nın Mezarlığı.....	113
Ağcgaberd (Kız Kalesi) Kilisesi, Ani	20-21	Argelan Manastırı.....	116-117
Micnaberdi Gmbetavor (İç Kale'deki Kubbeli) Kilise, Ani	22	Lim Anabad (Lim Manastır) yada Surb Gevorg (Aziz Yorgi) Manastırı	118-119
Ani Katedrali'nin Doğusunda Bulunan Şapeller ve Mezar Taşları	23	Surb Sahag (Aziz Sahag) Manastırı, Elerin	120-121
Surb Prgiç (Kutsal Kurtarıcı) Kilisesi, Ani	24	Kduts (Çarpanak) Adası'nın Manastırı	122-123
Digran Honents (Aziz Grigor) Kilisesi, Ani	25	Van'ın Kağakamec (Şehir İçi) Mahallesi....	124-125
Hovvi (Çoban) Kilisesi, Ani.....	26-27	Diramayr Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi, Kağakamec Mahallesi, Van....	125
Kralların Kralı Birinci Gagik'in Heykeli, Ani	28	Varag Manastırı	126-127
Garmir (Kırmızı) Manastır kilisesi.....	29	Garmrvor Surb Asdvadzadzin (Kırmızı Meryem Ana) Manastırı.....	128-129
Şiragavan'ın Surb Amenaprgiç (kutsal Kurtarıcı) Kilisesi	30-31	Surb Haç (Kutsal Haç) Manastırı, Kurupaş ..	130-131
Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi, Oğuzlu	32-33	Salnabad'ın Surb Grigor (Aziz Grigor) Manastırı	132-135
Argina Katedrali	34-35	Srkhu Surb Nşan (Kutsal İşaret) Manstırı...	137-137
Dignis Kalesi	36-37	Surb Haç (Kutsal Haç) Manastırı, Dzidzants	138-139
Hormos Zafer Takı	38-39	Gcavavank Manastır	140-141
Horomos Manastırı.....	40-53	Daşd (Bahçe) Mahallesi Mezarlığı, Mogs ..	142-143
Surb Yerrordutyun (Kutsal Üçleme) Kilisesi, Degor	54-55	Surb Barduğimeos (Aziz Bartalmay) Manastırı	144-145
Agrag Manastırı	56-57	Surb Harutyun (Kutsal Diriliş) kilisesi, Aspstan	146
Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi, Dzbnı	58-59	Sbidag (Beyaz) Manastır, Vosdan.....	147
Surb Anania (Aziz Hananya) Kilisesi, Alaman...	60-61	Medzopavank Manastırı, Tavladir	148-149
Surb Teodoros (Aziz Theodor) Kilisesi, Bagaran	62-63	Nareg Manastırı.....	150-151
Surb Şuşanıg (Aziz Şuşanıg) Kilisesi, Bagaran	64-65	Ağtamar Adası'nın Surb Haç (Kutsal Haç) Manastırı ve Mezarlığı.....	152-153
Arco-Aric Manastırı	66	Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya) Manastırı ve Mezarlığı	154-155
Surb Sdepanos (Aziz Stefan) Kilisesi, Nakhicevan.....	67	Surb Arakelots (Kutsal Havariler) Manastırı, Arak	156-158
Mren Katedrali	68-71	Surb Arakelots (Kutsal Havariler) Manastırı'nın Panteonu	159
Bagnayr Manastırı	72-75	Surb Hovhan (Aziz Yahya) Manastırı, Bagavan.....	160-161
Khedzonk Manastırı	76-89	Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya) Kilisesi, Mjngerd	162
Surb Grigor Lusavoriç (Aziz Aydınlatıcı Grigor) Kilisesi, Kars.....	90-93	Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Manastırı	163-164
Surb Arakelots (Kutsal Havariler) Kilisesi'nin Çan Kulesi, Kars	94-95	Gamis'in (Giaglis Altı) Kilisesi	164
Gmbet (Kubbe) Kilisesi	95-97	Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi, Arabgir	165
Haçavank Manastırı, Garavank	98-99	Surb Gevorg (Aziz Yorgi) Manastırı, Ergan.....	166
Dzarakar kaya Manastırı, Brud	100-101	Semal Köy kilisesi.....	167
Surb Haç (Kutsal Haç) Kilisesi.....	102-103		
Dzor (Zor) Kilisesi	104-105		
Dzithank Köyü Mezarlığı.....	106		
Gyulic ve Taşburun Köyleri Mezarlıkları.....	107		

Contents

INTRODUCTION	11	Huskanordi Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Protomartyr) Monastery	112, 114-115
Emblem of Ani.....	14-15	Cemetery of Huskanordi Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Protomartyr) Monastery	113
Royal Church of Ani Citadel	16-17	Monastery of Argelan.....	116-117
Sourb Arakelots (Holy Apostles') Church and Barsegh Anetsy's Set-in-Wall Cross-Stone, Ani.....	18-19	Lim Cloister	118-119
Church of Aghjkaberd Castle, Ani.....	20-21	St. Sahak Monastery, Ererin Village.....	120-121
Domed Church of Ani Citadel	22	Ktuts Cloister	122-123
Funerary Chapels Close to Ani Cathedral	23	Kaghakamej Quarter, Van City	124
Sourb Prkich (Holy Saviour) Church, Ani.....	24	Tiramayr Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church of Kaghakamej Quarter, Van City	125
Tigran Honents Church, Ani	25	Varag Monastery	126-127
Hovvi Church, Ani	26-27	Karmrvor Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Monastery	128-129
Karmir (Red) Monastery, Ani	29	Sourb Khach (Holy Cross) Monastery, Kurupash Village	130-131
Sourb Amenaprkich (Holy Saviour) Cathedral, Shirakavan.....	30-31	St. Grigor (Gregory) Monastery of Salnapat	132-135
Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church, Oghuzli Village.....	32-33	Srkhu Sourb Nshan (Holy Sign) Monastery	136-137
Argina Cathedral	34-35	Sourb Khach (Holy Cross) Monastery, Tzitzants Village.....	138-139
Tignis Castle	36-37	Kjav Monastery	140-141
Triumphal Arch of Horomos	38-39	Cemetery of Dasht Quarter, Moks City	142-143
Horomos Monastery	40-53	Sourb Bardughimeos Arakyal (St. Bartholomew the Apostle) Monastery	144-145
Sourb Yerordutian (Holy Trinity) Church, Tekor Village	54-55	Sourb Harutiun (Holy Resurrection) Church, Aspstan Village	146
Agrak Monastery	56-57	Spitak (White) Monastery	147
Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church, Tzepni Village.....	58-59	Metzopavank Monastery	148-149
St. Anania Church, Alaman Village.....	60-61	Narek Monastery	150-151
St. Teodoros (Theodore) Church, Bagaran Village	62-63	Cross-Stone from the Cemetery of Sourb Khach (Holy Cross) Monastery, Aghtamar Island, and Reliefs from Its Church	152-153
St. Shushanik Church, Bagaran Village.....	64-65	Sourb Karapet (Holy Forerunner) Monastery of Mush and Its Cemetery	154-155
Monastery of Arjo-Arij	66	Sourb Arakelots (Holy Apostles') Monastery of Mush	156-158
St. Stepanos (Stephen) Church, Nakhijevan Village.....	67	Cross-Stones from the Pantheon of Sourb Arakelots (Holy Apostles') Monastery of Mush	159
Mren Cathedral	68-71	St. Hovhan (John) Monastery, Bagavan Village.....	160-161
Monastery of Bagnayr Village.....	72-73	Sourb Karapet (Holy Forerunner) Church, Mezhenkert Village	162
Khetzkonk Monastery	76-89	Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin, Magistros) Monastery, Aksigoms Village.....	163-164
St. Grigor Lusavorich Church, Kars City.....	90-93	Church of Kamis Village	164
Belfry of Sourb Arakelots Church, Kars City.....	94-95	Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church, Arabkir City	165
Gmbet (Dome) Church	96-97	St. Gevorg Monastery, Erkan Village	166
Khachavank Monastery	98-99	Church of Semal Village	167
Tzarakar Rock-Cut Monastery	100-101		
Sourb Khach (Holy Cross) Church.....	102-103		
Monastery of Dzor (Sourb Astvatzatzin of Kamrjadzor)	104-105		
Cemetery of Dzithank Village	106		
Cemeteries of Gyulij and Dashburun Villages	107		
Monastery of Zegan.....	108-109		
Church of Gogyuba Village	110-111		

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հայ ժողովուրդն իր բազմադարյան պատմության ընթացքում կերտել է մշակույթի բազմաբնույթ և մեծաքանակ կոթողներ, որոնց հիմնական մասը գտնվում է հայերի պատմական բնօրրանի՝ Հայկական բարձրավանդակի (Մեծ և Փոքր Հայքեր) տարածքում:

Հայոց Հայրենիքը փուլ առ փուլ իրականացված ցեղասպանությունների՝ Համիդյան (1894-1896 թթ.) և Կիլիկիայի (1909 թ.) ջարդերի, Մեծ եղեռնի (1915 թ.) միջոցով թուրքական պետության կազմում ապահովելուց հետո, սկսած հենց Առաջին աշխարհամարտի տարիներից, բայց առանձնապես 1940-ական թթ.-ից ի վեր իրարահաջորդ թուրքական իշխանությունները նպատակադրված իրականացրել են իրենց իսկ գոյությամբ պատմական իրականությունը մատնող հայկական նյութական մշակույթի բազմահազար հուշարձանների համատարած ոչնչացման անհետացման վանդալական քաղաքականություն, որի հիմնական նպատակն էր երկրի երեսից մեկընդմիջտ վերացնել ոչ միայն հայ ազգի պատմության և մշակույթի, այլև համաշխարհային քաղաքակրթության համար անգնահատելի արժեք ներկայացնող տարաբնույթ և անհաշիվ հուշարձաններ: Ընդ որում, անդառնալի կորստի ցավը սաստկանում է նաև նրանով, որ դրանց մեծագույն մասը նախքան ոչնչացումը երբևէ ուսումնասիրված, նույնիսկ վկայագրված կամ հաշվառված իսկ չի եղել:

Ստեղծված իրավիճակում գոնե մոտավոր պատկերացում կազմելու համար, թե անցած տասնամյակների ընթացքում ծրագրված ջարդարարությանը քանի հուշարձան է զոհ գնացել, կարծում ենք, կարելի է առաջնորդվել հետևյալ սկզբունքով:

Այսպես՝ ելնելով այն փաստից, որ Հայոց Հայրենիքում գոյություն ունի պատմական հուշարձանների միջին խտությամբ համասեռ տեղաբաշխում, և շուրջ 30.000 քկմ մակերես զբաղեցնող Հայաստանի Հանրապետությունում ցարդ հաշվառվել է շուրջ 25.000 հուշարձան, կարելի է արձանագրել, որ մակերեսով նվազագույնը յոթ անգամ գերազանցող Արևմտյան Հայաստանում նախքան Մեծ եղեռնը գոյություն է ունեցել ավելի քան 170.000 միավոր պատմական հուշարձան: Ընդ որում, ինչպես ցույց են տվել մի շարք գավառներում իրականացված ուսումնասիրությունները, նյութական մշակույթի այդ վիթխարի ժառանգությունից շարունակական նվազման ակնհայտ միտումով ներկայումս գոյություն ունի սոսկ 2-3 տոկոսը:

Հատկանշական է, որ ոչնչացված հուշարձանների շարքում առաջին տեղում են քրիստոնեական մշակույթի շերտ համարվող գերեզմանոցները՝ բյուրավոր խաչքարերով, տապանաքարերով, տապանատներով, և հատկապես պաշտամունքային կառույցները՝ վանքերը, եկեղեցիներն ու մատուռները: Մինչդեռ հայկական կամուրջների և բերդերի, աղբյուրների և բնակելի կամ հասարակական կառույցների դեպքում մեծ մասամբ բավարարվել են սոսկ կառուցման պատմությունն ազդարարող հայերեն արձանագրությունները ոչնչացնելով, քանի որ այդ կերպ հնարավոր և թույլատրելի էին դրանց շահագործումն ու յուրացումը (ի դեպ, եթե գյուղական վայրերում պաշտամունքային կառույցների մեծ մասը սեփականաշնորհվել է, և նրանց ճակատագիրը լիովին կախված է եղել սեփականատիրոջ կամքից, ապա գերեզմանոցների զբաղեցրած տարածությունները հիմնականում մնացել են պետության հաշվեկշռում: Հենց այս պատճառով էլ շատ գյուղերում պետական շինությունները՝ դպրոցներ, գյուղապետարաններ, հիվանդանոցներ և այլն, կառուցվել են հայոց գերեզմանոցների տարածքում, որի ժամանակ ոչնչացվել են գերեզմանական բոլոր հուշարձանները):

Այսպիսով՝ հազարամյակների ընթացքում ստեղծված և համամարդկային քաղաքակրթության անքակտելի արժեք համարվող հազարավոր հուշարձաններ թուրքական իշխանությունների մոլագարությամբ ջնջվել են երկրի երեսից: Երևույթ, որի գործողությունների կանխամտածված կերպն ու ծավալները հաստատում են թուրքական պետության ծրագրած եղեռնը նաև հայ մշակույթի հանդեպ:

Ասվածից հետևում է, որ եթե հին ազգերի միջագետքյան մշակույթներն այսօր ոչնչացվում են «Իսլամական պետություն» ահաբեկչական խմբավորման կողմից, ապա հայ մշակույթի նկատմամբ անցած մեկ դարի ընթացքում նույնն է արել այս ոլորտում եվրոպական զանազան կոմպենցիաները (համաձայնագիր) փաստորեն սոսկ առերես ստորագրած թուրքական պետությունը:

ÖNSÖZ

Yüzyıllar boyunca, Ermeniler, yaşadıkları yerlerde ve özellikle ana vatanları olan Ermenistan Dağlık Arazisi'nde, farklı yapı türlerinden oluşan zengin bir kültürel miras var etmişlerdir.

Ermeniler'in ana vatanına sonsuza dek sahiplenmek amacıyla yapılan kademeli soykırımlardan sonra (1894-1896 yılları arasında Sultan Hamit tarafından, 1909'da Kilikya katliamları, 1915'de Büyük Soykırım), Türk yetkilileri, 1915 yılından itibaren ve özellikle 1940'lardan sonra, işgal altındaki Ermeni topraklarında bulunan ve bölgenin yerlileri tarafından bırakılan devasa mirası ortadan kaldırmak için, kültürel soykırım başlattılar: binlerce eser, sadece tarihsel gerçeği deşifre ettiği için Türk vandalizmine maruz kaldı. Böylece evrensel değere sahip, Ermeniler tarafından yapılan anıtlar yok edildi. İmha edilen eserlerin çoğunun daha önceden araştırılmamış veya belgelenmemiş olması, geri döndüremez kayıpların acısını daha da büyütüyor.

1915 Soykırımı'ndan önce, Batı Ermenistan'da bulunan eserlerin kesin sayısı hakkında somut bilgi bulunmaması sebebiyle, biz aşağıda belirtildiği gibi, kendi hesaplamalarımızı yaptık: şimdiye kadar, günümüz Ermenistan Cumhuriyeti'nde, yaklaşık 30.000 kilometrekarelik alanda 25.000 eser kayıt altına alınmıştır. Tarihi Ermenistan'daki eserlerin orantısız dağılımını göz önünde bulundurursak, günümüz Ermenistan Cumhuriyeti'nin en az yedi katı büyük bir alanı kaplayan Batı Ermenistan'ın, Soykırımdan önce 170.000'den fazla tarihi esere sahip olduğunu belirtebiliriz. Soykırım sonrası dönemde gerçekleştirilen bazı çalışmaların sonuçlarına bakacak olursak, bu devasa mirasın sadece yüzde 2 veya 3'ü hala ayakta. Bu anıtlar şimdiye kadar, her gün tahribata maruz kalmaktadırlar.

Türk vandalizminin ana hedefinin Hristiyan eserleri olduğu vurgulanmalıdır: kiliseler, şapeller, manastırlar, sayısız haçkar, mezar taşı ve mezarlıklar. Dini eserlerin tersine; Ermeni köprüleri, kaleleri, çeşmeleri, konut ve kamusal binaları çoğunlukla korunmuşlardır: vandallar bu eserlerin Ermeniler'den kaldığını örtbas etmek için yapıların üzerlerindeki Ermenice yazıtları imha etmişlerdir.

İlginçtir ki köylerde bulunan Ermeni dini eserlerinin özel sahipleri vardır, ve özel mülk kategorisine girdikleri için kaderleri onlara bağlıdır, oysa mezarlıklar Türk devletinin yetkisi altındadırlar: bu sebeple, birçok köyde, okullar, köy belediyeleri, hastaneler, vb. devlet kuruluşları Ermeni mezarlıklarının arazileri üzerine inşa edilmişlerdir, tabii ki, tüm mezar anıtlarının yok edilmesinden sonra.

Özetle; belirtmek gerekir ki, sadece Ermeni kültürel mirasının değil, dünya medeniyetinin bir parçasını oluşturan binlerce tarihi Ermeni eseri, Türk devleti tarafından önceden planlanmış imha politikasının kurbanı olmuştur. Bu politikanın kültürel soykırımdan başka hiçbir adı yoktur.

Bu yönüyle, Türkiye'nin, şuanda aktif olarak Mezopotamya'nın eski uluslarının kültürel miraslarını yok eden terörist organizasyon IŞİD'den, hiçbir farkı yoktur. Türk yetkilileri, Ermeni Soykırımı'nı takiben, kültürel mirasın korunmasına ilişkin bir dizi Avrupa sözleşmesi imzalamış olmalarına rağmen, yüzyıllar boyunca aynı barbarlığı Ermeni eserlerine karşı işlemişlerdir.

INTRODUCTION

Throughout many centuries, Armenians have built rich cultural heritage in their historical homeland (Armenia Maior and Armenia Minor) situated in the Armenian Highland.

One of the ancient nations in the world, Armenians were repeatedly subjected to pogroms in their historical homeland while under Turkish tyranny. The massacres perpetrated by Sultan Hamid between 1894 and 1896, and the slaughter of Cilicia Armenians in 1909 were followed by the Great Genocide of 1915, through which the Turkish authorities wanted to have the occupied historical Armenian lands finally and firmly established within the borders of their state.

After the Genocide of 1915, particularly after the 1940s, the Turkish powers started another, cultural, genocide in order to annihilate the colossal heritage left by the natives of the occupied Armenian lands (primarily of Western Armenia): thousands of monuments fell prey to Turkish vandalism simply because they betrayed the historical reality. The irretrievable losses caused to Armenian culture become even greater given the fact that most of the annihilated monuments were never studied, or at least documented.

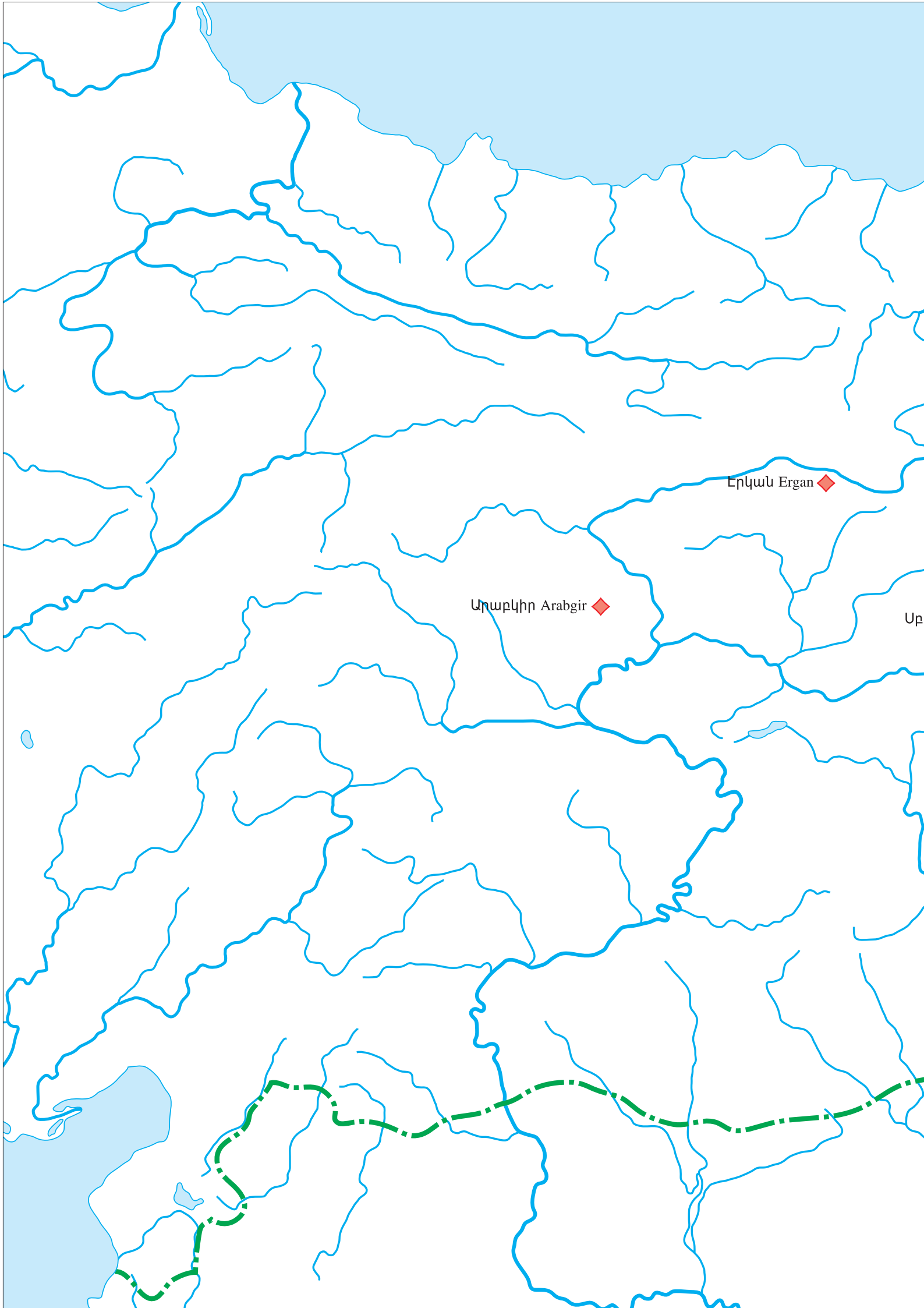
Thus, there being no written records to provide any information regarding the exact number of monuments in Western Armenia before the Genocide of 1915, we have made our own calculations, which are as follows: so far about 25,000 monuments have been registered in the present-day Republic of Armenia covering an area of around 30,000 square kilometres. Taking into account the average density of the proportional distribution of monuments throughout the territory of Historical Armenia (Armenia Maior and Armenia Minor), we can state that Western Armenia, covering an area at least seven times as large as the present-day Republic of Armenia, had more than 170,000 historical monuments before the Genocide. Judging from the results of studies carried out in some districts in the post-Genocide period, only 2 to 3 per cent of this colossal heritage still survives, and that facing destruction and appropriation every day as cultural genocide is still going on in Western Armenia.

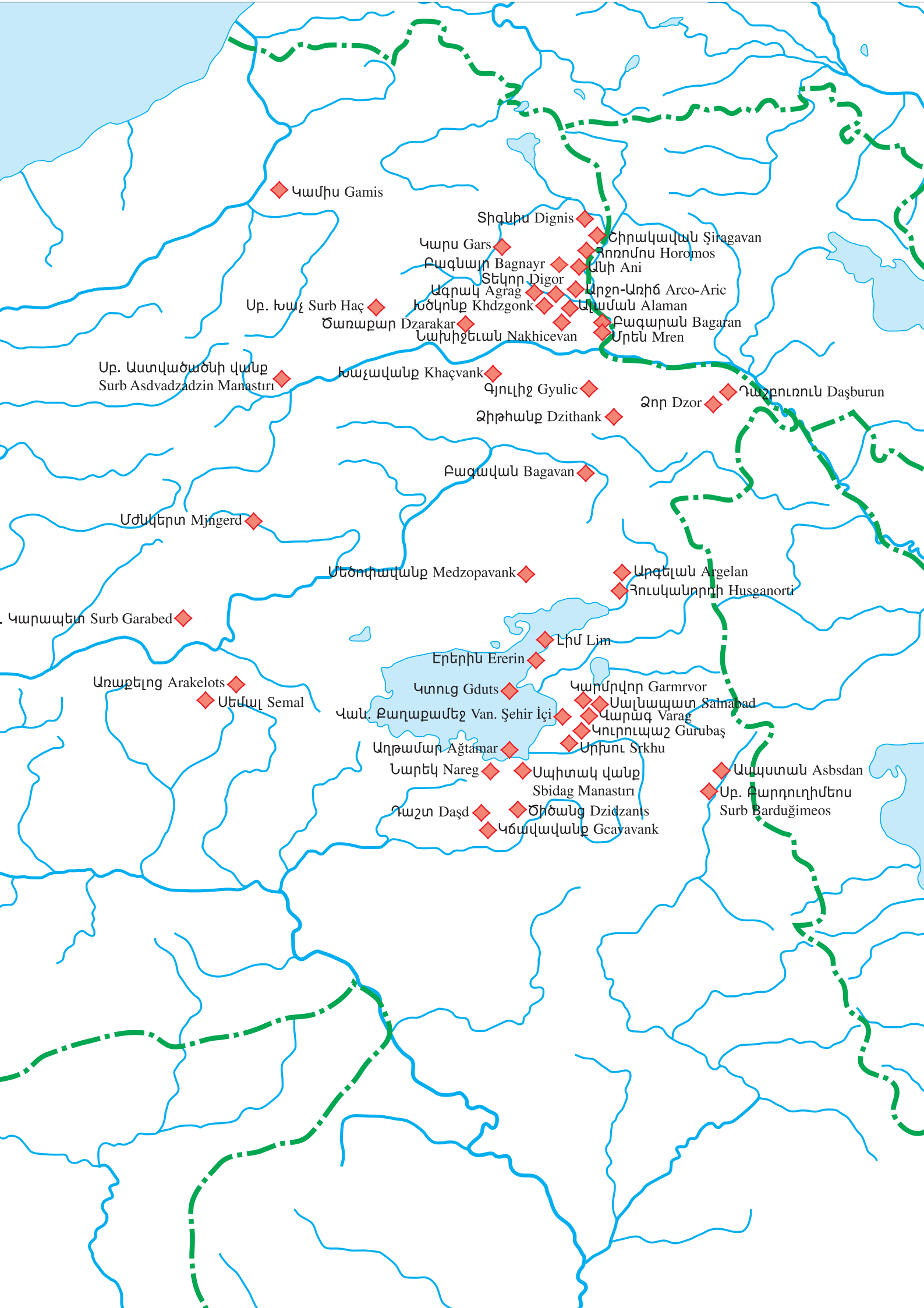
It should be stressed that the primary targets of Turkish vandalism are Christian monuments: churches, chapels, monasteries, and cemeteries with a countless number of cross-stones, tombstones, and funerary chapels. In contrast to religious monuments, Armenian bridges, castles, springs, residential and public buildings have been mostly preserved only to be appropriated: the vandals have confined themselves to annihilating their Armenian construction inscriptions in order to conceal the fact that they have come down from the exterminated natives of the country.

It is interesting to note that Armenian religious monuments located in rural areas belong to private owners on whom their fate depends, whereas cemeteries are within the jurisdiction of the Turkish state: for this reason, in many villages, state establishments, such as schools, village municipalities, hospitals, etc., have been built in the sites of Armenian graveyards, indeed, after the destruction of all funerary memorials.

To summarise, we have to state that thousands of historical Armenian monuments, forming part of not only Armenian cultural heritage but also of world civilization, have fallen victim to a policy of premeditated destruction perpetrated by the Turkish state, a policy that has no other name but cultural genocide.

With this respect, there is absolutely no difference between Turkey and the terrorist organisation ISIS, which is now actively annihilating the cultural legacy of the ancient nations of Mesopotamia: throughout the century following the Genocide of Armenians, the Turkish authorities have committed the same barbarities against Armenian monuments despite the fact that they have signed a number of European conventions on heritage preservation.

Կամիս Gamis

Տիգրիս Dignis

Կարս Gars

Բագնայր Bagnayr

Տեկոր Digor

Ագրակ Agrab

Խժզոնք Khdzgonk

Ծառաքար Dzarakar

Նախիջևան Nakhicevan

Շիրակական Տիրագան

Հորոմոս Horomos

Անի Ani

Արցո-Արիս Arco-Aric

Ալաման Alaman

Բագարան Bagaran

Մրեն Mren

Սր. Խաչ Surb Haç

Սր. Աստվածածնի վանք

Սր. Աստվածածնի վանք

Surb Asdvadzadzin Manastiri

Խաչավանք Khaçvank

Գյուլիչ Gyulic

Զիթհանք Dzithank

Զոր Dzor

Դաշբուրուն Daşburun

Բագավան Bagavan

Մմկերտ Mjngerd

Մեծօրավանք Medzopavank

Արգելան Argelan

Հուսկաստորի Husganorti

Կարապետ Surb Garabed

Առաքելոց Arakelots

Սեմալ Semal

Էրերին Ererin

Կոուց Gduts

Վան. Քաղաքամեջ Van. Şehir İçi

Աղթամար Aġtamar

Նարեկ Nareg

Սպիտակ վանք

Sbidag Manastiri

Դաշտ Daşd

Ծիծանք Dzidzants

Կնավավանք Knavavank

Լիմ Lim

Կարմրվոր Garmvor

Սալնապատ Salmabad

Վարագ Varag

Կուրուպաշ Gurubaş

Սրխու Srkhu

Ասպատան Asbsdan

Սր. Բարդուղիմեոս

Surb Barduġimeos

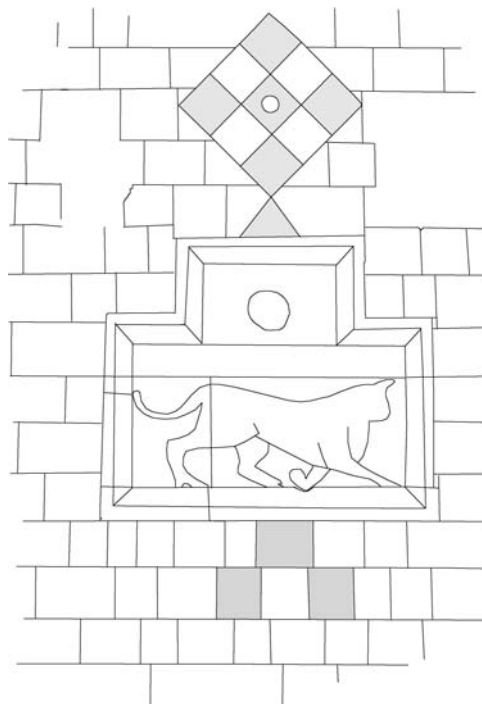
Բագրատունյաց թագավորության մայրաքաղաք (961-1045 թթ.) Անիի զինանշանը գտնվում է Սմբատյան պարիսպներից բացված Ավագ մուտքի ճակատին: Պահպանված բազմաթիվ հին լուսանկարները, անշուշտ, միանգամայն բավարար հնարավորություն էին ընձեռում այն նախնական տեսքով վերականգնելու համար, մինչդեռ, ինչպես տեսնում ենք ժամանակակից լուսանկարից, 1990-ական թթ. վերջերին տեղի է ունեցել միտումնավոր աղավաղում: Մասնավորապես ակնհայտ է, որ «վերականգնողներն» առաջնորդվել են ոչ թե գիտական վերականգնման չափանիշերով, այլ հետապնդել են հայկականությունը մատնող նշաններից ազատվելու և յուրացնելու նպատակ: Արդյունքում, բացի հովազի բարձրաքանդակը երիզող շրջանակի պարզեցումից, չի վերականգնվել նաև նրանից վեր առկա խաչը, որը տվյալ դեպքում քաղաքի պահապան խորհրդանիշն էր (հովազի բարձրաքանդակից ցած մնացել են արդեն գոյություն չունեցող խաչի պատվանդանի երեք սև քարերը):

Ermenistan'ın Bağıratlı Krallığı'nın başkenti (961'den 1045'e) olan Ani'nin sembolü Kral Smbat'ın inşa ettiği surlardan açılan ana kapının (Ermenice Avag Dur) üzerinde bulunur. Rölyef, çerçeve içerisindeki bir panteri temsil etmektedir ve üzerinde bir haç bulunmaktadır, bu da şehrin sembolik koruyucusudur.

1990'ların sonlarına doğru, surların restorasyonu sırasında, sembol kasten bozulmuştur, oysa, mevcut arşiv fotoğraflarından yola çıkılarak uygun şekilde restore edilebilirdi. Aslında sözde restoratörlerin asıl amacı rölyefin Ermeni özelliklerinin izini kaybettirmektir: böylece panter rölyefini çevreleyen çerçeve basit bir dikdörtgene indirgenmiş, buna karşın çerçeve üzerindeki haç hiçbir şekilde restore edilmemiştir, kaidesinin kalıntıları olan ve halen panter rölyefinin altında bulunan üç adet siyah taş, haçın eskiden var olduğunu belli etmektedir.

The emblem of Ani, the capital (961 to 1045) of the Bagratid Kingdom of Armenia, was engraved on the Principal Gate (*Avag Dur* in Armenian) of the city opening from Smbat's Ramparts. It represented a panther relief within a frame, with a cross above it, the symbolic protector of the city.

During the restoration of the walls of Ani, carried out in the late 1990s, the emblem was deliberately distorted, whereas in fact, it could have been properly restored on the basis of the available archive photos. Its so-called restorers actually had the aim of obliterating its Armenian features: thus, the frame enclosing the panther relief was simplified into a rectangle, while the cross above it was not restored at all, the remnants of its pedestal, three black stones beneath the panther relief, betraying its former existence.

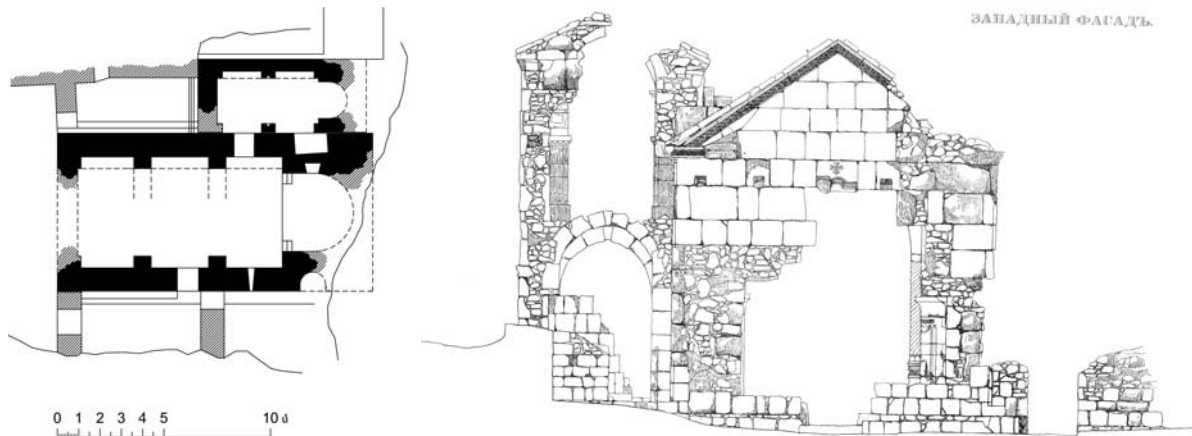

Անիի զինանշանը 1900-ական թթ. (լուս. հեղ.՝ անհայտ և Թ. Թորամանյանի, 1912 թ.) և «վերականգնումից» հետո (լուս. և գրչ.՝ Ս. Կարապետյանի, 2014 թ.)

Ani'nin sembolü "restorasyon" öncesi (1900'ler, bilinmeyen fotoğrafçı ve 1912, T. Toramanyan) ve sonrası (fotoğraf ve taslak S. Garabedian, 2014)

The emblem of Ani before (unknown photographer, 1900s, and T. Toramanyan, 1912) and after its "restoration" (photo and tracing by S. Karapetian, 2014)

Անիի Միջնաբերդի արքունի եկեղեցին հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Թ. Թորամանյանի, 1914 թ.) և եկեղեցու մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2010 թ.), չափ.՝ Ն. Բունիաթյանի, 1914 թ.

Ani İç Kale Arkuni (Kraliyet) Kilisesi'nin görünümü, güneybatıdan (fotoğraf T. Toramanyan, 1914) ve kilise harabeleri (fotoğraf S. Garabedian, 2010), ölçümler N. Buniatyan'ın, 1914

The royal church of Ani Citadel from the south-west (photo by T. Toramanyan, 1914); the church ruins (photo by S. Karapetian, 2010); measurement by N. Buniatian, 1914

Արքունի եկեղեցու ավերակները գտնվում են Անիի Բագրատունյաց արքայական ապարանքի հարավ-արևելյան կողմում:

Կառուցման ժամանակի վերաբերյալ առավել փաստարկված և համոզիչ է Հ. Օրբելու եզրակացությունը, ըստ որի՝ եկեղեցին թվագրվում է Ժ-ԺԱ դարերով:

Հորինվածքային որոշ դրվագներ, ինչպես հարավային ճակատի՝ վաղ միջնադարին բնորոշ արևելյան կիսաբոլորակ որմնախորշը և նրա որմնախոյակի հարդարանքը, թույլ են տալիս ենթադրել, որ եկեղեցին հնի տեղում հիմնավորապես վերակառուցված չենք է: Ներկայիս շինությանն են փոխանցվել հին եկեղեցու թե՛ հորինվածքային առանձնահատկությունները (միանավ բազիլիկ է 14,8 x 7,4 մ արտաքին չափերով) և թե՛ ճարտարապետական ու հարդարանքի առանձին մանրամասները:

Մինչև Ի դարի կեսերը կանգուն եկեղեցուց ներկայումս անմխիթար վիճակում դեռևս գոյատևում է միայն հյուսիսային որմը:

Arkuni (Kraliyet) Kilisesi'nin harabeleri, Bağratlı Kraliyet Konağı'nın güneydoğusuna konumlanmıştır.

Bilim adamları yapının inşa tarihi üzerinde fikir birliği içerisinde değildirlir. H. Orbeli yapının izlerini 10-11. yüzyıllara kadar sürmektedir, onun bakış açısı mevcut olanlar arasında en güvenilir olanıdır.

Kilisenin Orta Çağ'ın erken dönemine has olan bazı kompozisyon ve dekorasyon elemanları (güney cephesinde bulunan doğusal yarı dairesel niş ve buna bağlı olan kemer kaidesinin süslemeleri gibi) kapsamlı bir yeniden yapılandırma sonrasında kilisenin eski bir kilisenin yerine inşa edildiğini varsaymak için gerekçeler vermektedir. Yeni kilise eskisinin yerinde, aynı planla ve aynı boyutlarda yapılmıştır (tek nefli bir bazilika: dış ölçüleri 14.8 x 7.4 metre).

Kilise 20'inci yüzyılın ortalarına kadar ayakta korunmuştur. Günümüzde geriye sadece harabe halindeki kuzey duvarı kalmıştır.

The ruins of the royal church of Ani Citadel are situated south-east of the Bagratids' palace.

Scholars are not unanimous in their conclusions regarding the time of its construction. H. Orbeli traces it back to the period between the 10th and 11th centuries, his viewpoint being the most trustworthy among the existing ones.

Certain composition and decoration elements typical of the early Middle Ages (such as the eastern semi-circular recess of its southern facade, and the ornamentation of the built-in-wall capital of this niche) give us grounds to suppose that the church came to replace an older monument through thorough reconstruction. It represents a uni-nave basilica of the following outer dimensions: 14.8 x 7.4 metres.

The church was preserved standing until the mid-20th century. At present only its northern wall survives in a bad state of decrepitude.

Առաքելոց եկեղեցու ավերակները և Բարսեղ Անեցու որմնափակ խաչքարը (լուս.՝ Ա. Վրույրի, 1900-ական թթ.), եկեղեցու ավերակները խաչքարի ոչնչացումից հետո (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2004 և 2014 թթ.), եկեղեցու և գավթի չափագրությունը՝ Թ. Թորամանյանի

Surb Arakelots (Kutsal Havariler) Kilisesi'nin kalıntıları ve Barseğ Anetsi'nin duvarla kaplanmış haçkari (haçtaş) (fotoğrafi A. Vruyr, 1900'ler), haçkardan eser olmayan kilise harabeleri (fotoğraf S. Garabedyan, 2004), yok edilmeden önce haçkar (fotoğraf A. Vruyr, 1900'ler) ve alanı (fotoğraf S. Garabedyan, 2014), kilisenin ve narteksin ölçümleri T. Toramanyan tarafından yapılmıştır

The ruins of Sourb Arakelots (Holy Apostles') Church and the set-in-wall cross-stone of Barsegh Anetsy (photo by A. Vruyr, 1900s); the church ruins with no vestiges of the cross-stone (photo by S. Karapetian, 2004); the cross-stone before its annihilation (photo by A. Vruyr, 1900s) and its place (photo by S. Karapetian, 2014); measurement of the church and narthex by T. Toramanyan

Բարսեղ Անեցու որմնափակ խաչքարը գտնվում էր Բագրատունյաց թագավորության մայրաքաղաք (961-1045 թթ.) Անիում՝ կից Սբ. Առաքելոց եկեղեցու արևմտյան ճակատին:

Այն 1184 թ. կանգնեցրել է տեր Բարսեղը (կաթողիկոս է ձեռնադրվել 1195 թ.)՝ ի հիշատակ իրեն և ծնողների և այդ առթիվ թողել եռատող սույն արձանագրությունը.

Շնորհիւն ա(ստուծոյ), ես՝ տէր Բարսեղ, կանգնեցիի զսուրբ նշանս յիշատակ ինձ եւ ծնողաց | իմոց, որք կարդայք, մեզ աղաթս արարէք, Ուր (1184):

Barseğ Anetsi'nin duvarla kaplanmış haçkarı (haçtaş), Ermenistan'ın Bağıratlı Krallığı'nın başkenti (961'den 1045'e) olan Ani'deki, Surb Arakelots (Kutsal Havariler) Kilisesi'nin, batı cephesine bitişik olarak durmaktaydı.

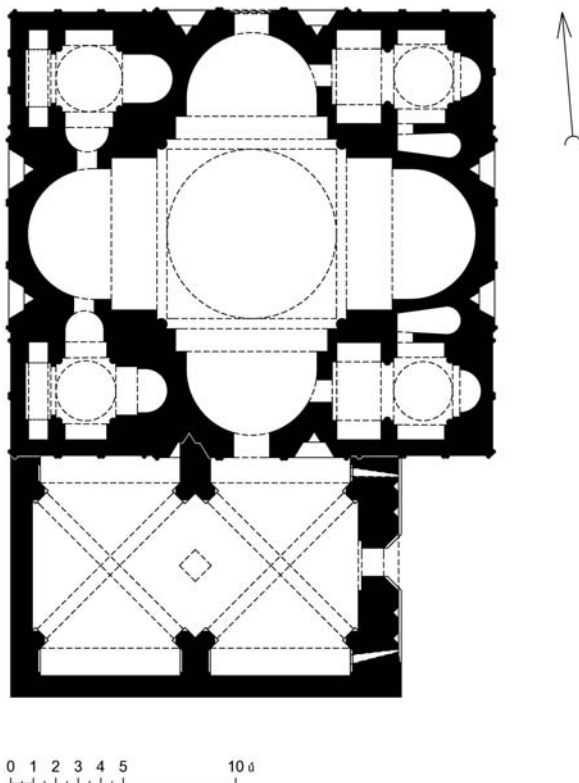
Peder Barseğ (1195'de Katolikos olarak atanmışdır) tarafından 1184'de, ebeveynleri ve kendisi için dikilmiştir. Üstünde bunu sonsuzlaştıran 3 satırlık bir yazıt vardır:

Ermeniceden çevrilmiştir: *Tanrı'nın lütfuyla, ben, Peder Barseğ, bu kutsal simgeyi [kutsal haç] ebeveynlerim ve kendim için dikiyorum. Bunu okuyanların bizim için dua etmesi umuduyla. 633 (1184).*

The set-in-wall cross-stone of Barsegh Anetsy used to stand close to the western facade of Sourb Arakelots (Holy Apostles') Church of Ani, the capital of the Bagratid Kingdom of Armenia (961 to 1045).

It was erected in 1184 by Barsegh Anetsy (ordained Catholicos in 1195) in memory of his parents and himself, as stated in the following inscription:

Transl. from Armenian: *By the grace of God, I, Father Barsegh, erected this holy sign [holy cross] in memory of my parents and myself. May those who read this pray for us. 633 (1184).*

Աղջկաբերդի եկեղեցին հարավ-արևելքից (լուս.՝ Թ. Թորամանյանի, 1906 թ.) և եկեղեցու ավերակները (լուս.՝ Հրայր Բազեի, 2008 թ.)

Ağcagaberd (Kız Kalesi) kilisesi, güneydoğudan (fotoğraf T. Toraman-yan, 1906), kilise harabeleri (fotoğraf Hrayr Baze, 2008)

The church of Aghjkaberd Castle from the south-east (photos by T. Toramanian, 1906); the church ruins (photo by Hrayr Baze, 2008)

Աղջկաբերդի եկեղեցին գտնվում է քաղաքամայր Անիի հարավային ծայրին՝ Ախուրյանի և նրա աջ վտակ Անի գետակի միջև վեր խոյացած ժայռազանգվածի վրա:

Ներկայումս փլուզված հարավային պատի՝ ժամանակին ընթերցված արձանագրության համաձայն՝ հիմնել է Գրիգոր Լուսավորիչը՝ ըստ ավանդության, կործանելով տեղում գտնված Անահիտ աստվածուհու տաճարը:

Մակայն դարերի ընթացքում Լուսավորչի կառուցած եկեղեցին էլ քայքայվում է, ուստի ԺԲ դարի վերջերին-ԺԳ դարի սկզբներին Չաքարյան իշխանները տեղում կառուցել են տալիս ներկայիս եկեղեցին, որն ունի ուղղանկյուն ծավալների մեջ ներփակված, չորս անկյուններում կրկնահարկ ավանդատներով կենտրոնագմբեթ հորինվածք (արտաքին չափերն են՝ 15,4 x 9,7 մ): Երկու մուտքերը բացված են արևմտյան և հարավային ճակատներից: Եռանկյուն զույգ խորշեր առկա են բոլոր չորս ճակատներում:

1920 թ.-ից հետո եկեղեցին կործանելու նպատակով քանդել-ոչնչացրել են երեսասպա-տի հիմնաքարերը: Դրա հետևանքով սոսկ կրաշաղախ կմախքի վրա կանգնած վիճակում է հայտնվել եկեղեցու արևելյան ճակատը:

Ağcgaberd (Kız kalesi) kilisesinin harabeleri, Ani şehrinin güney ucunda, Akhuryan Nehri ile onun sağ kolu olan Ani Çayı'nın arasında yükselen bir kaya üzerinde bulunmaktadır.

Kilisenin güney duvarı üzerine kazınmış bir yazıta göre Aydınlatıcı Grigor tarafından, rivayete göre ise Tanrıça Anahit'e adanmış bir pagan tapınağının yerine kurulmuştur. Bu duvar şimdi yıkılmıştır.

Zamanla Aydınlatıcı Grigor tarafından inşa edilen kilise harab oluyor, onun yerine, Zakaryan'lılar tarafından, geç 12'inci ve erken 13'üncü yüzyılları arasında, günümüzdeki kilise inşa ediliyor. Kilise merkezi kubbeli, dikdörtgen planlı (dış boyutları: 15.4 x 9.7 metre) bir yapıdır, dört köşesinde çift katlı avandadunları (özel amaçlar için kullanılan odalar), batı ve güney cephelerinin üzerinde ise iki adet girişi vardır. Kilisenin dört cephesinin her biri iki adet üçgen niş ile süslenmiştir.

1920'den sonra anıtın duvar dayanak taşları, anıtı yok etme amacı ile kademeli olarak çıkartılmıştır, böylece kilisenin doğu cephesi, günümüzde sadece harç dolgunun merhametine bırakılmıştır.

The ruins of the church of Aghjkaberd Castle are preserved on a rock rising between the river Akhurian and its right tributary, the Tzaghkots (Ani), at the southern extremity of Ani.

According to an inscription engraved on the southern wall of the church, it was founded by St. Gregory the Enlightener, as legend has it, in the site of a pagan temple dedicated to Goddess Anahit.

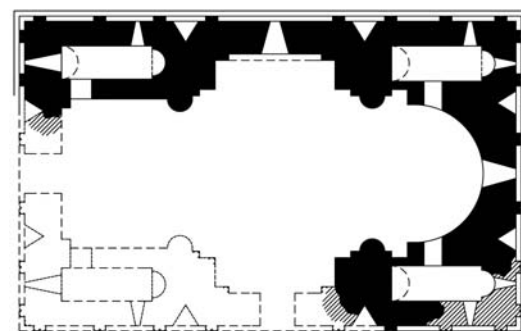
Between the late 12th and early 13th centuries, the princes Zakarian erected a new church in the site of the older one, which had appeared in a state of utter decay. It represented a central-domed rectangular structure (exterior dimensions: 15.4 x 9.7 metres) with double-floor sacristies in its four corners. It had two entrances opening from its western and southern facades. Each of the four facades of the church was adorned with two triangular niches.

After 1920 the monument was gradually stripped of the facing stones of its lower masonry for the purpose of destroying it. As a result of this, now its eastern facade leans only on the mortar backfill of its lower part.

Հատված Աղջկաբերդի հարավային ճակատից (լուս.՝ ժ.Ս. Թիերրի, 1969 թ.) և նույն ճակատի փլուզումից հետո բաժնված արձանագիր քարերը (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2004 թ.), չափ.՝ Պ. Կունեոյի

Ağcgaberd (Kız Kalesi) kilisesinin, güney cephesinin kısmi görünümü (fotoğraf J.-M. Thierry, 1969), bu cephenin çökmesinden sonra bulunan yazılı taşlar (fotoğraflar S. Garabedyan, 2004), ölçüm P. Cuneo

A partial view of the southern facade of the church of Aghjkaberd Castle (photo by J.-M. Thierry, 1969); inscribed stones that fell down after the collapse of this facade (photos by S. Karapetian, 2004); measurement by P. Cuneo

0 1 2 3 4 5 10 m

ԱճԻ ՄԻՋՆԱԲԵՐՈՒ ԳՄԵՏՔԱՎՈՐ ԵԼԵՂԵ-
ԳԻՆ ԽԱՐԱՎ-ԱՐԽՈՒՄՔԻԳ (ԼՈՍ.՝ Թ. ԹՈ-
ՐԱՄԱՆՅԱՆԻ, 1906 թ.) և ԵԼԵՂԵԳՈՒ ԱՎԵ-
ՐԱԿՆԵՐՆ (ԼՈՍ.՝ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻ,
2010 թ.)

Micnaberdi Gmbetavor (İç Kale'deki
Kubbeli) kilise, güneybatıdan (fotoğraf T.
Toramanyan, 1906), kilise harabeleri
(fotoğraf S. Garabedyan, 2010)

The domed church of Ani Citadel
from the south-west (photo by T.
Toramanyan, 1906); the church ruins
(photo by S. Karapetian, 2010)

Բուն անունը ցարդ անհայտ և մասնագիտական գրականության մեջ սոսկ Միջնաբերդի գմբեթավոր տաքերակիչ անվամբ հայտնի եկեղեցու ավերակները գտնվում են Միջնաբերդի՝ դեպի Ախուրյան գետը հայող (հարավարևելյան) լանջին:

Եկեղեցուց վիճակի արձանագրություններ մեզ չեն հասել: Լռում են նաև մատենագիր աղբյուրները: Թվագրվում է Ժ-ԺԱ դարերով: Քայքայված դրությամբ կանգուն է եղել մինչև 1960-ական թթ.:

Ունի կենտրոնագմբեթ հորինվածք (արտաքին չափերն են՝ 10,7 x 7,9 մ): Միակ մուտքը բացված է եղել հարավային ճակատից: Խորանի երկու կողմերում եղել են ավանդատներ, իսկ կոնաձև վեղարի ներքո զլանաձև թմբուկն էր: Ընդհանուր առմամբ զուսպ հարդարվածքում բացառություն է կազմել հարավային ճակատը, որտեղ թե՛ եռանկյուն խորշերի պսակները և թե՛ մանավանդ մուտքի շրջանակը բավականաչափ պերճաշուք են եղել:

Micnaberdi Gmbetavor (İç Kale'deki Kubbeli) Kilisesi'nin orijinal adı belirsizdir. Bilimsel literatürde bu adla anılan kilise, İç Kale'nin Akhuryan Nehri'ne dönük, güneydoğu yamacında bulunmaktadır.

10-11. yüzyıllar arasında inşa edilen kilise ile ilgili referans taşıyan ne kitabe ne de herhangi bir tarihi yazılı kayıt bulunmamaktadır.

Kilise merkezi kubbeli bir yapıdır (dış boyutları: 10.7 x 7.9 metre). Tek girişi güney cephesinden açılmıştı. Apsisin iki tarafında birer avandadun (özel amaçlar için kullanılan oda) vardı. Kilisenin kubbesi silindirik gövdeli ve konik külahlı idi.

Genelinde, sade süslemeler bulunmaktaydı, tek istisna güney cephesi idi, süslü bir giriş çerçevesi ve üçgen nişlerini süsleyen muhteşem taşları vardı.

1960'lara kadar kilise harap bir şekilde ayakta korunmuştur.

The ruins of the domed church of Ani Citadel (its original name remaining obscure, scientific literature calls it in this way) are situated on the south-eastern slope of this fortification facing the river Akhurian.

There are neither lapidary inscriptions nor any historiographical records bearing reference to this church, which dates from the 10th to 11th centuries.

It represented a central-domed structure (exterior dimensions: 10.7 x 7.9 metres) with a vestry on either side of the sanctuary, and a cylindrical drum beneath a conical spire. The only entrance of the church opened from its southern facade. On the whole, it had plain ornamentation, the only exception being its southern facade, which had an ornate entrance frame and splendid crowns embellishing its triangular niches.

The church was preserved standing in a dilapidated state until the 1960s.

Անիի Մայր տաճարի արևելյան կողմում պեղված մատուռ-տապանատների շարքը և նորահայտ արձանագիր տապանաքարեր (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2004 թ.), կացությունը մեկ տարի անց (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.)

Ani Katedrali'nin doğusunda arkeolojik kazı çalışmaları esnasında çıkarılan şapeller ve yazılı mezar taşları (fotoğraf S. Garabedian, 2004), mezarların bir sene sonraki altüst edilmiş halleri (fotoğraf S. Garabedian, 2005)

Funerary chapels unearthed east of Ani Cathedral and unclosed inscribed tombstones (photos by S. Karapetian, 2004); broken tombstones (photo by S. Karapetian, 2005)

Ամիի Սբ. Փրկիչ եկեղեցին հարավից (լուս.՝ Ա. Վրույրի, 1912 թ.), եկեղեցու ավերակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2011 թ.)

Ani'nin Surb Prgiç (Kutsal Kurtarıcı) Kilisesi, güneyden (fotoğraf A. Vruyr, 1912), kilise harabeleri (fotoğraf S. Garapetian, 2011)

Sourb Prkich (Holy Saviour) Church of Ani from the south (photo by A. Vruyr, 1912); the church ruins (photo by S. Karapetian, 2011)

Տիգրան Հոնենց կամ Սր. Գրիգոր եկեղեցին գտնվում է Անիի արևելյան կողմում: Կառուցվել է 1215 թ.: Ունի 14,2 x 9,7 մ արտաքին չափեր:

2009-2010 թթ. իրականացված վերականգնման աշխատանքների ժամանակ եկեղեցու վերարդ չի ամբողջացվել: Գիտական տեսանկյունից նման լուծումներն ընդունելի են, երբ հայտնի չէ, թե նախնական կառուցվածքն ինչպիսին է եղել, մինչդեռ տվյալ դեպքում վերարդի թեքությունները հայտնի են, պարզապես հարկավոր էր դրանք լրացնել մինչև խնձորակը, տեղադրել այն և կանգնեցնել խաչը: Այսինքն՝ իրականացնել ամբողջական վերականգնում, որին, ըստ էության, բացարձակապես ոչինչ չէր խանգարում: Սակայն «վերականգնողներն» առաջնորդվել են ոչ թե գիտական չափանիշերով, այլ փորձել են վերարդին տալ այնպիսի լուծում, որի պատճառով ստիպված չլինեին կանգնել նաև խաչը տեղադրելու ականա պարտադրանքի առջև:

Ի դեպ, միտումնավոր քերվել-փշրվել է եկեղեցու արևմտյան ճակատին առկա խաչաքանդակը:

Անիի Տիգրան Հոնենց եկեղեցին հյուսիս-արևմուտքից և արևմտյան ճակատի քերված խաչաքանդակը (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2011 թ.)

Digran Honents (Azizi Grigor) Kilisesi Ani'nin doğusunda bulunmaktadır. Kilise 1215'de inşa edilmiştir (dış ölçüleri: 14.2 x 9.7 metre).

2009-2010 yılları arasında, anıt restore edilmiş, restorasyon sırasında kubbenin külahı yarım bırakılmıştır. Bilimsel bakış açısından, ana yapı bilinmiyor olsa bu yaklaşım kabul edilebilirdi, ama aslında, sağlam kalan alt kısma dayanarak külah aynen eskisi gibi kolayca restore edilebilirdi. Külahı tamamladıktan sonra ise üstüne bir haç ilave edilerek kubbe tamamem restore edilebilirdi.

Aslında, kilisenin “restoratörleri” bilimsel normları korumak konusunda hiç endişeli olmamışlar, haçı yeniden dikmemek için Külahı kasten yarım bırakmışlardır.

Kilisenin batı cephesinde, günümüzde kazınarak silinmiş bir haç kabartması vardır.

Ani'nin Digran Honents (Aziz Grigor) Kilisesi, kuzeybatıdan ve batı cephesinde kasten kazınmış bir haç kabartması (fotoğraf S. Garabedian, 2011)

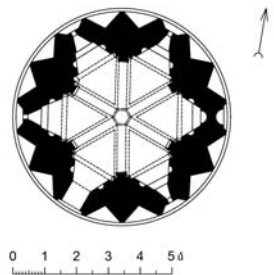
Tigran Honents (St. Grigor) Church (exterior dimensions: 14.2 x 9.7 metres), which traces back to 1215, stands in the east of Ani.

Between 2009 and 2010, the monument underwent restoration, during which its spire was left unfinished. From a scientific point of view, this approach might be acceptable if its primary structure were unknown, but actually, it could have been easily completed on the basis of its surviving lower part, being afterwards surmounted by a finial and a cross. In fact, the “restorers” of the church, who were not at all concerned about scientific norms, deliberately distorted its spire to avoid the erection of the cross.

The western facade of the church was adorned with a cross relief which has been scraped away.

Tigran Honents Church of Ani from the north-west; a deliberately scraped cross relief on its western facade (photos by S. Karapetian, 2011)

Հովվի եկեղեցին արևելքից (լուս.՝ Թ. Թորամանյանի, 1908 թ.), չափ.՝ Թ. Թորամանյանի

Hovvi (Çoban) Kilisesi, doğudan (fotoğraf T. Toramanyan, 1908), ölçüm T. Toramanyan

Hovvi Church from the east (photos by T. Toramanyan, 1908); measurement by T. Toramanyan

Հովվի եկեղեցու մնացորդները գտնվում են Անիի Սմբատյան-Ջաքարյան պարսպապատից մոտ 1 կմ հյուսիս: Կառուցվել է Ժ-ԺԱ դարերում: Անունն առել է անեցի Հովվյանց տոհմանունից:

Փլուզվել է 1966 թ.: Դրանից հետո ավերումները շարունակել են զանձախույզները:

Hovvi (Çoban) Kilisesi'nin kalıntıları, Ani'deki Smbadyan-Zakaryan Surları'nın yaklaşık bir kilometre kuzeyinde bulunmaktadır. 10-11. yüzyıllar arasında inşa edilmiş bir anıttır, adını Anili Hovvyan-ts ailesinden almaktadır.

Kilise 1966 yılında çökmüştür, bundan sonra "hazine avcıları" tarafından altüst edilmiştir.

The remnants of Hovvi Church are situated about a kilometre north of Smbatian-Zakarian Ramparts of Ani. A monument of the 10th to 11th centuries, it was named after the Hovvians, a family from Ani.

The church collapsed in 1966, after which its ruins repeatedly suffered "visits" of so-called gold-diggers.

Հովվի եկեղեցու մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2010 թ.)

Hovvi (Çoban) Kilisesi'nin kalıntıları (fotoğraf S. Garabedyan, 2010)

The remnants of Hovvi Church (photos by S. Karapetian, 2010)

Գագիկ արքայից արքայի արձանն Անիի թանգարանում (լուս.՝ Ա. Վրույրի, 1907 թ.), նրա մի բեկորն Էրզրումի թանգարանում (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.) և արձանի եռաչափ վերակազմությունն ըստ Պ. Ֆրանկյանի

Kralların Kralı Birinci Gagik'in Ani Müzesi'nde bulunan heykeli (fotoğraflar A. Vruyr, 1907), Erzurum Müzesi'nde heykelden bir parça (fotoğraf S. Garabedian, 2008), P. Frangyan tarafından 3 boyutlu yeniden canlandırma

The statue of King of Kings Gagik I in the museum of Ani (photos by A. Vruyr, 1907); a fragment from the statue in the museum of Erzurum (photo by S. Karapetian, 2008); a 3-dimensional reconstruction by P. Frankian

Բագրատունյաց արքայից արքա Գագիկ Ա-ի (989 թ.-ից) արձանը (քարձրությունը՝ 2,26 մ) հայտնաբերվել է 1905-1906 թթ. Անիում Գագկաշեն եկեղեցու պեղումների ժամանակ:

Գլխին ունի լայն փաթաթած սպիտակ չալմա, հագին՝ արաբական երկարավուն կարմիր խալաթ, իսկ ձեռքին՝ եկեղեցու մանրակերտը (արաբական տարազը, որը հագնում էին միայն թագավորները, խալիֆայության կողմից ճանաչված լինելու նշան է):

1920 թ. Կարսի գավթումից հետո Անիում հիմնված պատմական թանգարանի բազմաթիվ թանկարժեք ցուցանմուշների հետ այն հայտնվում է բռնաձուլման ճեղքում:

Գագիկ Ա-ի արձանի ճակատագիրը տասնամյակներ անհայտության մեջ էր, մինչև որ 1998 թ. վրացի գիտնական Գ. Քավթարաձեն Էրզրումի թանգարանում գտնում է ջարդոտված արձանի բեկորը, որը, ի դեպ, ցուցասրահում ներկայացնում էին իբրև ձկան կամ առյուծի քանդակամաս:

Bağratlı krallar kralı Birinci Gagik'e (989'dan) ait heykelin yüksekliği 2.26 metredir. Ani'deki Gagkaşen Kilisesi'nde 1905-1906 yılları arasında yapılan arkeolojik kazı çalışmaları esnasında bulunmuştur.

Birinci Gagik'in heykeli, iki ekinde Gagkaşen Kilisesi'nin modelini tutarken tasvir edilmiştir. Başında beyaz bir sarık, üzerinde ise kırmızı renkli uzun bir Arap ceketi vardır (zamanında sadece krallar tarafından giyilen bu kıyafet, Birinci Gagik'in Halife tarafından Ermenistan Kralı olarak tanındığını gösterir).

1920'de Kars'ın işgalinden sonra, Ani Müzesi'nde tutulan, çok sayıda değerli tarihi eser ile birlikte, düşman eline geçmiştir.

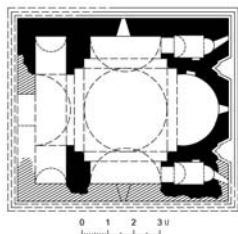
Onlarca yıl heykelin kaderi belirsiz kalmıştır. Ta ki 1998'de Gürcü bilim adamı G. Kavtaradze Erzurum müzesinde heykelin bir parçasını görene kadar. Müzede bir balık veya aslan heykel parçası olarak sunulmuştur.

The statue of Bagratid king of kings Gagik I (from 989), which had a height of 2.26 metres, was unearthed during the excavations of Gagkashen Church of Ani conducted between 1905 and 1906.

Gagik I, who is sculpted as holding the model of Gagkashen Church in both his hands, is dressed in a long Arabic coat of purple, the colour of royal vestments, his head covered with a white turban: his Arabic attire shows that the Caliphate recognised him as King of Armenia.

After the occupation of Kars in 1920, a great number of valuable historical exhibits kept in the museum of Ani, including the statue of Gagik I, shifted into enemy possession.

For several decades, the fate of the statue remained obscure. It was only in 1998 that Georgian scholar G. Kavtaradze saw a fragment of it in the museum of Erzurum, where it was presented as the broken part of a fish or lion sculpture.

Կարմիր վանքի եկեղեցին հարավ-արևմուտքից 1900-ական (լուս. հեղ.՝ անհայտ) և 2008 թթ. (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի), չափ.՝ Ա. Հակոբյանի, 2008 թ.

Garmir (Kırmızı) Manastır kilisesi, güneybatıdan 1900'ler (bilinmeyen fotoğrafçı) ve 2008'de (fotoğraf S. Garabedian), ölçüm A. Hagobyan, 2008

The church of Karmir (Red) Monastery from the south-west in the 1900s (unknown photographer) and in 2008 (photo by S. Karapetian); measurement by A. Hakobian, 2008

Կարմիր վանքը գտնվում է Անիից 3 կմ հյուսիս՝ Ախուրյան գետի աջ ափին: Բաղկացած է կենտրոնացմամբ խորհրդավոր մեկ եկեղեցուց, օժանդակ կառույցներից (այդ թվում՝ վիմարար) և շրջապարսպից:

Վանքի բոլոր շինությունները, բայց հատկապես եկեղեցին, անցած տասնամյակների ընթացքում ենթարկվել են միտումնավոր ավերածությունների:

Garmir (Kırmızı) Manastır, Akhuryan Nehri'nin sağ kıyısında, Ani'nin 3 km kuzeyinde bulunmaktadır. Merkezi kubbeli bir kilise ve ek binalar (kaya oymuş olanlar da dahil) içermektedir.

Manastıra ait tüm yapılar, özellikle kilisesi, geçmiş yıllarda kasten tahrip edilmiştir.

Karmir (Red) Monastery is situated on the right bank of the river Akhurian, 3 km north of Ani. It comprises a central-domed church and annexes (including rock-cut ones) within an enclosure.

All the monastic buildings, and particularly, its church, have suffered deliberate destruction in past decades.

Բագրատունյաց երբեմնի քաղաքամայր Շիրակականի Սբ. Ամենափրկիչ կաթողիկե եկեղեցու մնացորդները գտնվում են Ախուրյան գետի աջ ափին՝ Անիից 25 կմ հյուսիս-արևելք՝ մինչև 1920 թ. հայաբնակ Բաշ-Շորագյալ (այժմ՝ Չեփնդուրակ) գյուղում:

Կառուցվել է 897 թ.: Որմերին վկայվել են 1228 և 1231 թթ. արձանագրություններ:

Ուներ գմբեթավոր դահլիճի հորինվածք և 33,9 x 18,5 մ արտաքին չափեր:

Եկեղեցին կանգուն է եղել մինչև 1940-ական թթ. վերջերը, որից հետո պայթեցվել է թուրքական բանակի կողմից: Սրբատաշ քարերը յուրացվել են որպես պատրաստի շինանյութ:

Ճարտարապետական առանձին բեկորներ կարելի է գտնել նաև գյուղում՝ տների և գոմերի պատերին:

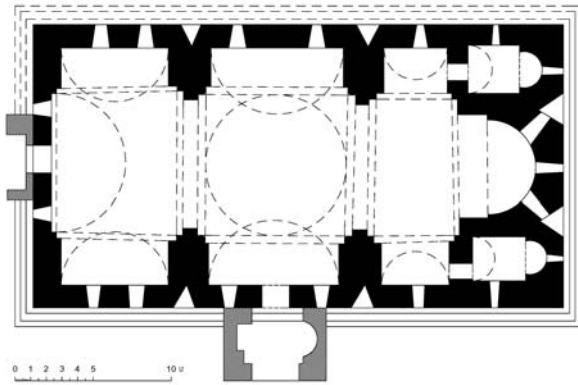
Հարկ է նշել, որ 1964 թ. լուսանկարում նկատելի են պայթեցման արդյունքում կործանված, սակայն ավելի ուշ հեռացված կրաշաղախ զանգվածող բեկորները:

2006 թ. երբեմնի մեծադիր եկեղեցու տեղում պահպանվել էին հատակագիծը դժվարությամբ ուրվագծող կրաշաղախի կմախքացած մնացորդները, ինչպես նաև հարավակողմյան որմնասյուների և խորանին հարող հռչոված հատվածները:

Բաğratlı Krallığı'nın başkenti olan Şiragavan'daki Surb Amenaprgiç (Kutsal Kurtarıcı) Katedrali'nin kalıntıları, Ani'nin 25 km kuzeydoğusunda, Akhuryan Nehri'nin sağ yakasında konumlanan Baş-Şoragyal (günümüz: Çetindurak) Köyü'nde (1920'ye kadar Ermeni yerleşmesi) bulunmaktadır.

Kubbeli salon formlu kilise 897'de inşa edilmiştir (dış ölçüleri: 33.9 x 18.5 metre), duvarlarında 1228 ve 1231 yıllarına ait kitabeler vardı.

Katedral 1940'ların sonlarına kadar ayakta idi, daha sonra Türk ordusu tarafından havaya uçurulmuş, kesme taşları ise inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Շիրակավանի Սբ. Ամենափրկիչ եկեղեցին (լուս. հեղ.՝ ամհայտ, 1912 թ.) և եկեղեցու ավերակները (լուս.՝ ժ.Ս. Թիերրի, 1964 թ. և Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.)

Տիրագան'ın Surb Amenaprgiç (Kutsal Kurtarıcı) Kilisesi (bilinmeyen fotoğrafçı, 1912), kilise harabeleri (fotoğraf J.-M. Thierry, 1964 ve S. Garabedian, 2006)

Sourb Amenaprkich (Holy Saviour) Cathedral of Shirakavan (unknown photographer, 1912); the cathedral ruins and its remnants (photos by J.-M. Thierry, 1964, and S. Karapetian, 2006)

Շետինուրակ'ի տները և տների պարիսպները կաթոլիկ եկեղեցու պարիսպներին պատկանում են։

1964-ին արված ֆոտոգրաֆները, ինչպես նաև 1912-ին արված ֆոտոգրաֆը, ցույց են տալիս, որ ժամանակակից Շետինուրակ գյուղի մի մասը մինչև 1920-ականները Շիրակավանի մարզի մի մասն էր։ 2006 թ. իտիարիով, կաթոլիկ եկեղեցու տեղում միայն ժամանակակից Շետինուրակ գյուղի մի մասն էր։ 2006 թ. իտիարիով, կաթոլիկ եկեղեցու տեղում միայն ժամանակակից Շետինուրակ գյուղի մի մասն էր։

The remnants of Sourb Amenaprkich (Holy Saviour) Cathedral (897) of Shirakavan, the capital of the Bagratid Kingdom of Armenia, are situated in Bash-Shoragyal (nowadays: Chetindurak) Village (Armenian-inhabited until 1920), on the right bank of the river Akhurian, 25 km north-east of Ani.

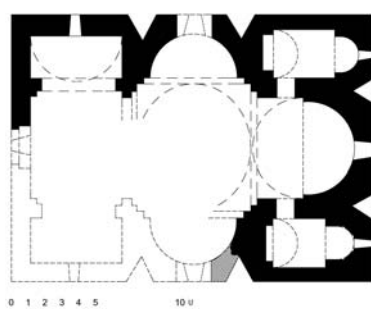
It represented a domed hall of the following exterior dimensions: 33.9 x 18.5 metres. Its walls had inscriptions dating from 1228 and 1231.

The cathedral was preserved standing until the late 1940s, after

which it was exploded by the Turkish army, its finely-dressed stones being appropriated as building material.

Certain architectural fragments from the cathedral can be found in the walls of the houses and cattle-sheds of Chetindurak.

According to a photo of 1964, the site still preserved some huge fragments of walls, which were later totally annihilated. As of 2006, the only vestiges of the cathedral were some meagre pieces of mortar backfill and the remnants of its southern wall with the pilasters.

Սբ. Աստվածածին եկեղեցին հյուսիս-արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), հյուսիս-արևելքից և հարավից (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.), չափ.՝ Ժ-Մ. Թիերրիի

Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi, kuzeybatıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), kuzeydoğudan ve güneyden (fotoğraflar S. Garabedyan, 2006), ölçüm J.-M. Thierry

Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church from the north-west (unknown photographer, 1900s); the church from the north-east and south (photos by S. Karapetian, 2006); measurement by J.-M. Thierry

Սր. Աստվածածին եկեղեցու ավերակները գտնվում են Անիից 17 կմ հյուսիս՝ մինչև 1920 թ. հայաբնակ Օղուզլի գյուղում: Ժ դարի կենտրոնագմբեթ կառույց է: Վիմագրերից մեկը փորագրվել է 1001 թ. վերաշինության կապակցությամբ:

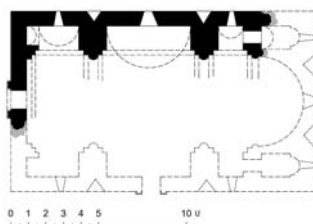
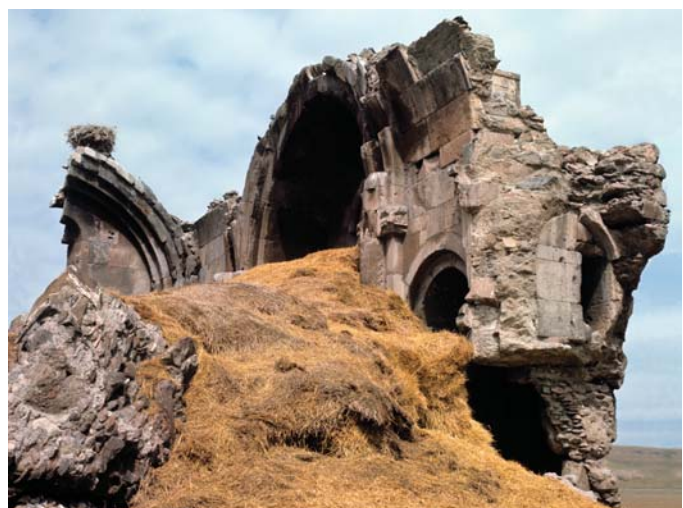
Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilise-si'nin kalıntıları, Ani'nin 17 km kuzeyinde yer alan Oğuzlu Köyü'nde (1920'ye kadar Ermeni yerleşmesi) bulunmaktadır.

Merkezi kubbeli kilise 10'uncu yüzyılda inşa edilmiştir. Üzerindeki yazıtlardan biri 1001 yılında yürütülen bir restorasyon çalışması esnasında kazanmıştır.

The ruins of Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church are situated in Oghuzli Village (Armenian-inhabited until 1920), 17 km north of Ani.

It represents a central-domed monument of the 10th century with inscriptions one of which commemorates an act of renovation carried out in 1001.

Արգինայի Կաթողիկէ եկեղեցու ավերակները հարավից և հյուսիս-արևմուտքից 1900-ական (լուս.՝ Թ. Թորամանյանի) և 1959 թթ. (լուս.՝ Ժ-Մ. Թիերրիի), չափ.՝ Թ. Թորամանյանի

Argina Katedrali'nin kalıntıları, güneyden ve kuzeybatıdan 1900'ler (fotoğraflar T. Toramanyan) v 1959'da (J.-M. Thierry), ölçüm T. Toramanyan

The ruins of Argina Cathedral from the south and north-west in the 1900s (photos by T. Toramanyan) and in 1959 (photo by J.-M. Thierry); measurement by T. Toramanyan

Կաթողիկէ եկեղեցին գտնվում էր Անիից 25 կմ հյուսիս՝ հինավուրց, իսկ Ժ դարում նաև կաթողիկոսանիստ Արգինա (այժմ՝ Կայաքյուիրու) գյուղում։ Կառուցել է Տրդատ ճարտարապետը 990 թ. Խաչիկ Ա Արշարունի կաթողիկոսի (973-992 թթ.) հոգածությամբ։ Ունեցել է 17,25 x 10,30 մ արտաքին չափերով գմբեթավոր դահլիճի հորինվածք։ Արձանագրություններից մեկը 1012 թ.-ից էր։ Սիայն հյուսիսային որմով կանգուն է եղել մինչև 1950-ական թթ. վերջերը։ 1960-ական թվականներին թուրքական բանակի ձեռքով պայթեցմամբ ավերվել է, որից հետո հափշտակվել և որպես շինանյութ յուրացվել են երեսապատի սրբատաշ քարերը։ 2005 թ. դրությամբ տեղում պահպանվել էին կրաշաղախե զանգվածեղ մի քանի բեկորներ։

Եկեղեցու մնացորդները և ճարտարապետական բեկորները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.)

Kilise'nin kalıntıları ve mimari parçaları (fotoğraflar S. Garabedian, 2005)

The cathedral remnants and fragments (photos by S. Karapetian, 2005)

Katedral, Ani'nin 25 km kuzeyinde konumlanan, tarihi Ermeni köyü Argina'da (günümüzde: Kayaköprü) bulunmaktaydı. Köy 10'uncu yüzyılda Katolikosluk merkezi idi.

Mimar Drdad tarafından 990'da Katolikos Birinci Khaçig Arşaruni (973'den 992) himayesi altında inşa edilmiştir. Kilise kubbeli salon formlu bir yapıdır (dış boyutları: 17.25 x 10.30 metre). Üzerideki yazıtlardan biri 1012 yılına aittir.

Anıtın, 1950'lerin sonuna kadar ayakta korunan kuzey duvarı, 1960'larda Türk ordusu tarafından havaya uçurulmuş, kesme taşları ise inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. 2005 itibarıyla, katedralin bulunduğu alanda sadece bazı horasan harçlı kütleler bulunmaktaydı.

The cathedral used to stand in the historical Armenian village of Argina (a Catholicos residence in the 10th century, now: Kayakyopru) located 25 km north of Ani.

Built by architect Trdat in 990 under the auspices of Catholicos Khachik Arsharuny I (973 to 992), it represented a domed hall (exterior dimensions: 17.25 x 10.30 metres) with inscriptions, one of which was dated 1012.

The northern wall of the monument, which was preserved standing until the late 1950s, was exploded by the Turkish army in the 1960s. Its finely-dressed revetment stones were appropriated as building material. As of 2005, only several huge fragments of walls could be seen in the cathedral site.

Տիգնիսի բերդը հարավ-արևելքից (լուս.՝
Թ. Թորամանյանի, 1900-ական թթ.)

Dignis Kalesi, güneydoğudan (fotoğraf
T. Toramanyan, 1900'ler)

The castle of Tignis from the south-
east (photo by T. Toramanyan, 1900s)

Բերդի մնացորդները գտնվում են Կարսից 53 կմ արևելք, իսկ Անիից՝ 26 կմ հյուսիս-արևելք՝ Կարս գետի աջ ափից 300 մ հեռու՝ Տիգնիս (այժմ՝ Կալկանկալե) գյուղից 0,4 կմ հարավ-արևմուտք։ Հիմնադրվել է առնվազն մ.թ.ա. Գ հազարամյակում, որի հիմքերի վրա էլ Թ դարում Բագրատունյաց մայրաքաղաք Երազգավորսի (Շիրակավան) մատույցներն ամրացնելու նպատակով հիմնովին վերակառուցվել է։ Ունեցել է քառակուսուն մոտ հատակագծով և մոտ 60 x 30 արտաքին չափերով եռահարկ միջնաբերդ-դղյակ։ Վերջինիս պարսպապատերը հզորացված են եղել թվով ութ կիսաբլուրակ աշտարակներով, որոնցից չորսը՝ անկյունային, իսկ մյուս չորսը՝ միջանկյալ։

Հակառակ հզոր կառուցվածքի և, անկասկած, նաև պատմական ակնհայտ մեծ նշանակության՝ հայ մատենագիրներն իրենց երկերում բերդի մասին որևէ հիշատակություն չեն բողել։

1920-ական թթ. ի վեր՝ տասնամյակներ շարունակ, բուրքական իշխանությունների թողտվությամբ բերդապարիսպները ծառայել են որպես սրբատաշ քարի պատրաստի «հանքավայր»։ Շարունակաբար քանդել, հափշտակել և իբրև շինանյութ յուրացրել են բերդի պարիսպների և աշտարակների երեսապատի սրբատաշ քարերի մեծագույն մասը։

Dignis Kalesi-ի նիւնդներն Անի-ի 26 կմ կիւսիս-արևելք, Կարս-ի 53 կմ արևելք, Անի-ից 26 կմ հյուսիս-արևելք, Կարս գետի աջ ափից 300 մ հեռու՝ Տիգնիս (այժմ՝ Կալկանկալե) գյուղից 0,4 կմ հարավ-արևմուտք։ Հիմնադրվել է առնվազն մ.թ.ա. Գ հազարամյակում, որի հիմքերի վրա էլ Թ դարում Բագրատունյաց մայրաքաղաք Երազգավորսի (Շիրակավան) մատույցներն ամրացնելու նպատակով հիմնովին վերակառուցվել է։ Ունեցել է քառակուսուն մոտ հատակագծով և մոտ 60 x 30 արտաքին չափերով եռահարկ միջնաբերդ-դղյակ։ Վերջինիս պարսպապատերը հզորացված են եղել թվով ութ կիսաբլուրակ աշտարակներով, որոնցից չորսը՝ անկյունային, իսկ մյուս չորսը՝ միջանկյալ։

En erken M.Ö. 3'üncü binyılda kurulan kale, 9'uncu yüzyılda, Ermenistan'ın Bağratlı Krallığı'nın başkenti olan Yerazgavors'a (Şiragavan) yaklaşma yollarını güçlendirmek adına, tamamen yeniden inşa edilmiştir. Üç katlı ve neredeyse kareye yakın planlı İç Kale (dış ölçüleri: yaklaşık 60 x 30 metre), sekiz yarı dairesel kulelerle güçlendirilmiştir, bunlardan dört tanesi duvarların köşelerinde, dört tanesi ise ortasında bulunmaktadır.

Kalenin sağlamlığı ve sahip olduğu büyük öneme rağmen; Ermeni katipleri, kale hakkında en ufak bir referansta bulunmamışlardır.

1920'lerden beri, Türk yetkililerinin suç ortaklığıyla, İç Kale'nin surları, hazır kesme taş ocağına dönüştürülmüş ve kalenin kesme kaplama taşları değişik inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Տիգնիսի բերդի մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.)

Dignis Kalesi'nin kalıntıları (fotoğraflar S. Garabedyan, 2006)

The remnants of Tignis Castle (photos by S. Karapetian, 2006)

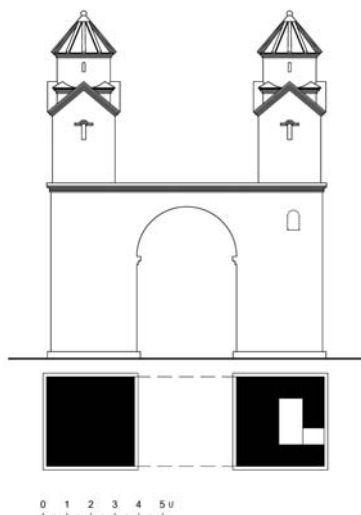
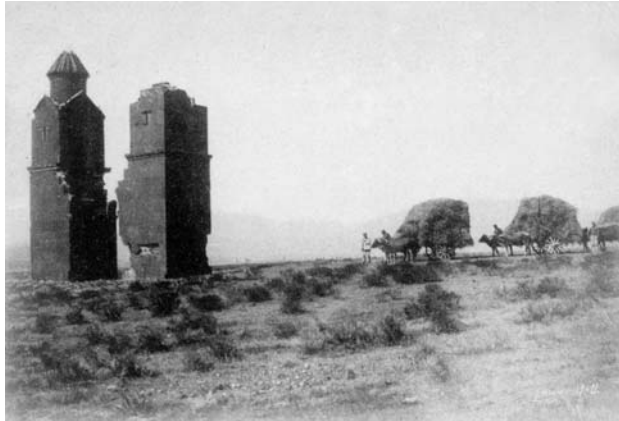
The remnants of the castle of Tignis are situated 0.4 km south-west of the village of the same name (now: Kalkankale), within 300 metres of the right bank of the river Kars, 26 km north-east of Ani, 53 km east of Kars.

Founded at least in the 3rd millennium B.C., it was completely reconstructed in the 9th century for the purpose of fortifying the approaches to Yerazgavors (Shirakavan), the capital of the Bagratid Kingdom of Armenia. The ramparts of its three-floor citadel (exterior dimensions: c. 60 x 30 metres), almost resembling a square in plan, were strengthened by eight semi-circular towers, four of which were angular.

Despite the solidity and great significance of the castle, Armenian historiographers do not make the slightest reference to it.

Since the 1920s, with the connivance of the Turkish authorities, the finely-finished revetment stones of the ramparts and towers of the castle have been appropriated and used as building material.

Հաղթակամարի մնացորդները գտնվում են Հռոմոսի վանքի կենտրոնական հուշարձանախմբից 460 մ հյուսիս՝ Ախուրյան գետի ձորապոնկից մոտ 20 մ հեռավորության վրա՝ սարահարթով ձգված երբեմնի ճանապարհին:

Հայ միջնադարյան ճարտարապետության սակավադեպ և խիստ ուշագրավ հուշարձաններից է: Կառուցվել է Ժ-ԺԱ դարում համակ սրբատաշ տուֆ քարով, կրաշաղախով:

Հաղթակամարի մասին գրավոր առաջին վկայությունը 1864 թ. հեղինակել է հայր Ներսես Սարգսյանը. «Քառորդաւ հեռի ի Հռոմոսի վանաց ի վերայ արահետ ճանապարհին են կրկին աշտարակք առնթեր միմեանց քառակուսի ձևովք, և ի գագաթունսն բոլորաձև գմբեթիւ աւարտեալ, ի մէջ մոցա սենեակք կան, և քարեղէն աստիճանք անցանելոյ ի ստորնոյն ի վերինն, և ի վերնոյն՝ յաշտարակէ յաշտարակ, կամարաձև քարակերտ անցիւք՝ որ արդ քայքայեալ է...»:

Հայր Ղևոնդ Ալիշանը ներկայացրել է Հաղթակամարի մոտավոր վերակազմությունը:

Ժան-Սիշել Թիերրիի՝ 1964 թ. լուսանկարից երևում է, որ Հաղթակամարի հիմնական ավերումը տեղի է ունեցել այդ թվականից հետո: Նկատելի է, որ քանդումը եղել է միտումնավոր, քանի որ ավերված հուշարձանի սրբատաշ քարերն ամբողջովին հեռացվել են հնավայրից:

Հռոմոսի հաղթակամարը (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), վերակազմությունը՝ Ա. Հակոբյանի, 2014 թ.

Horomos Zafer Takı (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), rekonstrüksiyon A. Hagobyan, 2014

The triumphal arch of Horomos (unknown photographer, 1900s); its reconstruction by A. Hakobian, 2014

Horomos Zafer Takı'nın kalıntıları tarihi manastır yolu üzerinde, manastırın ana anıtlarından 460 metre kuzeyde, Akhuryan Vadi kenarından 20 metre uzaklıkta bulunmaktadır.

Ortaçağ Ermeni mimarisinin en göze çarpan ve nadir anıtlarından bir tanesidir, 10-11. yüzyıllar arasında tuf kesme taş ve horasan harcıyla inşa edilmiştir.

Zafer Takı'nın en erken yazılı açıklaması 1864'de Peder Nerses Sargisyan tarafından sağlanmıştır:

“Horomos Manastırı'ndan 15 dakika uzaklıkta, bir patika yol üzerinde, iki katlı ve kare biçimli olan iki kule yükselmektedir, bunların üst tarafında silindirik gövdeli kubbeler vardır. Her birinde odalar vardır ve aşağıdaki odalardan yukarıya geçmek için taş merdivenler bulunur. Kuleler kemerle birbirlerine bağlanmışlardır, böylece bir kuleden diğerine geçmek mümkündür, fakat şimdi bu kemer yıkılmıştır”.

Peder Ğevond Alişan, zafer takımın kabaca bir rekonstrüksiyonu üzerinde çalışmıştır.

J.-M. Thierry tarafından 1964'de çekilmiş bir fotoğrafta anıt nispeten iyi bir durumda görülmektedir, buradan anlaşılacağı gibi tahribatı bu yıldan sonra gerçekleştirilmiştir: besbelli, kasıtlı bir yıkıma maruz kalmıştır, çünkü kesme taşları o bölgeden uzaklaştırılmıştır.

The remnants of the triumphal arch of Horomos are situated on a road stretching in a tableland, within about 20 metres of the gorge of the river Akhurian, 460 metres north of the central monuments of the monastery.

One of the most remarkable and rare monuments of medieval Armenian architecture, it was built of finely-dressed tuff and mortar between the 10th and 11th centuries.

The earliest written description of the triumphal arch was provided in 1864 by Father Nerses Sargissian:

Two towers rise on a road within a quarter of Horomos Monastery. Square in form, they are crowned by circular domes, each of them having rooms and stone stairways leading from the base to the top. In the uppermost part, the towers are joined by an archway of stone which is in a state of decrepitude.

Ghevond Alishan worked out a rough reconstruction of the triumphal arch.

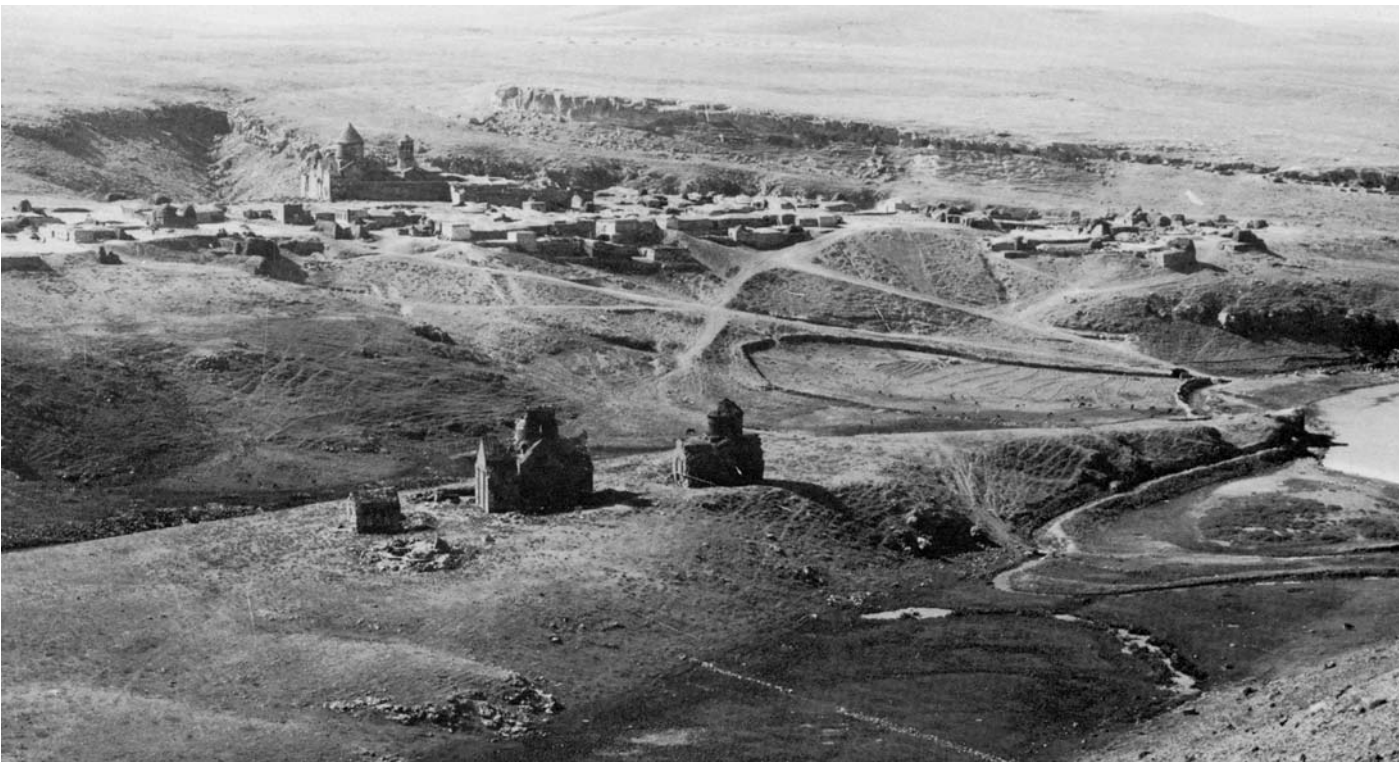
In a 1964 photo by J.-M. Thierry, the monument is seen in a comparatively good state, which suggests that its destruction was mainly carried out after this year: evidently, it was subjected to premeditated demolition as all its finely-dressed stones have been moved away from the site.

Հաղթական ամրությունները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Zafer Takı'nın kalıntıları (fotoğraflar S. Garabegyan, 2008)

The remnants of the triumphal arch (photos by S. Karapetian, 2008)

Հռոմոսի վանքը և համանուն հայաբնակ գյուղը (լուս.՝ Թ. Թորամանյանի, 1911 թ.)

Horomos Manastırı ve aynı ada sahip Ermeni köyü (fotoğraf T. Toraman-yan, 1911)

Horomos Monastery and the Armenian village of the same name (photo by T. Toramanian, 1911)

Հռոմոսի վանական համալիրի ավերակները գտնվում են Անի-ից 5 կմ հյուսիս՝ Ախուրյան գետի աջ թերակղզիաձև ափին: Այն բաղկացած էր միմյանցից փոքր հեռավորության վրա գտնվող երկու հուշարձանախմբից՝ վերին և ներքին: Հնագույնը ներքինն է՝ կազմված Սբ. Սիմաս (930-953), Սբ. Գևորգ (1013 թ.-ից հետո) եկեղեցիներից, Աշոտ Գ Ռդորմած թագավորի (953-977) գերեզմանից և գրեթե կից տապանատուն-մատուռից:

Ներքին հուշարձանախմբից 350 մ հարավ շինությունների քանակով վանքի առավել հարուստ և խիտ կառուցապատված բաժինն է (վերին հուշարձանախումբ): Այստեղ կենտրոնական դիրքում են Սբ. Հովհաննես եկեղեցին և արևմուտքից կից բառասյուն գավիթը (1038), որն ունի զանգակատան ութասյուն ռոտոնդա: Նրանց շուրջը, բայց առավելապես հարավային կողմում են գտնվում իշխանական կրկնահարկ մատուռ-տապանատունը (1214), գրատունը, հուշարձանա-

խմբի հարավային եզրին գտնվող գավիթ-եկեղեցին, ինչպես նաև օժանդակ այլ կառույցներ՝ ներփակված շրջապարսպի մեջ:

1970-ական թթ.-ից ի վեր հուշարձանախումբը գտնվում է թուրքական իշխանությունների խիստ հսկողության տակ, և խստագույնս արգելված է այցելուների մուտքը: Այս կերպ նրանք փորձում են կոծկել պետական մակարդակով իրականացված ավերումները:

Վանական համալիրը մեզ է հասել խիստ քայքայված վիճակով: Միտումնավոր ավերումների հետքերն առկա են ամենուրեք, սակայն առավել տուժածները պայթեցումներով ոչնչացված հուշարձաններն են, որոնց թվում առաջինը պետք է նշել Սբ. Հովհաննես եկեղեցին: Ժան-Սիշել Թիերրիի՝ 1959, 1964 և 1970 թթ. լուսանկարներից պարզորոշ երևում է, որ նրա՝ պայթեցումով կործանումը տեղի է ունեցել 1964-1970 թթ. միջակայքում:

1970-ական թթ. Հռոմոսի վանքում իսպառ անհետացվել է

Աշոտ Գ Ռդորմածի գերեզմանը՝ բազմաստիճան պատվանդանին կանգնեցված արձանագիր տապանաքարով հանդերձ (իշխանական մատուռ-տապանատունը նույնիսկ 1970 թ. լուսանկարներում դեռևս կանգուն էր):

Ավել կամ պակաս չափով բոլոր կառույցներից տեղահանվել և հափշտակվել են երեսապատի սրբատաշ քարերը, որոնց մի մասը (օրինակ՝ Սբ. Հովհաննես եկեղեցուն արևմուտքից կից գավթի արևմտյան ճակատում) կրում էր Ժ-ԺԳ դարերում զանազան առիթներով փորագրված արձանագրություններ:

Կառույցների հիմքերը բառացիորեն հռոտելու հետևանքով ներկայումս օրհասական վիճակում են Սբ. Սիմաս և Սբ. Գևորգ եկեղեցիները, որոնց փլուզումը կարող է տեղի ունենալ յուրաքանչյուր օր:

Վանքի մնացած բոլոր շինությունները տասնամյակներ շարունակ մոլեգնած զանախուզության հետևանքով լրջորեն վնասվել են:

Հորոմոսի վանքն ու համանուն գյուղատեղին (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Horomos Manastırı ve aynı ada sahip Ermeni köyü (fotoğraf S. Garabedyan, 2008)

Horomos Monastery and the site of the Armenian village of the same name (photo by S. Karapetian, 2008)

Horomos Manstır Kompleksi'nin kalıntıları, Akhuryan Nehri'nin sağ yakasında, yarımadayı andıran bir arazi üzerinde, Ani'nin 5 km kuzeyinde bulunmaktadır. Birbirlerinden az bir mesafe uzaklıkta iki adet anıt kümesine sahiptir (üst ve alt). Aralarından en eskileri aşağıdaki anıtlardır: Surb Minas (Aziz Menas, 930'dan 953'e) ve Surb Gevorg (Aziz Yorgi, 1013'den sonra inşa edilmiş) kiliseleri, Kral Üçüncü Aşod Voğormadz'ın (953'den 977) mezarı ve yakınında bulunan bir mezar-şapeli.

Yukarıdaki anıt grubu, aşağıdakilerin 350 metre güneyinde bulunmaktadır, manstır kompleksinin en yoğun inşa edilmiş bölümünü temsil etmektedir: Kendine has sur içinde bulunan bu yapı grubunun merkezinde Surb Hovhannes (Aziz Yahya) Kilisesi ve ona batıdan bitişik dört sütunlu narteks (1038) bulunur. Narteksin üstünde sekiz sütunlu dairesel çan kulesi vardır. Bu iki yapının etrafında (çoğunlu-

ğu güneyde) iki katlı mezar-şapeli (1214), kütüphane, yapı grubunun güney kenarında ise bir kilise-narteks bulunur.

1970'lerden beri Horomos Manastırı sıkı askeri kontrol altındadır ve ziyaretçilerin kompleksi görmesi yasaktır; bu yolla, Türk yetkilileri on yıllar boyunca anıta karşı işlenen vandalizmi gizlemeye çalışıyorlar.

Manastır kompleksi günümüze kötü bir durumda ulaşmıştır, tüm anıtları kasıtlı tahrip izleri taşımaktadırlar, havaya uçurulanların durumu aralarından en kötüleridir. Bu bakımdan, Surb Hovhannes (Aziz Yahya) Kilisesi'nden özellikle bahsedilmeli. J.-M. Thierry'nin 1959, 1964 ve 1970 tarihli fotoğraflarına bakılacak olursa, 1964-1970 yılları arasında havaya uçurulmuştur.

1970'lerde, Kral Üçüncü Aşod Voğormadz'ın, kademeli bir kaide üzerinde bululunan kitabeli mezar

taşı, manastırdan yok edilmiştir. 1970'lerdeki fotoğraflarda mezar-şapeli ayakta görülmektedir.

Manastırın tüm binlarından kesme taşlar çıkarılmıştır (çok ya da az), bunların bazılarında 10'uncu yüzyıldan 13'üncü yüzyıla kadar tarihlenen kitabeler vardı (Surb Hovhannes (Aziz Yahya) kilisesine bitişik olan narteksin batı cephesindeki gibi).

Surb Minas (Aziz Menas) ve Surb Gevorg (Aziz Yorgi) kiliselerinin temelleri büyük ölçüde alttan oyulmuştur, bunun sonucunda, tamamen yıkılmanın eşiğinde ayakta durmaktadırlar.

Diğer tüm manastır yapıları, sürekli olarak sözde "hazine avcılarının" ziyaretlerine maruz kaldıkları için, bugün kötü durumda dırlar.

The ruins of the monastic complex of Horomos are situated on the right bank of the river Akhurian, on terrain resembling a peninsula, 5 km north of Ani. It consisted of two clusters of monuments, upper and lower, standing within a small distance of each other. The oldest of them were the lower monuments comprising the churches of St. Minas (930 to 953) and St. Gevorg (George, built after 1013) as well as the grave of King Ashot *Voghormatz* (the *Merciful*) III (953 to 977), and a funerary chapel.

The upper group of monuments, lying 350 metres south of the lower ones, represented the most densely built part of the monastic complex: they consisted of St. Hovhannes (John) Church and its four-pillar narthex (1038) adjoining it from the west and surmounted by an eight-pillar belfry-rotunda. They were surrounded (mostly to the south) by a library, some annexes, a narthex-church,

standing at the southern edge of the monument cluster, and a double-floor funerary chapel (1214), all of them within an enclosure.

Since the 1970s Horomos Monastery has been under strict military control, and visitors have been banned from seeing it: in this way, the authorities of Turkey attempt to conceal the vandalism perpetrated against the monument over decades.

The monastic complex has reached our days in a bad emergency condition, all its monuments bearing traces of premeditated destruction, the state of those blown up being the worst. With this regard, special mention should be made of St. Hovhannes Church, which was exploded between 1964 and 1970, judging from J.-M. Thierry's photos of 1959, 1964 and 1970.

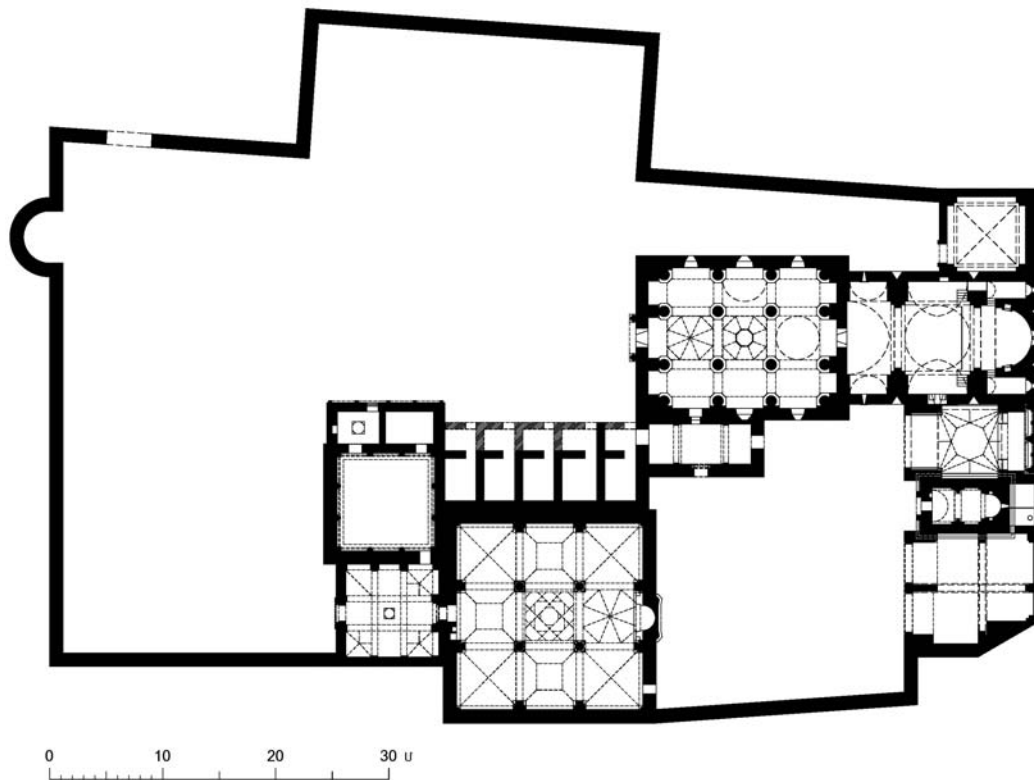
In the 1970s, the monastery was stripped of the grave of Bagratid king Ashot the *Merciful*, which had an inscribed tombstone

rising on a stepped pedestal (the double-floor funerary chapel is seen as standing in photos of 1970).

The finely-dressed revetment stones of all the monastic buildings have been appropriated (to this or that extent), these losses becoming even greater given the fact that some of these stones (such as the one in the western facade of the narthex adjoining St. Hovhannes Church) were engraved with inscriptions of the 10th to 13th centuries commemorating various events.

The foundations of St. Minas and St. Gevorg Churches have been largely undermined, in the aftermath of which, they stand on the very brink of total collapse.

All the other monastic buildings, which have repeatedly suffered "visits" of so-called gold-diggers, are in a bad emergency state.

Հորոմոսի վանքի վերին հուշարձանախմբի գլխավոր հատակագիծը (չափ.՝ Թ. Թորամանյանի, մաքրագծումը՝ Ա. Հակոբյանի)

Horomos Manastırı'nın üst anıtlarının genel planı (ölçüm T. Toramayan, A. Hagobyan tarafından basıma hazırlanmıştır)

A general plan of the upper monuments of Horomos Monastery (measurement by T. Toramanyan, prepared for publication by A. Hakobian)

Հոռոմոսի վանքի վերին հուշարձանա-
խումբը հյուսիս-արևելքից (լուս. հեղ.
անհայտ, ժժ դարի վերջ) և նրա ավե-
րակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի,
2008 թ.)

Horomos Manastırı'nın üst anıtları,
kuzeydoğudan (bilinmeyen fotoğrafçı,
geç 19'uncu yüzyıl) ve harabeleri (fo-
toğraf S. Garabedian, 2008)

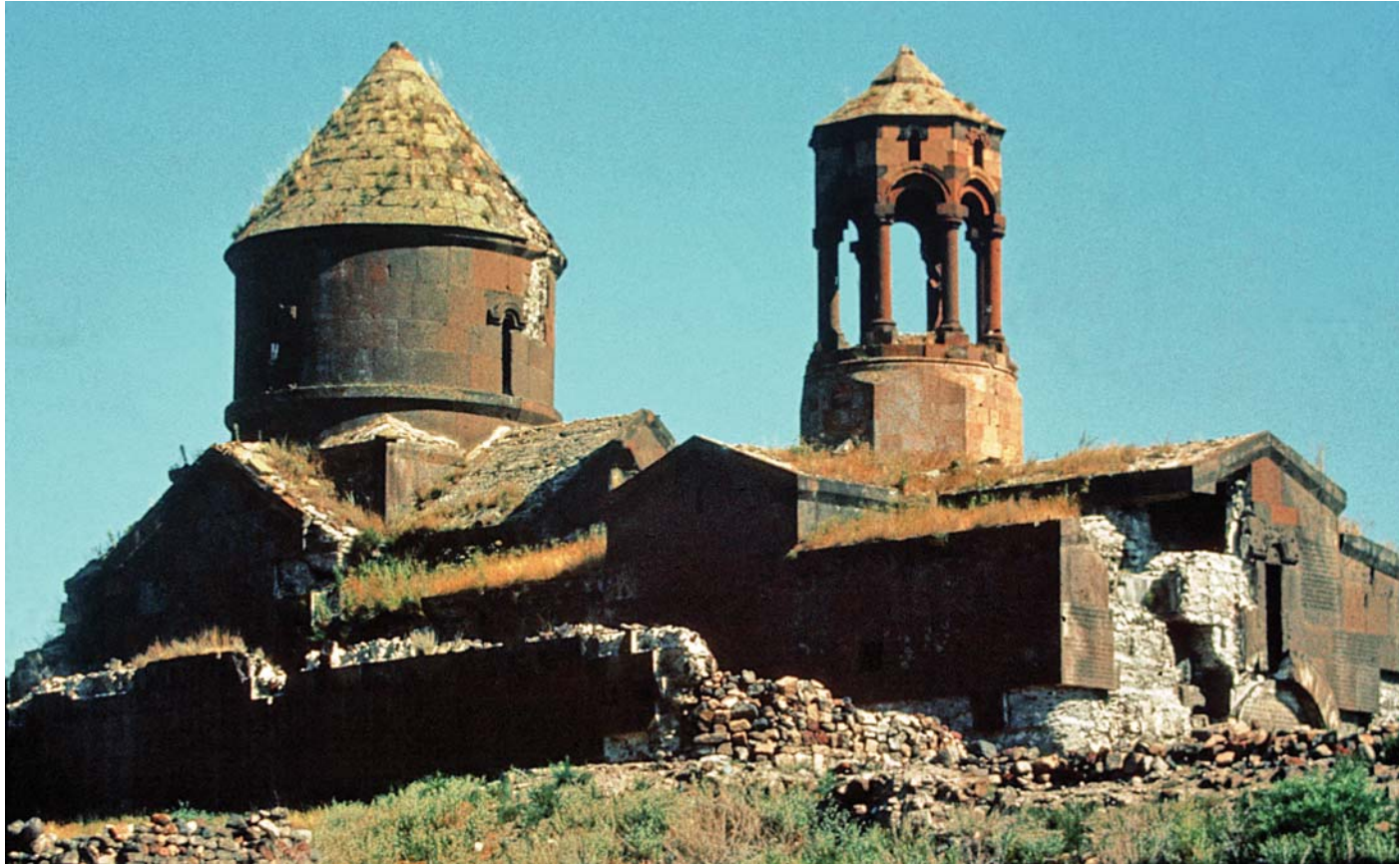
The upper monuments of Horomos
Monastery from the north-east (un-
known photographer, late 19th centu-
ry) and their ruins (photo by S. Kara-
petian, 2008)

Հոռոմոսի վանքի վերին հուշարձանախումբը հարավ-արևելքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.) և նրա ավերակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Horomos Manstırı'nın yukarıdaki anıtları, güneydoğudan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler) ve kalıntıları (fotoğraf S. Garabedian, 2008)

The upper monuments of Horomos Monastery from the south-east (unknown photographer, 1900s) and their ruins (photo by S. Karapetian, 2008)

Հոռոմոսի վանքի վերին հուշարձանախումբը հյուսիս-արևմուտքից (լուս.՝ Ժ. Ս. Թիերրի, 1964 թ.) և նրա ավերակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Hormos Manastırı'nın yukarıdaki anıtları, kuzebatıdan (fotoğraf J.-M. Thierry, 1964) ve kalıntıları (fotoğraf S. Garabedian, 2008)

The upper monuments of Horomos Monastery from the north-west (photo by J.-M. Thierry, 1964) and their ruins (photo by S. Karapetian, 2008)

Հատված Հոռոմոսի վանքի Սբ. Հովհաննես եկեղեցու հարավային ճակատից (լուս.՝ Ժ.Մ. Թիերրիի, 1964 թ. և Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Horomos Manastırı'nın, Surb Hovhannes Kilisesi'nin, güney cephesinin kısmi görüntüleri (fotoğraflar J.-M. Thierry, 1964, ve S. Garabedian, 2008)

Partial views of the southern facade of St. Hovhannes (John) Church of Horomos Monastery (photos by J.-M. Thierry, 1964, and S. Karapetian, 2008)

Հոռոմոսի վանքի Սբ. Հովհաննես եկեղեցու զավիթը (1038 թ.) արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), զավթի ավերակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Hormos Manastırı'nın, Surb Hovhannes (Aziz Yahya) Kilisesi'nin narteksi (1038), batıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), narteks kalıntıları (fotoğraf S. Garabedian, 2008)

The narthex (1038) of St. Hovhannes (John) Church of Horomos Monastery from the west (unknown photographer, 1900s); the narthex ruins (photo by S. Karapetian, 2008)

Հոռոմոսի վանքում գտնվող իշխանական կրկնահարկ մատուռ-տապանատունը (1214 թ.) հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Թ. Թորամանյանի և Գ. Նահապետյանի, 1900-ական թթ., Ժ-Մ. Թիերրիի, 1964 թ. և Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Hormos Manastırı, iki katlı mezar-şapel (1214), güneybatıdan (fotoğraflar T. Toramanyan ve G. Nahabedian, 1900'ler), kasten tahrip edilmiş mezar-şapeli (fotoğraflar J.-M. Thierry, 1964, ve S. Garabedian, 2008)

The double-floor funerary chapel (1214) of Horomos Monastery: views from the south-west (photos by T. Toramanyan and G. Nahapetian, 1900s); the funerary chapel as deliberately ruined (photos by J.-M. Thierry, 1964, and S. Karapetian, 2008)

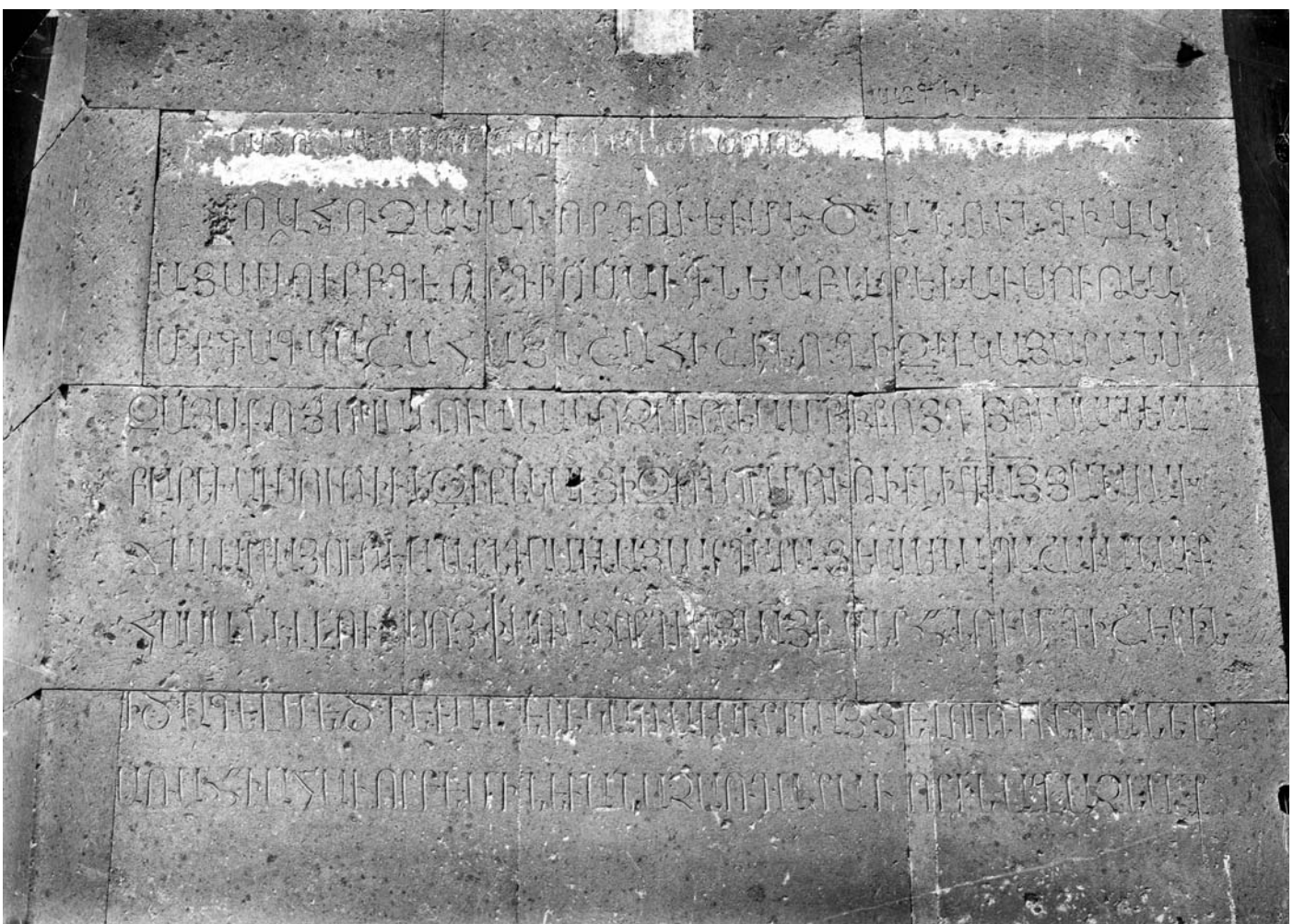
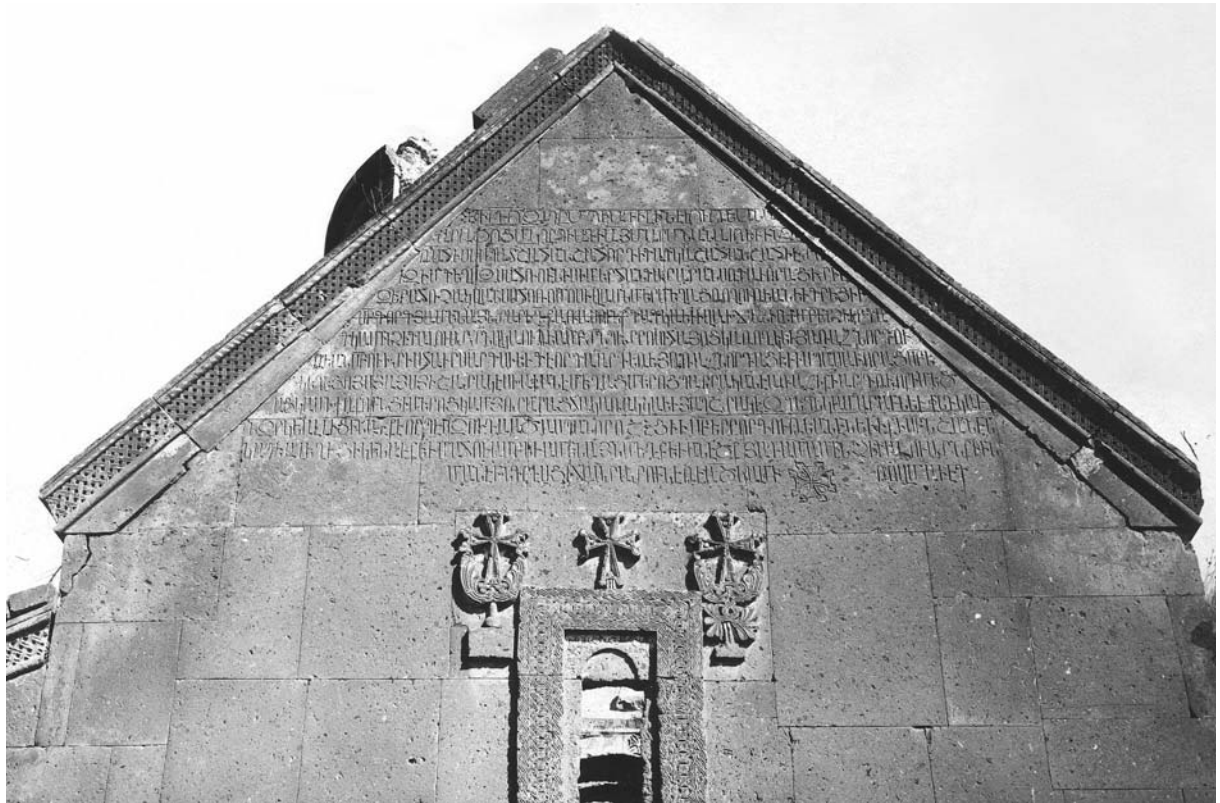

Հռոմոսի վանքի վերին հու-
շարձանախմբի հարավային
եզրին գտնվող գավիթ-եկե-
ղեցու ներքին տեսքը դեպի
արևելք 1900-ական (լուս.
հեղ.՝ անհայտ) և 2008 թթ.
(լուս.՝ Ս. Կարապետյանի)

Կիլիսե նարեքսին ճոճա
ճոճու լիքիդեն գորնոճն,
Հորոմոս՝սն յուկարիդակի
կոմեսինին գոնեյ սոնդա
բոլոնմեդիր (բոլոնմեյեն
ֆոտոգրֆո, 1900՝եր և Ս. Գար-
բեդյան, 2008)

Eastward views of the inte-
rior of the narthex-church,
standing at the southern
edge of the upper monu-
ment cluster of Horomos
(unknown photographer,
1900s, and S. Karapetian,
2008)

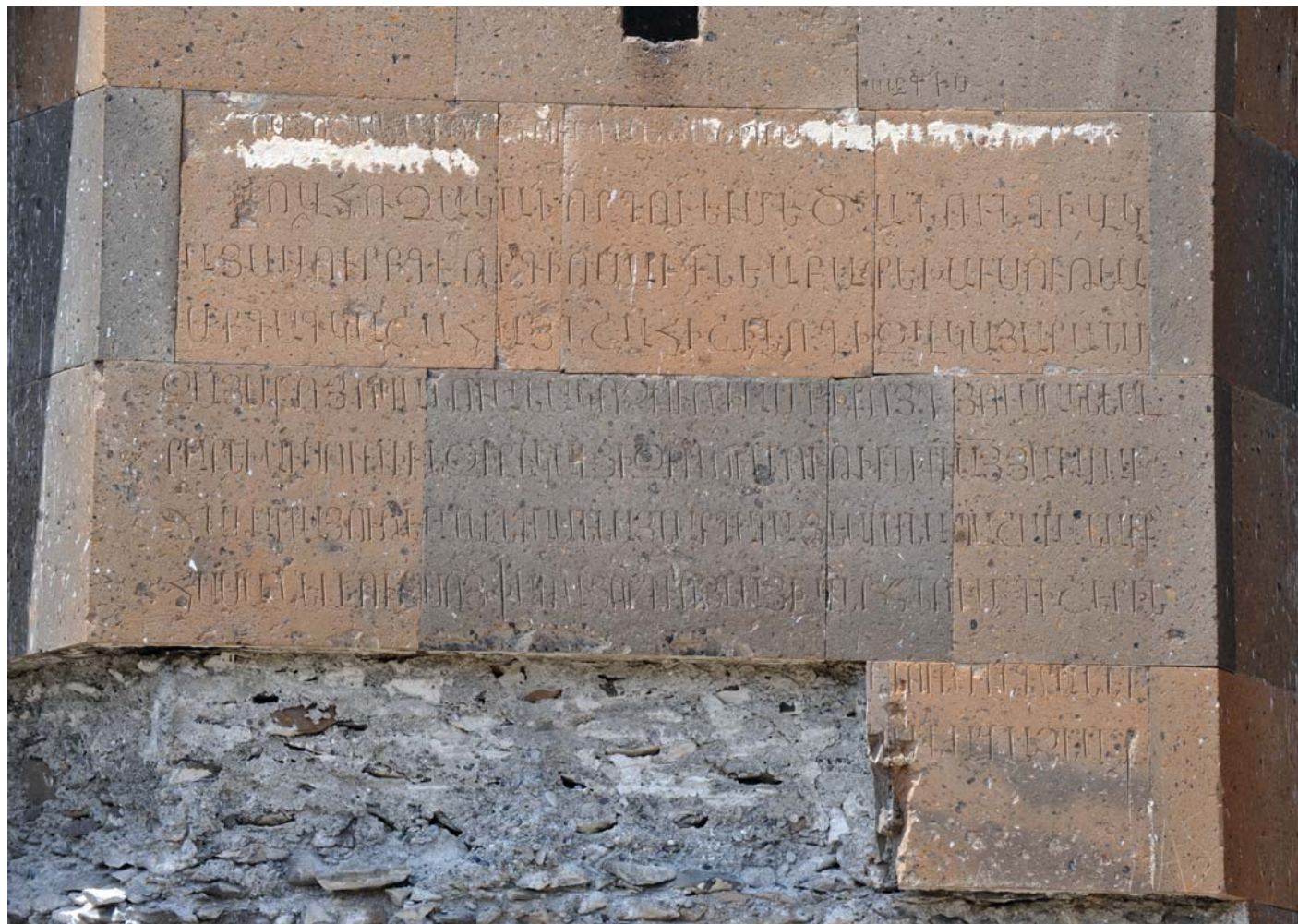

Հռոմոսի վանքի ներքին հուշարձանախմբի մաս կազմող Սբ. Գևորգ եկեղեցու արևմտյան ճակտոնին (1036 թ.) և արևելյան ճակատին (ԺԱ դարի սկիզբ) փորագրված երկու ընդարձակ արձանագրությունները (լուս.՝ անհայտ հեղ., 1900-ական թթ. և Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Horomos'un aşağıdaki anıtlarından biri olan Surb Gevorg (Aziz Yorgi) Kilisesi'nin iki geniş yazıtı, biri Batı alınlığın üzerinde (1036), diğeri ise doğu cephesinde (erken 11'inci yüzyıl), (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler ve S. Garabedian, 2008)

Two extensive inscriptions engraved on the western pediment (1036) and eastern facade (early 11th century) of St. Gevorg (George) Church, one of the lower monuments of Horomos (unknown photographer, 1900s, and S. Karapetian, 2008)

Հռոմոսի վանքի Սբ. Գևորգ եկեղեցու հարավային մուտքի արձանագիր բարավորը և մուտքի առջև լուսանկարված մի խումբ հայ մտավորականներ (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1901 թ.)

Սբ. Գևորգ և Սբ. Մինաս եկեղեցիները՝ հոշոտված հիմքերով, և Սբ. Գևորգ եկեղեցու հարավային մուտքն առանց բարավորի (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

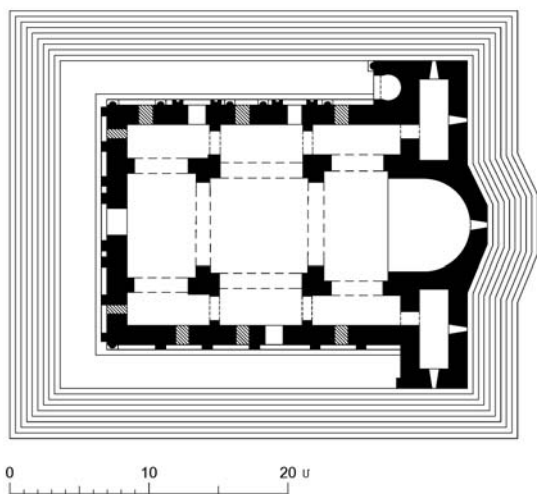
Horomos'un, Surb Gevorg (Aziz Yorgi) Kilisesi'nin güney kapısının alınlığının altında bir grup Ermeni aydınını fotoğrafı (bilinmeyen fotoğrafçı, 1901)

Surb Gevorg (Aziz Yorgi) ve Surb Minas (Aziz Menas) kiliseleri alttan kazınmış temelleriyle, Surb Gevorg'un imha edilmiş güney kapısının yazıtlı alınlığı (fotoğraflar S. Garabedian, 2008)

The inscribed tympanum of the southern entrance of St. Gevorg (George) Church of Horomos in a photo showing a group of Armenian intellectuals (unknown photographer, 1901)

St. Gevorg and St. Minas Churches with undermined foundations; St. Gevorg with its southern entrance tympanum annihilated (photos by S. Karapetian, 2008)

Տեկորի տաճարը հյուսիս-արևմուտքից (լուս.՝ Գ Հովսեփյանի, 1900-ական թթ.), տաճարի ավերակները (լուս.՝ Ջ. Բոլլի, 1976 թ. և Ս. Կարապետյանի, 2000 թ.), չափ.՝ Թ. Թորամանյանի

Degor Kilisesi, kuzeybatıdan (fotoğraflar G. Hovsepyan, 1900'ler), kilise kalıntıları (fotoğraflar J. Boll, 1976 ve S. Garabedian, 2000), ölçüm T. Toramanyan

The church of Tekor from the north-west (photos by G. Hovsepyan, 1900s); the church ruins (photos by J. Boll, 1976, and S. Karapetian, 2000); measurement by T. Toramanyan

Սբ. Երրորդություն եկեղեցու մնացորդները գտնվում են Տեկոր (այժմ՝ Դիգոր) գյուղի հարավային եզրին: Հայ եկեղեցաշինության մեջ եռանավ բազիլիկը գմբեթավորի փոխակերպված հայտնի առաջին հուշարձանն է և թվագրվում է Ե դարով: Եկեղեցու որմերին եղել են պատմական բացառիկ արժեք ներկայացնող 971, 989, 990, 1006, 1008, 1018, 1036 թթ. վիմագրեր: Գմբեթը փլվել է 1912 թ. ամռանը: 1920 թ.-ից հետո եկեղեցին գրեթե ամբողջությամբ ավերվել է, իսկ երեսապատի քարերը՝ յուրացվել որպես շինանյութ: Ներկայումս նկատելի են սոսկ որմերի որոշ հատվածների կմախքացած մնացորդները:

Surb Yerrordutyun (Kutsal Üçleme) Kilisesi'nin, kökenleri 5'inci yüzyıla dayanmaktadır, kalıntıları Digor (günümüzde: Digor) Köyü'nün güney ucunda bulunmaktadır.

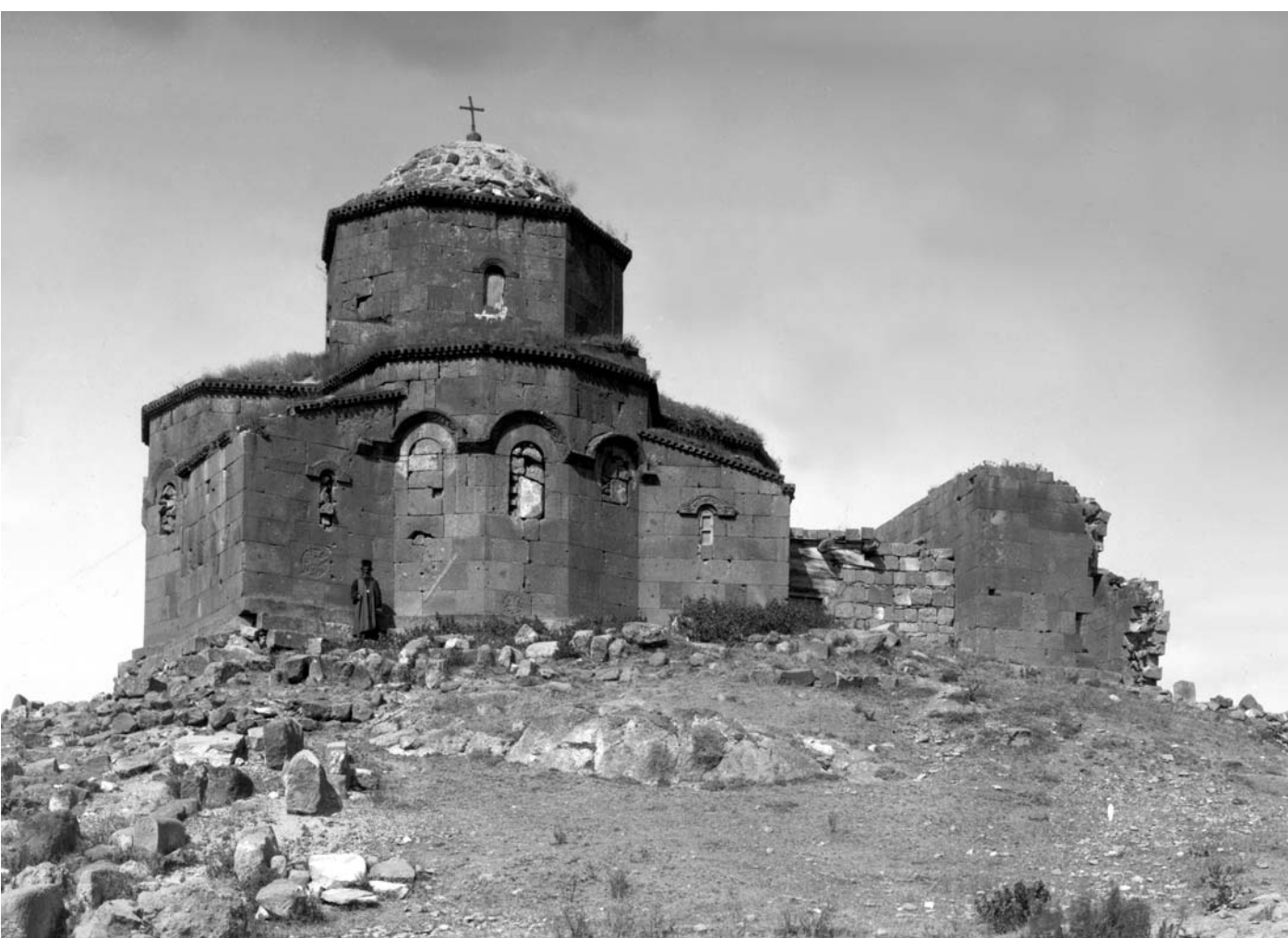
Ermeni kilise mimarisinde, üç nefli bazilikaların kubbeli olanlara dönüşmesini manifesto eden, bilinen en erken anıt örneğidir. Duvarlarında, 971, 989, 990, 1006, 1008, 1018 ve 1036 yıllarından kalma, tarihsel değer taşıyan yazıtlar bulunmaktadır.

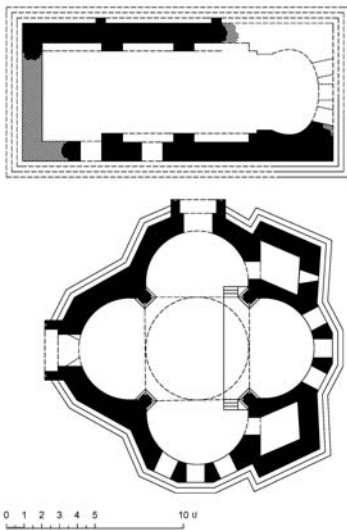
1912 yazında kilisenin kubbesi yıkıldı. 1920'den sonra anıt neredeyse tamamen tahrip edildi, kaplama kesme taşları inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanmak amacıyla sökülüştür. Günümüzde kiliseden sadece bazı duvar bölümlerinin horasan harçlı kalıntıları bulunmaktadır.

The remnants of Sourb Yerrordutyun (Holy Trinity) Church, which traces back to the 5th century, are situated at the southern edge of Tekor (now: Digor) Village.

It is the earliest known monument in Armenian church architecture manifesting the transformation of tri-nave basilicas into domed ones. Its walls used to bear inscriptions of rare historical value dating from 971, 989, 990, 1006, 1008, 1018, and 1036.

The church dome tumbled down in the summer of 1912. The monument itself was almost entirely destroyed after 1920, its revetment stones being appropriated as building material. At present only the meagre remnants of certain wall sections can be found in the church site.

Ագրակի վանքը հարավ-արևմուտքից և արևելքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), վանքի մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2014 թ.), չափ.՝ Թ. Թորամանյանի

Agrak Manastırı, güneybatıdan ve doğudan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), imha edilen manstırın kalıntıları (fotoğraflar S. Garabedyan, 2014), ölçüm T. Toramanyan

The monastery of Agrak from the south-west and east (unknown photographer, 1900s); the remnants of the annihilated monastery (photos by S. Karapetian, 2014); measurement by T. Toramanyan

Վանական համալիրը գտնվում էր Ագրակ (այժմ՝ Դերինյոզ) գյուղի հարավարևելյան կողմում:

Բաղկացած էր Ե և Է դարերով թվագրվող երկու եկեղեցիներից:

Հիմնահատակ ավերվել է 1940-1950-ական թթ., իսկ սրբատաշ քարերը՝ յուրացվել:

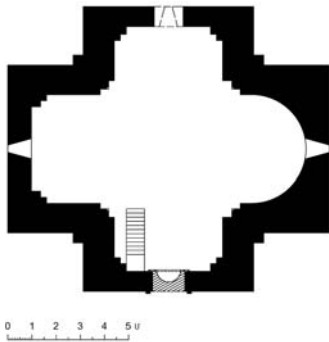
Agrak Manastırı, aynı addaki köyün (günümüzde: Derinöz) güneydoğusunda bulunmaktaydı. 5'inci ve 7'inci yüzyıllardan kalma iki adet kiliseden oluşmaktaydı.

Manastır 1940-1950 yılları arasında yerle bir edilmiştir. Kesme taşları inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

The monastery of Agrak used to stand in the south-east of the village of the same name (now: Derinyoz). It comprised two churches dating from the 5th and 7th centuries.

The monastery was levelled to the ground between the 1940s and 1950s, its finely-dressed stones being appropriated.

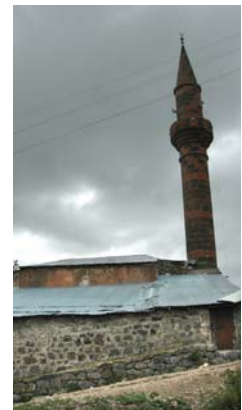

Ծպնի գյուղի Սբ. Աստվածածին եկեղեցին 1910-ական թթ. (լուս.՝ հեղ. անհայտ), կիսով չափ քանդած վիճակում (լուս.՝ Ժ. Ս. Թիերրի, 1968 թ.) և վերածված մզկիթի (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.), չափ.՝ Ա. Հակոբյանի, 2008 թ.

Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi, Dzbni Köyü (bilinmeyen fotoğrafçı, 1910'lar), kilisenin üst kısmı tamamen yıkılmış (fotoğraf J.-M. Thierry, 1968) ve camiye çevrilmiş (fotoğraf S. Garabedian, 2008), ölçüm A. Hagobyan, 2008

Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church of Tzepni Village (unknown photographer, 1910s); the church with its upper part ruined (photo by J.-M. Thierry, 1968) and turned into a mosque (photo by S. Karapetian, 2008); measurement by A. Hakobian, 2008

Ծպնի գյուղի կենտրոնական մասում է գտնվում Է դարում կառուցված խաչաձև գմբեթավոր հորինվածքով Սբ. Աստվածածին եկեղեցին։ Գործել է մինչև 1920 թ.։ Վաղուց քանդված գմբեթի փոխարեն ունեցել է երկկանգ պարզ ծածկ։ 1940-1950-ական թթ. կիսով չափ քանդել են և վերածել մզկիթի։

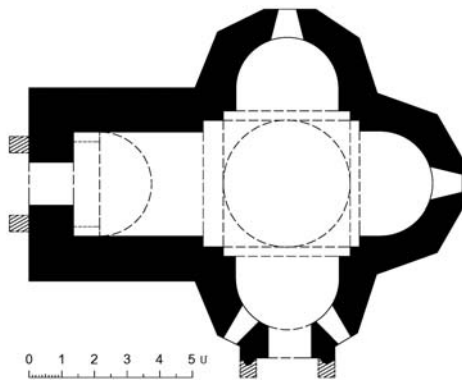
Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi, Dzbni Köyü'nün merkezinde bulunmaktadır. 7'inci yüzyılda inşa edilmiş, kubbeli haç formlu bir yapıyı temsil etmektedir. Esas Kubbesi çöktükten sonra, basit bir beşik çatıyla değiştirilmiştir.

Kilise 1920'ye kadar kullanıldı. 1940-1950 yılları arasında, üst kısmı tamamen yok edildi, daha sonra camiye çevrildi.

Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church, which was situated in the centre of Tzepni Village, represented a domed cruciform building of the 7th century. It remains obscure when its dome collapsed, being replaced by a simple gable roof.

The church functioned until 1920. Between the 1940s and 1950s, its upper part was destroyed, and it turned into a mosque.

Ալամանի Սբ. Անանիա եկեղեցին հյուսիս-արևմուտքից, հարավ-արևմուտքից և հարավ-արևելքից (ուս.՝ Թ. Թորամանյանի (?), 1892/1893 թթ., Ն. Մառի արխիվ), եկեղեցու տեղում կառուցված բնակելի տունը (ուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.), չափ.՝ Թ. Թորամանյանի

Alaman Köyü'nün Surb Anania (Aziz Şamlı Hananya) Kilisesi, kuzeybatıdan, güneybatıdan ve güneydoğudan (fotoğraflar, T. Toramanyan, [?], 1892/1893, N. Marr'ın koleksiyonu), kilisenin yerinde inşa edilmiş bir ev (fotoğraf S. Garabedian, 2005), ölçüm T. Toramanyan

St. Anania Church of Alaman Village from the north-west, south-west and south-east (photos by T. Toramanyan [?], 1892/1893, N. Marr's collection); a house built in the church site (photo by S. Karapetian, 2005); measurement by T. Toramanyan

Ալաման գյուղի կենտրոնական մասում էր գտնվում Է դարում կառուցված խաչածև գմբեթավոր հորինվածքով Սբ. Անանիա եկեղեցին։ Որմերին եղել են Է-ԺԱ դդ. վերաբերող շինարարական և նվիրատվական բնույթի մի շարք արձանագրություններ։ Հիմնահատակ քանդել են 1940-1950-ական թթ.։ Կառուցապատմամբ յուրացվել են թե՛ եկեղեցու տարածքը և թե՛ շինանյութի վերածված քարերը։

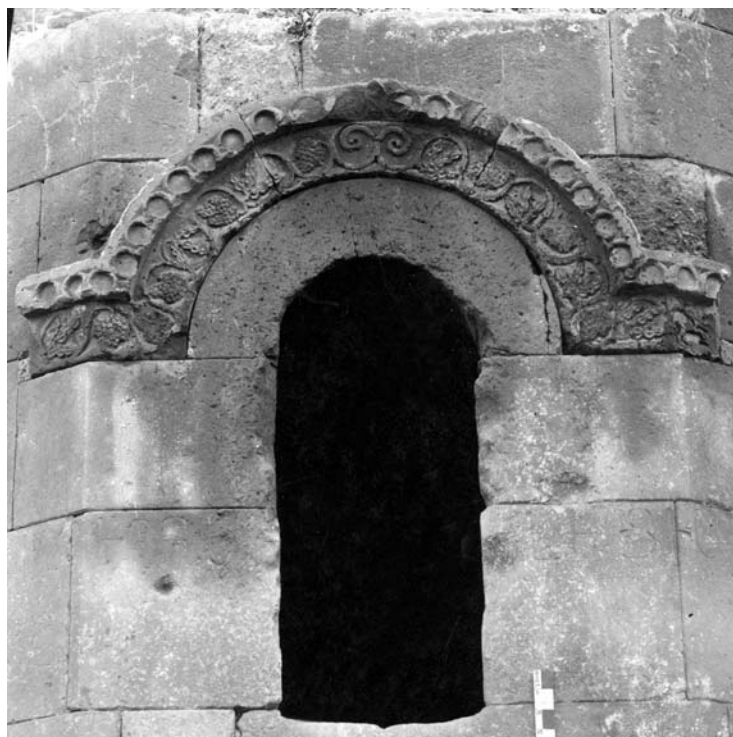
Surb Anania (Aziz Şamlı Hananya) Kilisesi, Alaman Köyü'nün merkezinde bulunmaktaydı. 7'inci yüzyılda inşa edilmiş, kubbeli haç formulu bir yapıyı temsil etmekteydi. Duvarlarında 7'inci ve 11'inci yüzyıllardan kalma, inşaat ve bağış yazıtları bulunmaktaydı.

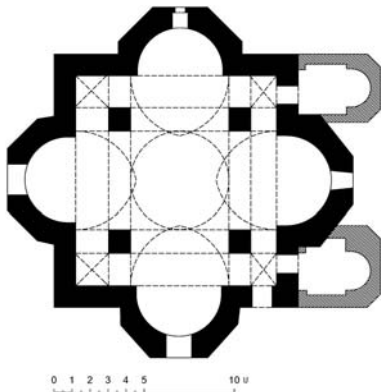
Kilise 1940-1950 yılları arasında yerle bir edildi. Arazisi inşa amacıyla tahsis edildi, kesme taşları ise inşaatta kullanıldı.

St. Anania Church of Alaman used to stand in the centre of the village.

It represented a domed cruciform structure of the 7th century, its walls bearing construction and donation inscriptions of the 7th to 11th centuries.

The church was levelled to the ground between the 1940s and 1950s, its site and stones being appropriated for construction purposes.

Բագարան (այժմ՝ Քիլիթթաշը) գյուղի Սբ. Թեոդորոս եկեղեցին (625-631 թթ.) հարավից և հատվածներ (լուս.՝ Թ. Թորամանյանի, 1900-ական թթ.)

1940-50-ական թթ. հիմնահատակ ավերված եկեղեցու տեղը (քարերը գործածվել են մոտակա զորանոցի կառուցման մեջ) և եկեղեցատեղիում դեռևս պահպանվող առանձին հիմնաքարեր (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2013 թ.), չափ.՝ Թ. Թորամանյանի

Bagaran Köyü'nün (günümüzde: Kilittasşı) Surb Teodoros (Aziz Theodor) Kilisesi (625'den 631'e), güneyden ve kısmi görünüşler (fotoğraflar T. Toramanyan, 1900'ler), 1940'lı ve 1950'li yıllar arasında yok edilmiş kilisenin arazisi (taşları yakında bulunan bir asker kışlasının inşaatında kullanılmıştır) ve kilise alanınıda kalan temel taşları (fotoğraflar S. Garabedian, 2013), ölçüm T. Toramanyan

St. Teodoros (Theodore) Church (625 to 631) of Bagaran (now: Kilittashe) Village from the south, and partial views (photos by T. Toramanyan, 1900s); the site of the church annihilated between the 1940s and 1950s (its stones were used in the construction of some barracks in the neighbourhood); foundation stones surviving in the church site (photos by S. Karapetian, 2013); measurement by T. Toramanyan

Բագարանի Սբ. Շուշանիկ եկեղեցին
 հյուսիս-արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ ան-
 հայտ, 1900-ական թթ.), չափ.՝ Պ. Կու-
 նեոյի

**Bagaran'ın Surb Şuşanig (Azize Şuşa-
 nig) Kilisesi, kuzeybatıdan (bilinmeyen
 fotoğrafçı, 1900'ler), ölçüm P. Cuneo**

**St. Shushanik Church of Bagaran
 from the north-west (unknown pho-
 tographer, 1900s); measurement by P.
 Cuneo**

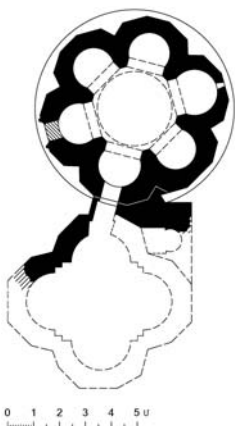
Սբ. Շուշանիկ եկեղեցին գտնվում է ՀՀ Արմավիրի մարզի Երվանդաշատ գյուղի մոտ՝ պատմական Բագարանի տարածքում՝ Ախուրյան գետի ձախափնյա ժայռաբլրին:

Հակառակ ՀՀ տարածքում գտնվելու իրողության՝ չի ազատվել հասանելի ամեն հայկականը ոչնչացնելու մոլուցքով համակված թուրքական կողմի վանդալական ոտնձգություններից և նրանց կողմից տեսանելի արևմտահայաց ճակատին կրում է տարբեր տրամաչափի հրազենային գնդակների հարյուրավոր հետքեր:

Surb Şuşanig (Azize Şuşanig) Kilisesi, Akhuryan Nehri'nin sol yakasında, kayalık bir tepe üzerinde, Ermenistan'ın tarihi başkentlerinden bir tanesi olan Bagaran'ın sınırları içerisinde konumlanmıştır.

Ermenistan Cumhuriyeti'nin (Armavir Bölgesi'nin Yervandaşad Köyü'nün yakınında) milli sınırları içinde olmasına rağmen, Türk vandallarının tahribatlarından kaçmamıştır: Ermeni-Türk sınırının, Türkiye yönüne bakan batı cephesi, farklı kalibredeki silahlardan ateşlenen mermilerin izlerini taşımaktadır.

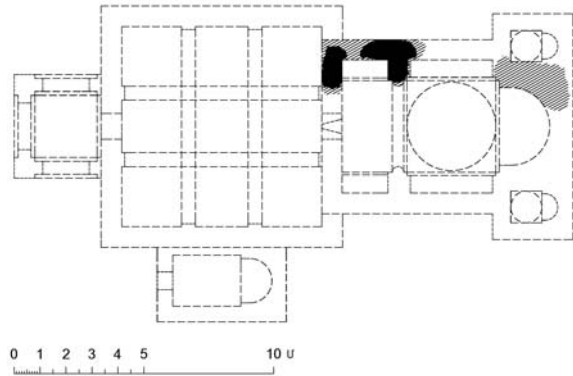
St. Shushanik Church stands on a rocky hill on the left bank of the river Akhurian, in the territory of Bagaran, one of the historical capitals of Armenia, near Yervanda-shat Village of Armavir Region, Republic of Armenia. Despite its location, it has not escaped the barbaric acts of Turkish vandals: its western facade, which overlooks the Turkish side of the Armeno-Turkish border, bears hundreds of marks left by bullets of varying calibre.

Բագարանի Աբ. Շուշանիկ եկեղեցու արևմտյան (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2007 թ. և Դ. Բազեի, 2008 թ.) և արևելյան ճակատները (լուս.՝ Դ. Բազեի, 2008 թ.)

Surb Şuşanig (Azize Şuşanig) Kilisesi, batıdan (fotoğraflar S. Garabedyan, 2007 ve Hrair Baze, 2008) ve doğu cephesi (fotoğraf Hrair Baze, 2008)

The western (photos by S. Karapetian, 2007, and Hrair Baze, 2008) and eastern facades of St. Shushanik Church (photo by Hrair Baze, 2008)

Արջո-Առիճի վանքի հատակագիծն ըստ պահպանված մնացորդների չափագրության և նկարագրական տվյալներ պարունակող գրավոր հիշատակությունների (հեղ.՝ Ս. Հակոբյան, 2014 թ.), վանքի մոտավոր ուրվանկարը (հեղ.՝ Ս. Այվազյան, 2015 թ.)

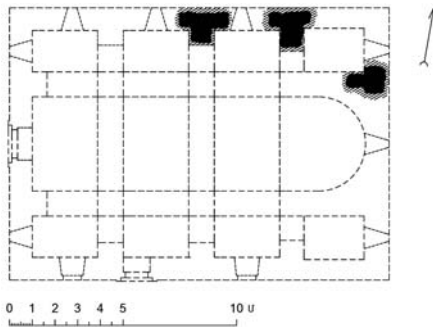
Վանքի մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2014 թ.)

Arco-Aric Manastırı'nın planı (kalıntıların ölçümlerine ve farklı kayıtlardaki betimlemelere dayanarak, A. Hagobyan, 2014), manastırın ana hatları S. Ayvazyan (2015)

Manastırın kalıntıları (fotoğraflar S. Garabedian, 2014)

The plan of Arjo-Arij Monastery according to the measurement of its remnants and its description in various records (by A. Hakobian, 2014); an outline of the monastery by S. Ayvazian (2015)

The remnants of the monastery (photos by S. Karapetian, 2014)

Նախիջևան գյուղի Սբ. Ստեփանոս եկեղեցին (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), եկեղեցու մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2011 թ.), չափ.՝ Ա. Հակոբյանի, 2011 թ.

Surb Sdepanos (Aziz Stefan) Kilisesi, Nakhicevan Köyü (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), kilisenin kalıntıları (fotoğraf S. Garabedyan, 2011), ölçüm A. Hagobian, 2011

St. Stepanos (Stephen) Church of Nakhijevan Village (unknown photographer, 1900s); the remnants of the church (photos by S. Karapetian, 2011); measurement by A. Hakobian, 2011

Սբ. Ստեփանոս եկեղեցու մնացորդները գտնվում են Նախիջևան գավառակի համանուն վարչական կենտրոնում:

Կառուցվել է Է դարում և ունեցել գմբեթավոր հորինվածք: Արդեն 1840-ական թթ. եկեղեցու գմբեթը քանդված էր: ԺԹ դարավերջին վերակառուցվել է, որի ժամանակ հին տաճարից մասնակի պահպանվել է միայն հյուսիսային ճակատը:

2011 թ. տեղում առկա էին կմախքացած կրաշաղախի մնացորդները:

Surb Sdepanos (Aziz Stefan) Kilisesi'nin kalıntıları Nakhicevan (günümüzde: Kocaköy) Köyü'nde bulunmaktadır.

7'inci yüzyılda inşa edilmiş, kubbeli bir yapıyı temsil etmekteydi. Kilisenin kubbesi 1840'larda çökmüş idi. 19'uncu yüzyılın sonlarında, kapsamlı bir yeniden yapılandırma sonucunda, eski yapıdan sadece kuzey cephesi kaldı.

2011 itibarıyla, kilisenin sadece harç dolgusunun az miktarda kalıntıları kalmıştır.

The remnants of St. Stepanos (Stephen) Church are situated in Nakhijevan, the administrative centre of the sub-district of the same name.

It represented a 7th-century structure with a dome which had already tumbled down as of the 1840s. In the late 19th century, the church underwent thorough reconstruction (only its northern facade was partly preserved).

As of 2011, only some meagre remnants of mortar backfill were preserved in the site.

Մրենի Կաթողիկեն հարավ-արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), հարավարևմտյան անկյանը հարող քանդված հատվածը (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2000 թ.) և արդեն գրեթե ամբողջությամբ կործանված հարավային ճակատը (լուս.՝ Գ. Արզումանյանի, 2009 թ.)

Mren Katedrali, güneybatıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), kısmen yıkılmış güneybatı duvarı (fotoğraf S. Garabedian, 2000), katedralin güney cephesi neredeyse tamamen yerle bir edilmiş (fotoğraf G. Arzumanyan, 2009)

Mren Cathedral from the south-west (unknown photographer, 1900s); the ruined south-western part of its wall (photo by S. Karapetian, 2000); the southern facade of the cathedral almost entirely levelled to the ground (photo by G. Arzumanyan, 2009)

Տաճարը գտնվում է պատմական Բագարանից (այժմ՝ Քիլիթ-թաշը գյուղ) 3 կմ հյուսիս՝ Մրեն քաղաքատեղիում:

Կառուցվել է 639-640 թթ. իշխան Դավիթ Սահառունու նախաձեռնությամբ: 29,30 x 20 մ արտաքին չափերով, կղմինդրածածկերի ներքո ութանիստ գմբեթով և համակ սրբատաշ քարով իրականացված կառույց է: Ունի Է-ԺԳ դարերի բազմաթիվ արձանագրություններ: Ոչ միայն տևական անխնամ վիճակի, այլև միտումնավոր վնասարարությունների հետևանքով 2007 թ. գրեթե ամբողջությամբ փլուզվել է հարավային ճակատը: Նույն վտանգի առջև են մաս արևմտյան և հյուսիսային ճակատները, քանի որ դրանց հիմքերը նույնպես միտումնավոր քանդված են:

Mren Katedrali, Ermenistan'ın tarihi başkentlerinden bir tanesi olan Bagaran'ın 3 km kuzeyinde konumlanan, Mren Ören yerinde bulunmaktadır.

Prens Davit Saharuni tarafından 639-640 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Kilise sekizgen kubeli bir yapıdır (dış ölçüleri: 29.30 x 20 metre). Kubbenin külahı kiremitlerle, duvarları ise kesme taşlarla örtülüdür. Duvarları 7'inci ve 13'üncü yüzyıllardan kalma yazıtlarla doludur.

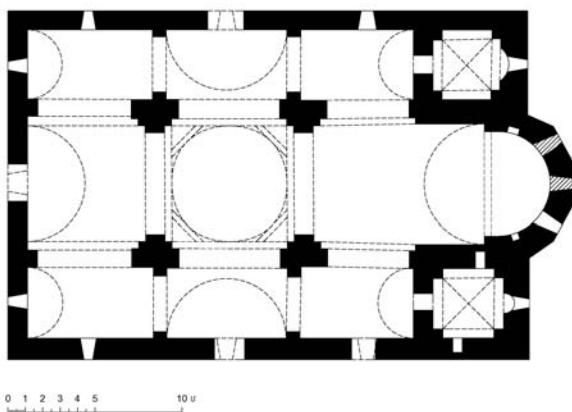
Duvarların dayanak taşları, anıtı yok etme amacı ile kasıtlı olarak çıkartılmış, böylece 2007 yılında katedralin güney cephesi neredeyse tamamen yıkılmıştır. Batı ve kuzey cephelerinde her an yıkılabilirler çünkü temelleri alttan oyulmuş vaziyettedirler.

The cathedral of Mren is situated in the city site of the same name, 3 km north of Bagaran, one of the historical capitals of Armenia (now: Kilittashe Village).

Built between 639 and 640 by Prince Davit Saharuni, it represents a monument of entirely finely-dressed revetment (exterior dimensions: 29.30 x 20 metres), a tiled roof and an octahedral dome. Its walls abound in inscriptions of the 7th to 13th centuries.

In the aftermath of total neglect and premeditated damage, in 2007 the southern facade of the cathedral almost entirely tumbled down. Its western and northern facades can share this fate any day as their foundations have been seriously undermined.

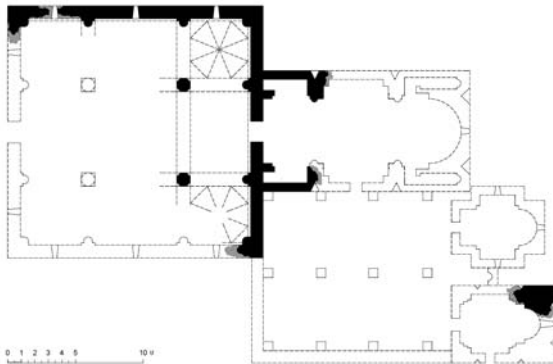

Մրենի Կաթողիկեն հարավ-արևելքից (լուս.՝ անհայտ հեղ., 1910-ական թթ. և Պ. Տոնապետյանի, 2014 թ.), չափ.՝ Թ. Թորամանյանի, հարավային ճակատին ագուցված խաչքարերը նրա կործանումից առաջ (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2000 թ.) և հետո (լուս.՝ Գ. Արզումանյանի, 2009 թ.)

Mren Katedrali, güneydoğudan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1910'lar ve B. Donabedian, 2014), ölçümler T. Toramanyan, katedralin güney cephesinde bulunan haçkarlar, önce (fotoğraf S. Garabedian, 2000) ve çöküşünden sonra (fotoğraf G. Arzumanyan, 2009)

Mren Cathedral from the south-east (unknown photographer, 1910s, and P. Tonapetian, 2014); measurement by T. Toramanyan; the cross-stones of the southern facade of the cathedral before (photo by S. Karapetian, 2000) and after its collapse (photo by G. Arzumanyan, 2009)

Բագնայրի վանքի կենտրոնական հուշարձանախումբը հյուսիս-արևելքից (լուս.՝ Դ. Երմակովի, 1890-ական թթ. և Թ. Թորամանյանի, 1912 թ.)

Վանքի ավերակները հյուսիս-արևելքից (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2010 թ.), չափ.՝ Թ. Թորամանյանի, մաքրագծումը՝ Ա. Հակոբյանի

Bagnayr Manastırı'nın merkezi anıtları kuzeydoğudan (fotoğraflar D. Yermakov, 1890'lar, ve T. Toramanyan, 1912), manastırın kalıntıları kuzeydoğudan (fotoğraf S. Garabedian, 2010), ölçüm T. Toramanyan (basıma hazırlama A. Hagobyan)

The central monuments of Bagnayr Monastery from the north-east (photos by D. Yermakov, 1890s, and T. Toramanyan, 1912); the ruins of the monastery from the north-east (photo by S. Karapetian, 2010); measurement by T. Toramanyan, prepared for publication by A. Hakobian

Վանքի ավերակները գտնվում են Բագնայր (այժմ՝ Դոզլուջա) գյուղում: Ժ-ԺԳ դարերի ընթացքում ձևավորված վանական համալիր է: 1920-ական թթ.-ից ի վեր ենթարկվում է շարունակական ավերումների:

Bagnayr Manastırı'nın kalıntıları (10-13. yüzyıllar arasında tamamlanmıştır) Bagnayr (günümüzde: Kozluca) köyünde bulunmaktadır.

1920'lerden beri sürekli tahribata maruz kalmıştır.

The ruins of the monastic complex of Bagnayr (10th to 13th centuries) are situated in the village of the same name (at present renamed Ghozluja).

Since the 1920s, it has suffered continual destruction.

Բագնայրի վանքի կենտրոնական հուշարձանախմբի գլխավոր կառույցները՝ Սբ. Գրիգոր և Սբ. Աստվածածին (մեջտեղի եկեղեցու ամուսն անհայտ է) եկեղեցիներն արևելքից և հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Թ. Թորամանյանի, 1912 թ.)

Bagnayr Manastırı'nın merkezi anıt kümesinin ana kiliseleri, Surb Grigor ve Surb Asdvadzadzin (Aziz Grigor, Azize Meryem Ana, ortadaki kilisenin adı bilinmiyor), doğudan ve güneybatıdan (fotoğraflar T. Toramayan, 1912)

The main churches of the central monument cluster of Bagnayr Monastery, St. Grigor (Gregory) and Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin), from the east (the name of the church in the middle is unknown) and south-west (photos by T. Toramanyan, 1912)

Բագնայրի վանքի կենտրոնական հուշարձանախմբի մնացորդներն արևելքից (լուս.՝ Գ. Առաքելյանի, 2010 թ.)

Bagnayr Manastırı'nın merkezi anıtlarının kalıntıları, doğudan (fotoğraflar G. Arakelyan, 2010)

The remnants of the central monuments of Bagnayr Monastery from the east (photos by G. Arakelian, 2010)

Բագնայրի վանական համալիրի հիմնական մասը ոչնչացվել է թուրքական բանակի կողմից (կանգուն է միայն հիմնական հուշարձանախմբից փոքր-ինչ հյուսիս մեկուսի կանգնած Սր. Երրորդություն եկեղեցին): Այստեղ ևս պայքարումներով կործանված կառույցների սրբատաշ քարերը հեռացվել և յուրացվել են որպես շինանյութ, իսկ անկարևոր նկատված ավերակների մնացորդներն էլ՝ անհետացվել տեղաբնակ քրդերի ձեռքով:

Bagnayr Manastır Kompleksi Türk ordusu tarafından havaya uçurulmuştur. Daha sonra kalıntıları köylüler tarafından kaldırılmış, kesme taşları ise inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Manastırın tek ayakta kalan anıtı ana binalardan biraz kuzeyde bulunan Surb Yerrordutyun (Kutsal Üçleme) kilisesidir.

The monastic complex of Bagnayr has been mostly exploded by Turkish military forces, its finely-dressed stones being used as building material (the local Kurds have appropriated even the last remnants of its ruins). The only standing monument of the monastery is the church of Sourb Yerordutian (Holy Trinity) located a little north of its central buildings.

Խծկոնքի վանքը գտնվում է Կարսի մարզի Տեկոր (այժմ՝ Դիգոր) և Ագրակ (այժմ՝ Դերինյոզ) գյուղերի միջև՝ Տեկոր վտակի ձախ ձորապոնկին: Վանական համալիրը ձևավորվել է Է-ԺԱ դարերի ընթացքում: Բաղկացած էր 5 եկեղեցիներից՝ Սրբ. Կարապետ, Սրբ. Սարգիս, Սրբ. Աստվածածին, Սրբ. Ստեփանոս և Սրբ. Լուսավորիչ, որմնափակ խաչքարերից, ինչպես նաև բնակելի և տնտեսական նշանակության մի շարք այլ կառույցներից:

1211 թ. Ջաքարյան իշխաններն ազատագրում են վանքը և արդեն 1213 թ. իրականացնում վերանորոգման աշխատանքներ:

1767 թ. հիշվում է Սիմեոն կաթողիկոսի ձեռնարկած բարեկարգումների առնչությամբ, սակայն ավելի ուշ հայտնվում է օսմանյան կառավարության հովանավորությամբ գործող Ալաջայի քրդերի տիրապետության ներքո, որոնք համալիրի շինությունները գործածում են իբրև գոմ:

Կացությունը փոխվում է 1878 թվականից հետո, երբ գեներալ Հ. Լազարյանի պատվերով վանքում հաստատվում է Հարություն վարդապետը և ձեռնամուխ լինում համալիրի վերանորոգությանը. «...շենացրել է մենաստանը, շինել է ջրաղաց, ուխտաուրների համար սենեակներ, տնկել է անտառ, միայն իւր նախաձեռնութեամբ...»:

Վանքի զանազան կառույցների որմերին եղել են առավելապես նվիրատվական բնույթի ԺԱ-ԺԳ դարերին վերաբերող թվակիր (1005, 1006, 1033, 1034, 1153, 1156, 1208, 1211, 1213, 1214, 1216, 1221, 1222, 1230, 1231, 1233, 1239, 1240) և անթվակիր բազմաթիվ արձանագրություններ (մի քանիսը դեռևս պահպանվում են Սրբ. Սարգիս եկեղեցու որմերին):

1920 թ.-ից Կարսի մարզի նվաճումով վանքը հայտնվում է Թուրքիայի կազմում և քառորդ դար անց պայթեցվում բուրքական բանակի կողմից: Համատարած ավերվում են նաև հուշար-

Khdzgonk Manastırı'nın kahintıları, Degor Irmağı'nın sol yakasında, vadinin kenarında, Degor (günümüzde: Digor) ve Agrak (günümüzde: Derinöz) köylerinin arasında bulunmaktadır. 7-11. yüzyıllar arasında tamamlanan manastır, 5 adet kiliseden (Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya), Surb Sargis (Aziz Sarkis), Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana), Surb Sdepanos (Aziz Stefan) ve Surb Lusavoriç (Aziz Aydınlatıcı Grigor), duvarla kaplanmış haçkarlardan (haçtaşlar) ve birkaç ek yapıdan oluşmaktaydı.

1211'de Zakaryan Prens'leri manastırı Selçuklu Türkleri'nden kurtararak, 1213'de birtakım onarımlar gerçekleştirmişlerdir.

1767'de Katolikos Simeon'un önerisiyle onarılmıştır. Ancak daha sonra manastır Osmanlı'nın desteklediği, Alaca Kürtleri tarafından, işgal edilmiş ve ahır olarak kullanılmıştır.

Bu durum 1878'den sonra değişmiştir, Rahip Harutyun, General H. Lazaryan aracılığıyla manastıra yerleşmiş ve restorasyonuna başlamıştır:

“Manastırı onardı, bir değirmen ve hacılar için odalar inşa etti, ağaçlar dikti. Tüm bunları kendi inisiyatifıyla gerçekleştirdi”.

Manastır binalarının duvarları, 11'den 13'üncü yüzyıllara tarihlenen (tarihli:1005, 1006, 1033, 1034, 1153, 1156, 1208, 1211, 1213, 1214, 1216, 1221, 1222, 1230, 1231, 1233, 1239, 1240 ve tarihsiz), yazıtlarla doluydu (yazıtların bazıları günümüzde hala Surb Sargis (Aziz Sarkis) Kilisesi'nin duvarlarında muhafza edilmiştir).

1920'de Kars Bölgesi'nin işgaliyle, Khdzgonk, Türkiye'nin eline geçmiş ve çeyrek asır sonrasında manastırın kiliseleri Türk ordusu tarafından havaya uçurulmuştur.

The ruins of Khetzkonk Monastery are situated on the edge of a gorge lying on the left bank of the tributary Tekor, in an area between Tekor (now: Digor) and Agrak (now: Derinyoz) Villages. A monument of the 7th to 11th centuries, it consisted of 5 churches, Sourb Karapet (Holy Forerunner), St. Sargis, Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin), St. Stepanos (Stephen), and Sourb Lusavorich (Holy Enlightener), as well as several set-in-wall cross-stones and a number of annexes.

In 1211 the princes Zakarian liberated the monastery from Seljuk Turks and carried out some overhaul there in 1213.

In 1767 Catholicos Simeon implemented renovation in Khetzkonk, but later it was occupied by the Kurds of Alaja (they enjoyed the auspices of the Ottoman Government) who started using the monastic buildings as cattle-sheds.

This situation changed after 1878, when Archimandrite Harutiun established himself in the monastery with the mediation of General H. Lazarian and embarked on its renovation:

He has led the monastery to prosperity having built a mill and rooms for pilgrims. He has also planted trees, doing all this only on his own initiative.

The monastery abounded in inscriptions some of which traced back to 1005, 1006, 1033, 1034, 1153, 1156, 1208, 1211, 1213, 1214, 1216, 1221, 1222, 1230, 1231, 1233, 1239, and 1240. It also had numerous undated donation inscriptions of the period between the 11th and 13th centuries.

With the occupation of the region of Kars in 1920, Khetzkonk shifted into the possession of Turkey. Between the 1940s and 1950s, the monastic churches were exploded by Turkish military forces, all the other buildings suffering serious destruction. It was only in 1959, years after this van-

Խժկոնքի վանքը հարավ-արևելքից
(լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.)

**Khdzgonk Manastırı, güneydoğudan (bi-
linmeyen fotoğrafçı, 1900'ler)**

**Khetzkonk Monastery from the south-
east (unknown photographer, 1900s)**

ձանախսմբի բոլոր մնացած կա-
ռույցները: Պետական ծրագրով
և խնամքով կոծկված վանդալա-
կան զործողություններից միայն
տարիներ անց վանքի եղերական
կացության մասին առաջինն ա-
հազանգում է Ժ-Մ. Թիերրին
1959 թ.:

Օրհասական վիճակում, սա-
կայն, հրաշքով ցարդ կանգուն է
մնում համալիրի միայն մեկ՝ Սբ.
Սարգիս եկեղեցին:

İlaveten manastırın diğer tüm
yapılarında tamamen yok edilmiş-
tir. 1959 yılında, vandalizimden
yıllar sonra, J.-M. Thierry man-
astırı ziyaret edebilmiş ve içler
acıısı halini kayıt altına almıştır.

Günümüzde manastırın sade-
ce Surb Sargis (Aziz Sarkis) Kili-
sesi ayaktaadır, ancak o da çok kö-
tü bir durumdadır.

dalism, that J.-M. Thierry was able
to visit the monastery and docu-
ment its tragic state.

At present only St. Sargis
Church is still preserved standing,
although in a bad state of emer-
gency (it retains some of its
inscriptions).

ԽժԿՈՆԵՐԻ ՎԱՆՔԸ ԽԱՐԱՎ-ԱՐՆԵՐԻԿ ԵՎ Ա-
ՐՆԵՐԻԿ (ՆՈՒՍ. ԻՆԷՂ.՝ ԱՆԻՏԱՅՈՒՆ, 1900-
ԱԿԱՆ ՔՔ.)

Khdzgonk Manastırı, güneydoğu ve do-
ğudan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler)

Khetzkonk Monastery from the south-
east and east (unknown photogra-
pher, 1900s)

ԽժԿՈՆԿԻ ՎԱՆՔԸ ԽԱՐԱՎ-ԱՐՆԵՐԻԿ և ա-
րՆԵՐԻԿ (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2000
և 2011 թթ.)

Khdzgonk Manastırı, güneydoğudan ve
doğudan (fotoğraflar S. Garabedian,
2000 ve 2011)

Khetzkonk Monastery from the south-
east and east (photos by S. Kara-
petian, 2000 and 2011)

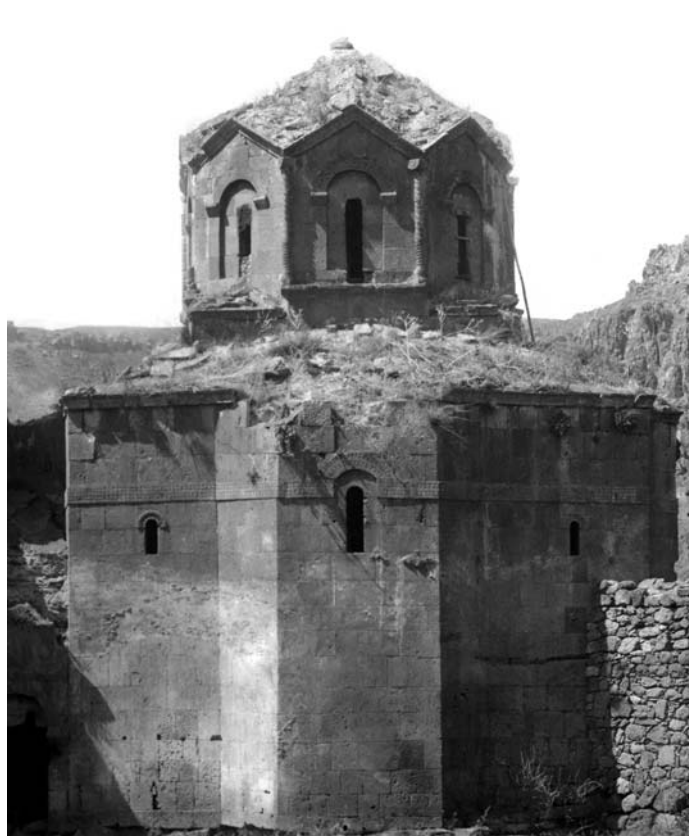

Խժկոնքի վանքի Սբ. Սարգիս եկեղեցին
 հյուսիսից 1910-ական (լուս. հեղ.՝ ան-
 հայտ) և 2011 թթ. (լուս.՝ Ս. Կարապետ-
 յանի)

Surb Sargis (Aziz Sarkis) Kilisesi, Khdz-
 gonk Manastırı, kuzeyden 1910'lar (bil-
 inmeyen fotoğrafçı) ve 2011 (fotoğraf S.
 Garabedyan)

St. Sargis Church of Khetzkonk Mo-
 nastery from the north in the 1910s
 (unknown photographer) and in 2011
 (photo by S. Karapetian)

Խծկոնքի վանքի Սբ. Կարապետ եկեղեցին հյուսիս-արևմուտքից և արևելքից, հատվածներ եկեղեցուց (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1910-ական թթ.) և շինության մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2011 թ.)

Khedzgonk Manastırı'nın Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya) Kilisesi, kuzeybatı ve doğudan, kilisenin kısmi görüntüleri (bilinmeyen fotoğrafçı, 1910'lar) ve kalıntıları (fotoğraflar S. Garabedyan, 2011)

Soub Karapet (Holy Forerunner) Church of Khetzkonk Monastery from the north-west and east; partial views of the church (unknown photographer, 1910s) and its remnants (photos by S. Karapetian, 2011)

Սբ. Կարապետ եկեղեցին Խծկոնքի վանքի հնագույն շինությունն է: Ըստ հորինվածքային և հարդարանքի տարրերի առանձնահատկությունների՝ կարելի է թվագրել Է դարով (հետազոտողներից ոմանք կառուցման հավանական ժամանակը համարում են Թ-Ժ դարերը): Որմերին նկատվել են 1005-1006 թթ. արձանագրություններ:

Ունեցել է բառախորան կենտրոնագմբեթ հորինվածք, թույլ արտահայտված հովհարածև վեղարի ներքո՝ ութանիստ թմբուկ:

1940-1950-ական թթ. եկեղեցին պայթեցվել է: 2011 թ. մինչև 3 մ բարձրությամբ կանգուն էր մնացել Սբ. Կարապետ եկեղեցու արևելյան պատից մի աննշան հատված:

Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya) Kilisesi Khdzgonk Manastırı'nın en eski anıtıdır. Kilise'nin yapısına ve süsleme özelliklerine dayanarak, M. S. 7. yüzyıla tarihlemek mümkündür (bazı araştırmacılar M. S. 9. veya 10. yüzyıllara tarihlemektedirler). Duvarlarında 1005 ve 1006 yıllarından kalma yazıtlar vardı.

Kilise tetrakonkhos merkezi kubbe formu bir yapıdır. Kubbesi sekizgen gövdeli ve yelpaze külahlı idi.

1940-1950 yılları arasında havaya uçurulmuştur. 2011 itibarıyla, sadece doğu duvarının, 3 metre yüksekliğinde, küçük bir bölümü ayakta durmaktadır.

The oldest of the monuments of Khetzkonk, Soub Karapet (Holy Forerunner) Church, can be traced back to the 7th century according to its composition and ornamentation features (some researchers attribute it to the 9th to 10th centuries). Its walls were engraved with inscriptions of 1005 and 1006.

Soub Karapet represented a central-domed tetraconch with an octahedral tambour beneath a slightly fan-shaped spire.

It was blown up between the 1940s and 1950s. As of 2011, only a very small section of its eastern wall still survived to a height of 3 metres.

Խծկոնքի վանքի Սբ. Աստվածածին եկեղեցին արևելքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1910-ական թթ.) և եկեղեցու մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2011 թ.)

Khedzgonk Manastırı'nın Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi, doğudan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1910'lar), kilise kalıntıları (fotoğraf S. Garabedyan, 2011)

Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church of Khetzkonk Monastery from the east (unknown photographer, 1910s); the church remnants (photo by S. Karapetian, 2011)

Խծկոնքի Սբ. Աստվածածին եկեղեցին գտնվում էր վանական համալիրի արևմտյան խմբի հարավային եզրին: Հյուսիսային կողմից գրեթե կից էր Սբ. Կարապետ եկեղեցուն:

Կառույցի թվագրումը հիմնվում է սոսկ հորինվածքային և ճարտարապետական առանձնահատկությունների քննության վրա, որն է ԺԱ դարը:

Սբ. Աստվածածին եկեղեցին արտաքուստ ուղղանկյուն, ներքուստ խաչաձև հորինվածքով կառույց էր, որին արևմուտքից կցված էր արդեն ԺԹ դարի կեսին ավերված գավիթը:

Նախքան 1940-1950-ական թթ. պայթեցումով ոչնչացնելը որմերին եղած վիմագրերի մեջ կասկածելի վերծանությամբ վկայվել է մեկը՝ 1021 թ., իսկ գրեթե անսխալ՝ միևնույն՝ 1213 թ. ևս երկու վիմագիր: Դրանցից մեկը, որ 12 տողով զետեղված է եղել արևելյան ճակատին, վերաբերում էր եկեղեցու բարեգարդմանը:

Khdzgonk Manastırı'nın Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi batıdaki anıt topluluğun güney ucunda bulunmaktaydı. Kuzeyde, nerdeyse Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya) Kilisesi ile bitişikti.

Kilise dışarıdan dikdörtgen, içerden ise haç planlı bir yapıdır. Batıya doğru bir nartekle (19'uncu yüzyılın ortalarında yıkılmış) birleşiyordu.

Kilise'nin kompozisyonuna ve mimari özelliklerine dayanarak, M. S. 11. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Duvarlarında 1021 (tarihi kesin olarak okunmamıştır) ve 1213 (iki tane) yıllarına ait üç kitabe vardı. Bunlardan bir tanesi (12 satırlı), doğu cephesi üzerindeydi ve bir restorasyon çalışmasını anıyordu.

1940-1950 yılları arasında havaya uçurulmuştur.

Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church of Khetzkonk used to stand at the southern edge of the western monument cluster of the monastery. To the north, it almost adjoined Sourb Karapet.

The church is traced back to the 11th century only on the basis of its composition and architectural features as there are no other records to provide any information with this regard.

One of the lapidary inscriptions of the church was dated 1021 although its decipherment does not seem trustworthy enough. It also had another two inscriptions from 1213 (deciphered almost without mistakes) one of which (12 lines) was carved on its eastern facade and commemorated an act of renovation.

Sourb Astvatzatzin represented a structure rectangular outwardly and cruciform inwardly. To the west, it was adjoined by a narthex which was in ruins as of the mid-19th century.

The church was exploded between the 1940s and 1950s.

Խժկոնքի վանքի Սր. Ստեփանոս եկեղեցին հարավ-արևմուտքից և արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1910-ական թթ.), եկեղեցու մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2011 թ.)

Khedzgonk Manastırı'nın Surb Sdepanos (Aziz Stefan) Kilisesi, güneybatıdan ve batıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1910'lar), kilise kalıntıları (fotoğraf S. Garabedyan, 2011)

St. Stepanos (Stephen) Church of Khetzkonk Monastery from the southwest and west (unknown photographer, 1910s); the church remnants (photo by S. Karapetian, 2011)

Խժկոնքի Սր. Ստեփանոս եկեղեցին մեկուսի կանգնած է եղել Սր. Կարապետ, Սր. Սարգիս և Սր. Աստվածածին եկեղեցիներից փոքր-ինչ արևելք:

Համակ սրբատաշ կարմրածիրանագույն տուֆով կառուցված եկեղեցին հորինվածքային առանձնահատկություններով հար և մասն էր համալիրի Սր. Աստվածածին և Սր. Գրիգոր եկեղեցիներին և նույնպես թվագրվում է ԺԱ դարով:

Եկեղեցու շուրջ հիմնականում ամփոփված են եղել 1208-1209 թթ. Կեչրորի ճակատամարտում զոհված մահատակները, որոնց գերեզմաններին կանգնեցված խաչքարերի մեծ մասն արդեն 1878 թ. դրությամբ ոչնչացված էր:

Եկեղեցին պայթեցումով կործանել են 1940-1950-ական թթ., իսկ ոչնչացումից հետո երեսապատի սրբատաշ քարերը՝ խալառ հեռացրել հնավայրից:

Khedzgonk Manastırı'nın Surb Sdepanos (Aziz Stefan) Kilisesi, diğer manastır yapılarından izole olmuş bir vaziyette, Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya), Surb Sargis (Aziz Sarkis) ve Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) kiliselerinden biraz doğuda bulunmaktaydı.

Kilise tamamen kırmızımsı kayısı renkli, kesme tüften inşa edilmişti. Kompozisyonel ve mimari özellikleriyle, Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) ve Surb Grigor (Aziz Grigor) kiliselerine benze-mekteydi. Buna dayanarak kiliseyi, M. S. 11. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Kilise'nin çevresinde bulunan mezarlıkta, 1208-1209 yıllarında gerçekleşen Geçror Savaşı sırasında şehit düşen askerler gömülmüştür. 1878 itibarıyla, mezarların üzerindeki dikili haçkarların çoğu zaten yok edilmişti.

Surb Sdepanos (Aziz Stefan) 1940-1950 yılları arasında havaya uçurulmuş, kesme taşları ise uzağa taşınarak yok edilmiştir.

St. Stepanos (Stephen) Church (11th century) of Khetzkonk used to stand isolated from the other monastic buildings, slightly east of Sourb Karapet (Holy Forerunner), St. Sargis and Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin).

Built of finely-dressed reddish-apricot tuff, it thoroughly shared the composition features of Sourb Astvatzatzin and St. Grigor.

A cemetery of cross-stones extending around the church retained the remains of those killed at the battle of Kechror in 1208/9. As of 1878, most of these khachkars were already annihilated.

St. Stepanos was blown up between the 1940s and 1950s, its finely-finished revetment stones being carried away from the site.

Խժկոնքի վանքի Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին՝ հյուսիս-արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1910-ական թթ.) և եկեղեցու մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2011 թ.), չափ.՝ Ա. Հակոբյանի, 2011 թ.

Khedzgonk Manastırı'nın Surb Grigor Lusavoriç (Aziz Aydınlatıcı Grigor) Kilisesi, kuzeybatıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1910'lar), kilise kalıntıları (fotoğraf S. Garbedyan, 2011), ölçüm A. Hagobyan, 2011

St. Grigor Lusavorich (Gregory the Enlightener) Church of Khetzkonk Monastery from the north-west (unknown photographer, 1910s); the church remnants (photo by S. Karapetian, 2011); measurement by A. Hakobian, 2011

Սբ. Լուսավորիչը Խժկոնքի վանական համալիրի ծայրարևելյան եզրին մեկուսի կանգնած եկեղեցին էր։

Կառուցվել է ԺԱ դարի սկզբներին։ Որմերին ունեցել է 1021, 1028, 1034 թթ. վիճագրեր։

Եկեղեցու հյուսիսարևելյան անկյանը մոտ՝ բարձր պատվանդանին, եղել է որմնափակ խաչքար։

Ոչնչացվել է համալիրի մյուս եկեղեցիների հետ 1940-1950-ական թթ.։ Կործանված եկեղեցու երեսապատի սրբատաշ քարերը գրեթե խալառ հեռացվել են հնավայրից։

Surb Grigor Lusavoriç (Aziz Aydınlatıcı Grigor) Kilisesi, tek başına Khdzgonk Manastır Kompleksi'nin en doğusunda bulunmaktaydı.

11'inci yüzyılın başlangıcına ait bir anıttı. Üzerinde 1021, 1028 ve 1034 yıllarından kalma yazıtlar bulunmaktaydı.

Kilisenin kuzeydoğu köşesine yakın bir yerde, yüksek bir kaide üzerinde, duvarla kaplanmış haçkar (haçtaş) vardı.

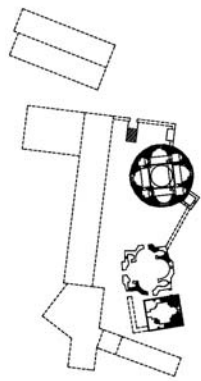
Manastırın diğer kiliseleriyle beraber 1940-1950 yılları arasında havaya uçurulmuştur. Kesme taşları ise uzağa taşınarak, inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Sourb Lusavorich (Holy Enlightener) was a lonely church standing at the easternmost edge of the monastic complex of Khetzkonk.

A monument of the early 11th century, it had inscriptions dated 1021, 1028 and 1034.

A tall pedestal rising near the north-eastern corner of the church was surmounted by a set-in-wall cross-stone.

Sourb Lusavorich was exploded together with the other churches of the monastery between the 1940s and 1950s. The finely-finished stones of its revetment were moved away from the site and appropriated.

0 10 20 30 40 50 100 u

Կարսի Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Ժ-Մ. Թիերրիի, 1959 թ.) և եկեղեցատեղին նրա՝ հիմնահատակ ավերումից հետո (լուս.՝ Ա. Հախնազարյանի, 1960-ական թթ. վերջ)

Kars'ın Surb Grigor Lusavoriç (Aziz Aydınlatıcı Grigor) Kilisesi, güneybatıdan (fotoğraflar J.-M. Thierry, 1959), yok edilmiş kiliseden parçalar (fotoğraflar A. Haknazaryan, 1960'ların sonları)

St. Grigor Lusavorich (Gregory the Enlightener) Church of Kars from the south-west (photos by J.-M. Thierry, 1959); a heap of fragments from the annihilated church (photos by A. Haknazarian, late 1960s)

Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին կառուցելու թույլտվությունը ստանալու համար դիմումներն իշխանություններին սկսվել էին դեռևս 1901 թ.: Շինարարական աշխատանքներն ամբողջացել են 1912-1914 թթ. ընթացքում, իսկ օծումը կատարվել է 1915 թ. ապրիլին:

Թուրքական իշխանությունները հիմնահատակ քանդել են 1960-ական թթ. (հրաշքով փրկվել են միայն եկեղեցու՝ Գայանե Փինաչյանցի միջոցներով պատրաստված դռները):

Kars'ın Surb Grigor Lusavoriç (Aziz Aydınlatıcı Grigor) Kilisesi 1912-1914 yılları arasında inşa edilmiş (yapımı için izin isteme maruzatları yetkililere 1901 tarihinde teslim edilmiştir), kutsama töreni ise Nisan 1915 tarihinde yapılmıştır.

Kilise 1960'larda Türk devleti tarafından yerle bir edilmiştir.

Kilisenin sadece, Gayane Pinacıants'ın, kendi imkanlarıyla yaptırdığı kapıları kalmıştır.

St. Grigor Lusavorich (Gregory the Enlightener) Church of Kars was built between 1912 and 1914 (petitions for permission to start its construction had been submitted to the authorities as early as 1901), its consecration being held in April 1915.

The Turkish powers levelled the church to the ground in the early 1960s: only its doors, made through Gayane Pinachiants' means, escaped destruction.

Կարսի Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու արևմտյան մուտքի երկփեղկ դուռը (լուս.՝ Ժ-Մ. Թիերրի, 1959 թ.), դուռը Կարսի պատմության թանգարանում խաչաքանդակները մասամբ ոչնչացնելուց հետո (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2013 թ.)

Sueb Grigor Lusavoriç (Aziz Aydınlatıcı Grigor) Kilisesi'nin batı girişindeki çift kanatlı kapı (fotoğraf J.-M. Thierry, 1959), Kars Tarih Müzesi'nde sergilenen kilisenin kapısı, üzerindeki haçlar kısmen kazınmış durumda (fotoğraf S. Garabedian, 2013)

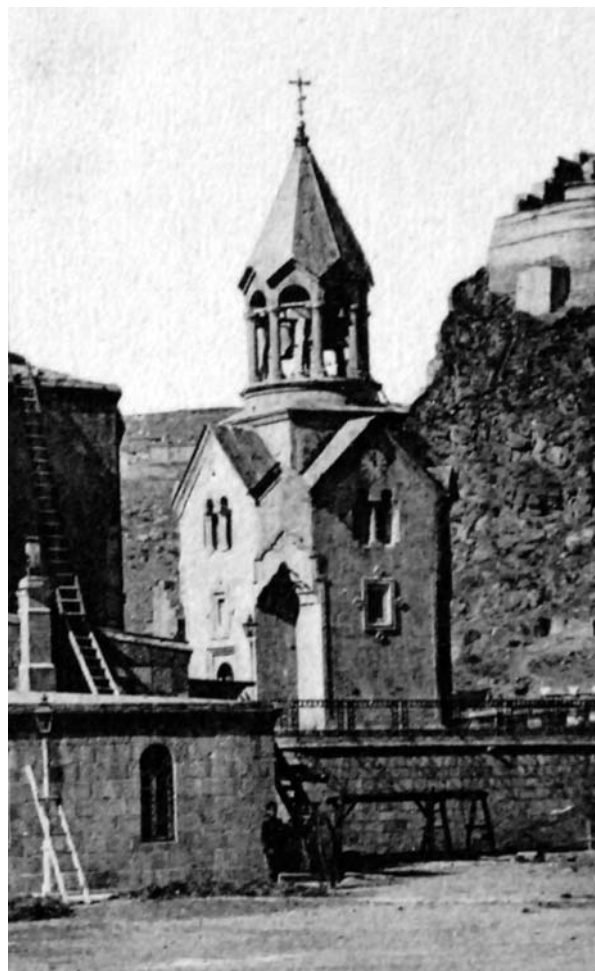
The double door of the western entrance of St. Grigor Lusavorich (Gregory the Enlightener) Church of Kars (photo by J.-M. Thierry, 1959); the door of the church with scraped cross wings: kept in the History Museum of Kars (photos by S. Karapetian, 2013)

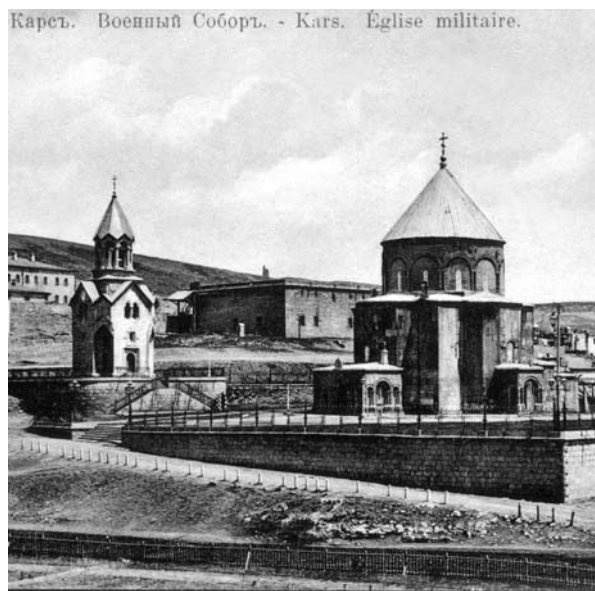

Կարսի Սբ. Առաքելոց եկեղեցու զանգակատունը (1888 թ.) եկեղեցուց հազիվ 30 մ հյուսիս՝ շուրջ 5 մ ավելի բարձր հարթակի վրա (լուս.՝ ըստ ժՁ դարավերջի և Ի դարասկզբի բացիկների)

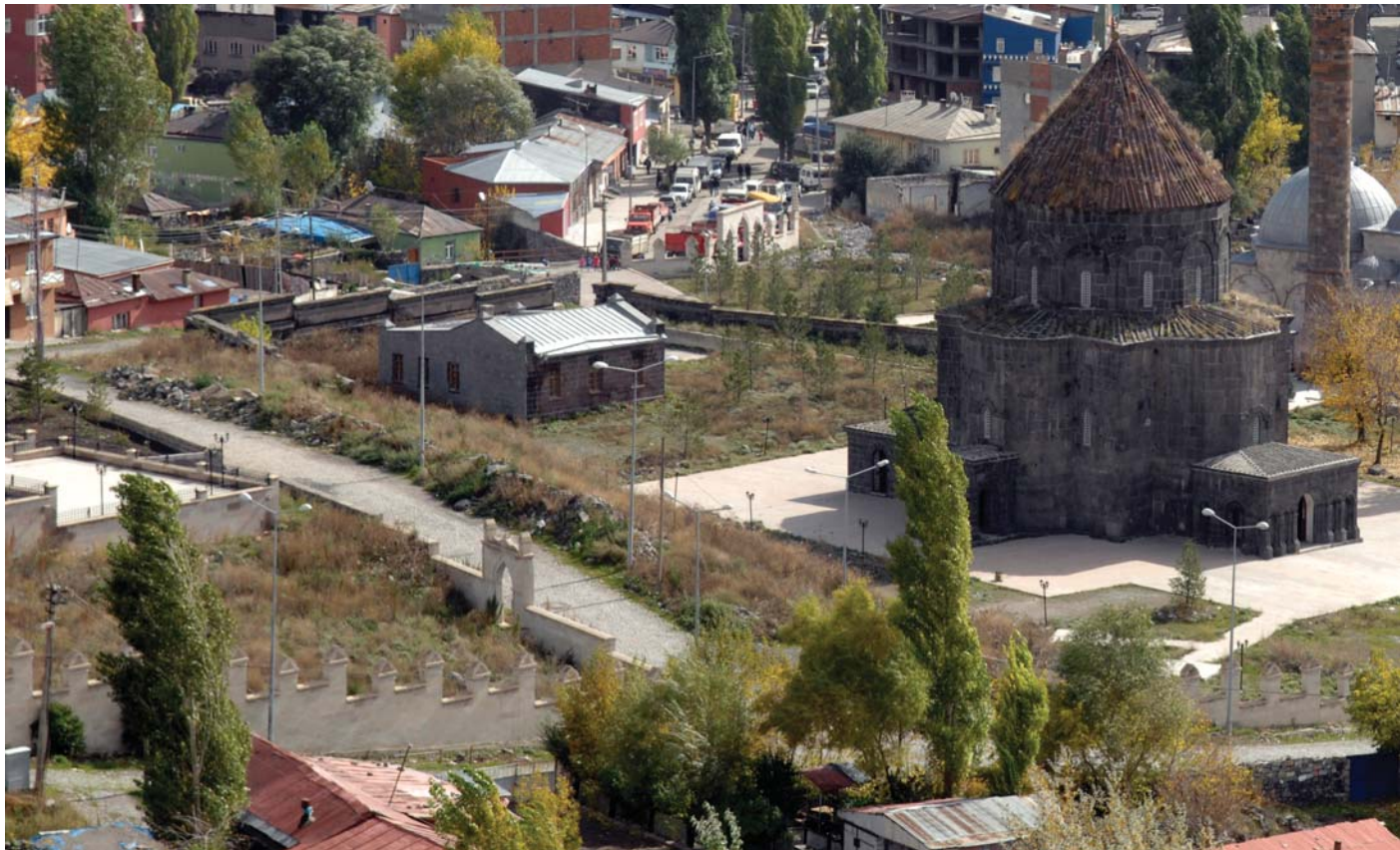
Kars'in Surb Arakelots (Kutsal Havariler) Kilisesi'nin çan kulesi (1888), kilisenin yaklaşık 30 metre kuzeyinde, kiliseden 5 metre yükseksekte bir platform üzerinde bulunmaktaydı (fotoğraflar 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarına ait, iki kartpostalдан kopyalanmıştır)

Карс. Военный Соборъ. - Kars. Église militaire.

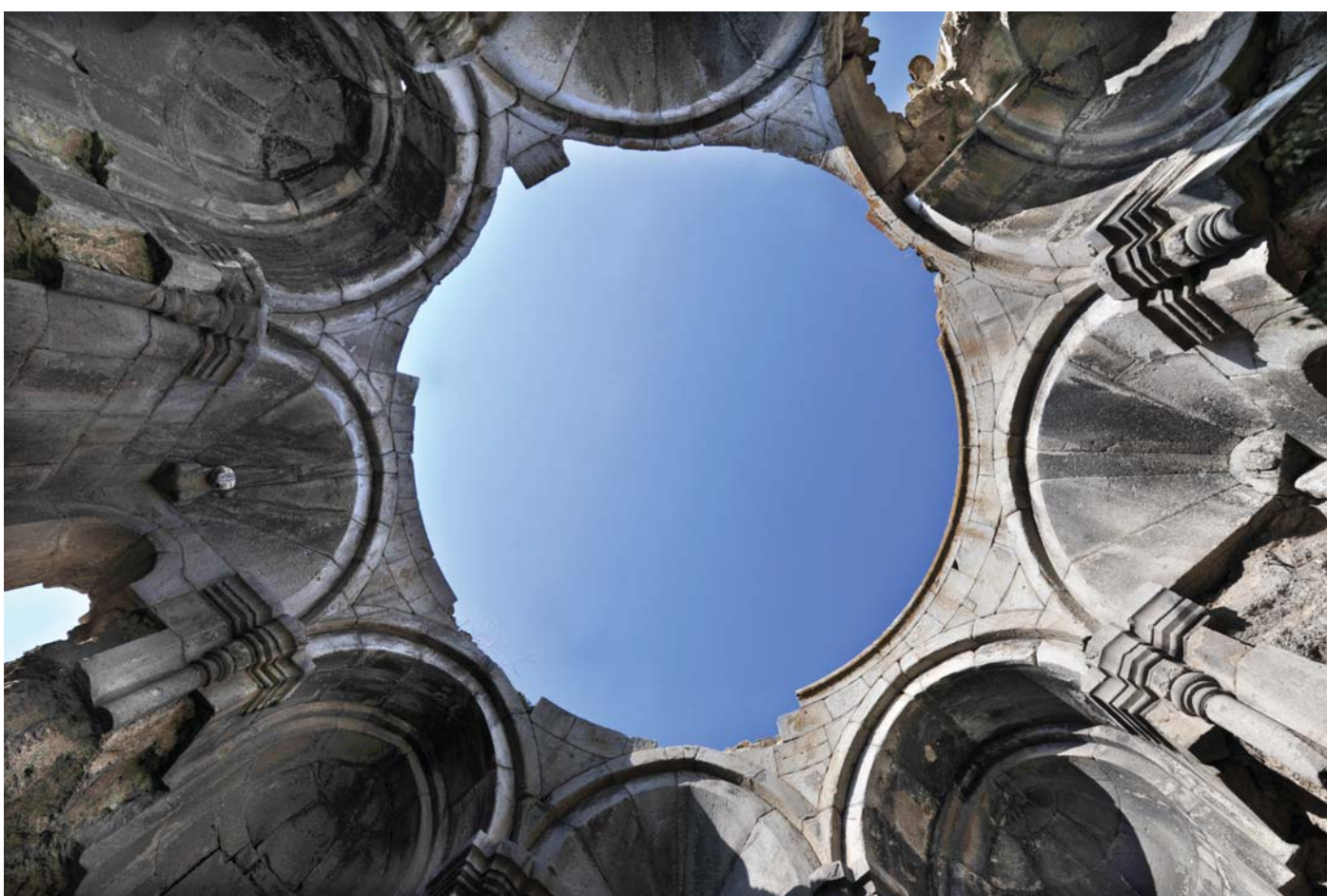
The belfry (1888) of Sourb Arakelots (Holy Apostles') Church of Kars standing hardly 30 metres north of it, on a platform about 5 metres higher than it (photos reprinted from post-cards of the late 19th and early 20th centuries)

Կարսի Սբ. Առաքելոց եկեղեցին, որի զանգակատունն արդեն ավերված է (լուս.՝ Ժ.-Մ. Թիերրի, 1959 թ.), զանգակատան տեղը՝ ներկայացված սպիտակ շրջապարսպի մեջ (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2010 թ.)

Surb Arakelots (Kutsal Havariler) Kilisesi'nin çan kulesine ait yıkıntılar (fotoğraf J.- M. Thierry, 1959), beyaz surlarla çevrilmiş çan kulesinin yeri (fotoğraf S. Garabedian, 2010)

Sourb Arakelots (Holy Apostles') Church of Kars without its belfry, which has been destroyed (photo by J.-M. Thierry, 1959); the belfry site, enclosed within ramparts of white (photo by S. Karapetian, 2010)

Պայմանականորեն Գմբեթ կոչվող եկեղեցու մնացորդները գտնվում են Կարս քաղաքից շուրջ 5 կմ հարավ-արևմուտք: Կառուցվել է Ժ-ԺԱ դարերում և ունի խաչաձև գմբեթավոր քառախորան հորինվածք: Անտերուքյան մատնված ճարտարապետական բացառիկ այս կառույցը տասնամյակներ շարունակ մերձաբնակների համար ծառայել է որպես պատրաստի շինանյութի աղբյուր, որի հետևանքով գրեթե ամբողջությամբ հափշտակվել է երեսապատի քարերի մեծ մասը: Ոչնչացվել է նաև հյուսիսարևելյան խորշի մեջ զետեղված արծվաքանդակը, որը խորհրդանշում էր Հովհաննես ավետարանչին:

Gmbet (Kubbe) olarak adlandırılan kilisenin harabeleri, Kars Şehri'nin 5 km güneybatısında bulunmaktadır.

10. veya 11. yüzyıllarda inşa edildiği düşünülmektedir. Haç biçimli, kubbeli, tetrakonkhos bir yapıyı temsil etmektedir.

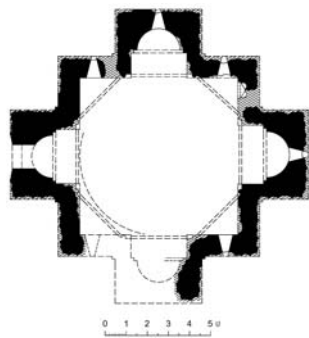
Tamamen ihmal edilen bu nadir mimari yapı, yakınında yaşayanlar için “taş ocağı” olarak hizmet etmiş, bunun sonucunda, kesme duvar kaplama taşlarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Kilise, aynı zamanda kuzeydoğusundaki nişde bulunan ve incil yazarı Hovhannes'i temsil eden kartal rölyefini de kaybetmiştir.

A ruined church conventionally called Gmbet (Dome) is preserved about 5 km south-west of Kars City.

A monument of the 10th to 11th centuries, it represents a domed cruciform tetraconch.

Consigned to total neglect, this rare architectural monument has served as a “quarry” for the inhabitants of the neighbourhood for many decades, in the aftermath of which, it has been stripped of most of its finely-dressed revetment stones.

The church has also lost the eagle relief of its inner north-eastern niche symbolising John the Evangelist.

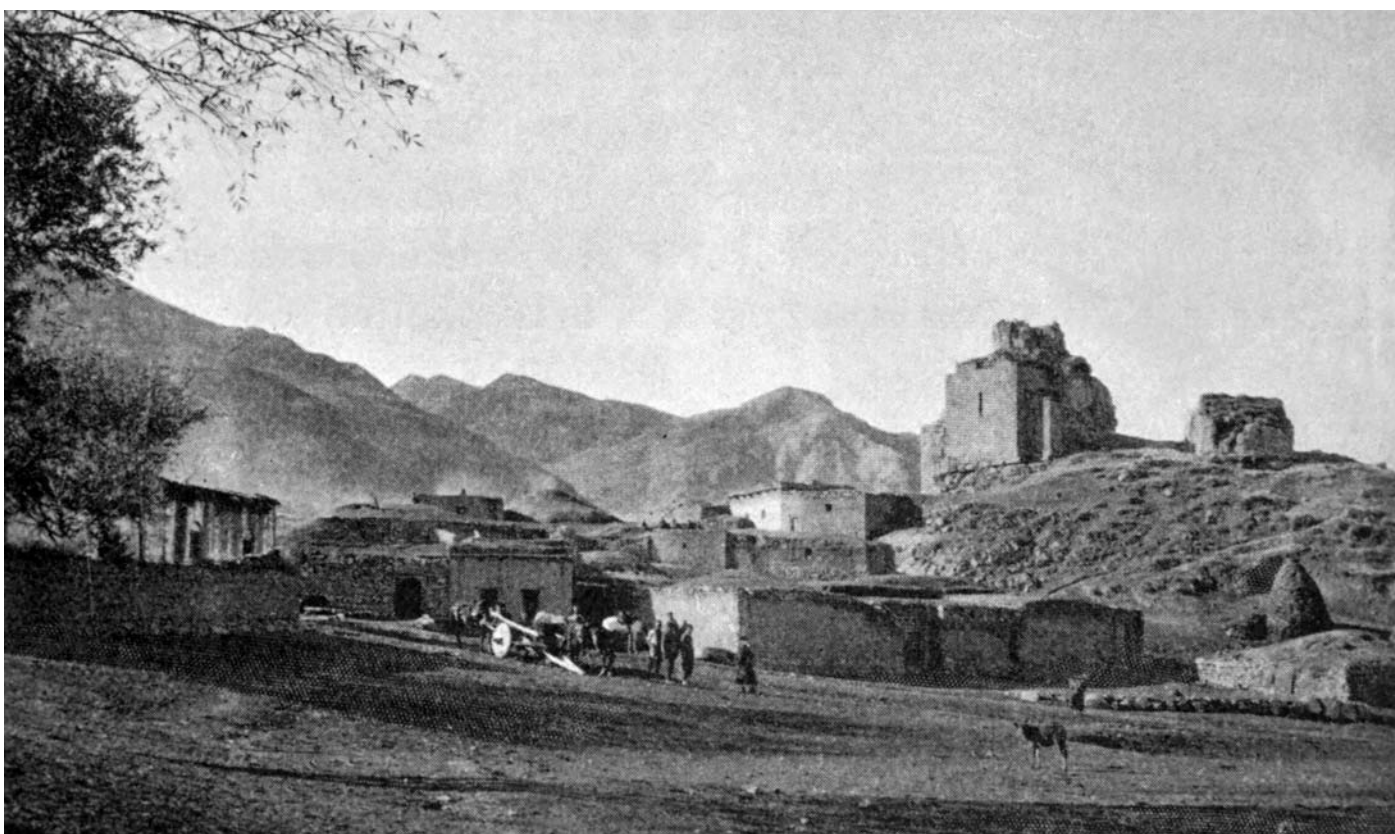

Գմբեթ կոչվող եկեղեցին հյուսիսից, գմբեթատակ ծավալները և ներքին տեսքը դեպի արևելք (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2014 թ.), եկեղեցու հյուսիսարևելյան խորշն արծվաքանդակի ոչնչացումից առաջ (լուս.՝ Ժ-Մ. Թիերրիի, 1982 թ.) և հետո (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2014 թ.), չափ.՝ Ա. Հակոբյանի, 2014 թ.

Gmbet (Kubbe) olarak adlandırılan harabe kilise, kuzeyden, kubbесinin altından ve doğuya doğru iç görünümü (fotoğraflar S. Garabedian, 2014), kilisenin iç nişi kuzeydoğudan, kartal rölyefinin imha edilmesinden önce (J.-M. Thierry, 1982) ve sonra (fotoğraf S. Garabedian, 2014), ölçüm A. Hagobyan, 2014

The ruined church conventionally called Gmbet (Dome) from the north; its underdome space; its interior to the east (photos by S. Karapetian, 2014); the inner north-eastern niche of the church before (photo by J.-M. Thierry, 1982) and after the annihilation of the eagle relief (photo by S. Karapetian, 2014); measurement by A. Hakobian, 2014

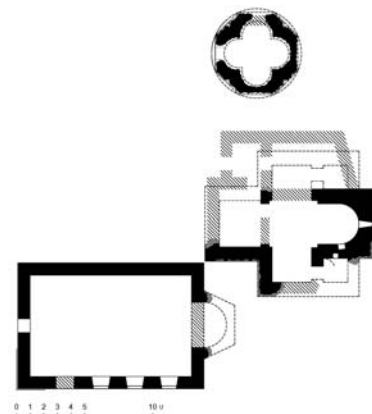

Խաչավանքը հյուսիս-արևելքից և հարավ-արևելքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), վանքի ավերակները հարավ-արևելքից (լուս.՝ Ժ.-Կ. և Շ. Հոտելիերների, 2013 թ.), չափ.՝ Ա. Հակոբյանի, 2007 թ.

Haçavank Manastırı, kuzeydoğudan ve güneydoğudan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), manastır kalıntıları, güneydoğudan (fotoğraf J.-C. ve Ch. Hotellier, 2013), ölçüm A. Hagobyan, 2007

Khachavank Monastery from the north-east and south-east (unknown photographer, 1900s); the monastery ruins from the south-east (photo by J.-C. and Ch. Hotellier, 2013); measurement by A. Hakobian, 2007

Խաչավանքի ավերակները գտնվում են Կաղզվանից 7 կմ հարավ-արևմուտք՝ Ղարավանք (այժմ՝ Թաշբուրուն) գյուղում: Բաղկացած է երեք եկեղեցիներից.

ա. Ե-Ջ դարերի բազիլիկից (հիմնովին վերակառուցվել է ԺԹ դարում, այժմ մզկիթ է), բ. է դարի խաչաձև գմբեթավոր միախորան և գ. Ժ-ԺԱ դդ. վերաբերող ներքուստ քառախորան, արտաքուստ՝ ութանիստ կենտրոնագմբեթ եկեղեցիներից:

Վանքի շարունակական քայքայումն ու ավերումը դեռևս ընթացքի մեջ են:

Haçavank Manastırı, Ğaravank (günümüzde: Taşburun) Köyü'nde, Kağızman'ın 7 km güneybatısında bulunmaktadır.

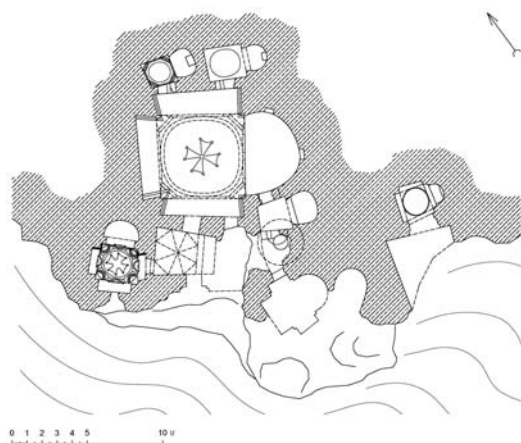
Manastır üç adet kiliseden oluşmaktaydı: İlki, 5-6. yüzyıllardan kalma bir adet bazilika (19'uncu yüzyılda tamamen yeniden yapılandırılmış, günümüzde ise cami olarak kullanılmaktadır). İkincisi, 7'inci yüzyıldan kalma tek apsisli kubbeli haç formlu bir kilise. Üçüncüsü, 10-11. yüzyıllardan kalma merkezi kubbeli, içe doğru tetrakonchos, dışa doğru sekizgen formlu bir kilise.

Manastır günümüze kadar sürekli tahribata maruz kalmaktadır.

The ruins of Khachavank Monastery are situated in Gharavank (now: Tashburun) Village, 7 km south-west of Kaghzvan.

It consists of three churches: a basilica of the 5th to 6th centuries which was thoroughly reconstructed in the 19th century (at present serving as a mosque); a domed cruciform church of a single apse dating from the 7th century, and a central-domed church of the 10th to 11th centuries which represents a tetraconch inwardly and is octahedral outwardly.

The monastery is continually exposed to destruction.

Ծառաքարի վանքի վիմակերտ գլխավոր եկեղեցու ներքին տեսքը դեպի հյուսիս (լուս.՝ ռուսական գիտարշավի, 1900-ական թթ. և Ս. Կարապետյանի, 2014 թ.), չափ.՝ Ա. Հակոբյանի, 2010 թ.

Ակներև է, որ մարդկային չարագործ ձեռքը փշրել է ինչպես ավանդատան մուտքի և լուսամուտի միջանկյալ հատվածը, այնպես էլ 952 թ. արձանագրությամբ բարավորը (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2014 թ.): Առկա են նաև բազմաթիվ այլ ավերումների հետքեր:

Dzarakar Manastırı'nın, kayadan oyma ana kilisesinin kuzeye bakan kısmının iç görünümü (fotoğraflar Rus bir keşif heyeti, 1900'ler ve S. Garabedyan, 2014), ölçüm A. Hagobyan, 2010. Belli ki vandallar avandadunun kapısı ile penceresinin arasındaki bölümleri kasten tahrip etmişler.

Üzerinde 952 yılından kalma bir yazıt bulunan kapı alınılığı ciddi hasara maruz kalmış (fotoğraf S. Garabedyan, 2014)

A northward view of the interior of the main, rock-cut church of Tzarakar Monastery (photo by a Russian expedition of the 1900s); measurement by A. Hakobian, 2010; the same part of the church with the section between the vestry entrance and window as deliberately ruined (photos by S. Karapetian, 2014)

The tympanum with an inscription of 952 as seriously damaged (photo by S. Karapetian, 2014)

Ծառաքարի վանքը գտնվում է Պրուտ (այժմ՝ Չուքուրայվա) գյուղից 1,2 կմ արևմուտք՝ ավազա-կրային բաղադրությամբ ժայռերի մեջ: Համալիրի պահպանված հուշարձանները բացառապես վիմակերտ են՝ բաղկացած մեկ եկեղեցուց և վերջինիս շուրջը խոնաված անկանոն տեղադրությամբ ավանդատներից, մատուռներից և այլ կառույցներից:

Վանքի որմերին առկա են մի քանի արձանագրություններ, որոնցից երկուսը՝ միևնույն՝ 952 թ.-ից:

Ինչպես վիմագրերը, այնպես էլ կառույցների առանձին հատվածներ մեծապես տուժել են միտումնավոր քանդելու հետևանքով: Նկատելի է, որ ծայրահեղ տգետ ավերիչները զանգեք են փնտրում նաև ժայռերի մեջ և չեն զլանում կոտրել-փշրել առերևույթ անխորտակելի թվացող ժայռե որմերը:

Kayadan oyma Dzarakar Manastırı, Brud (günümüzde: Çukurayva) Köyü'nün 1.2 km batısında bulunmaktadır. Manastırın günümüze ulaşan tüm anıtları kumtaşından bir kaya içindedir. Manastır bir adet kiliseden ve bunun etrafına düzensiz bir şekilde yerleştirilmiş avandadunlardan (özel amaçlar için kullanılan odalar) şapellerden ve başka yapılardan oluşmaktadır.

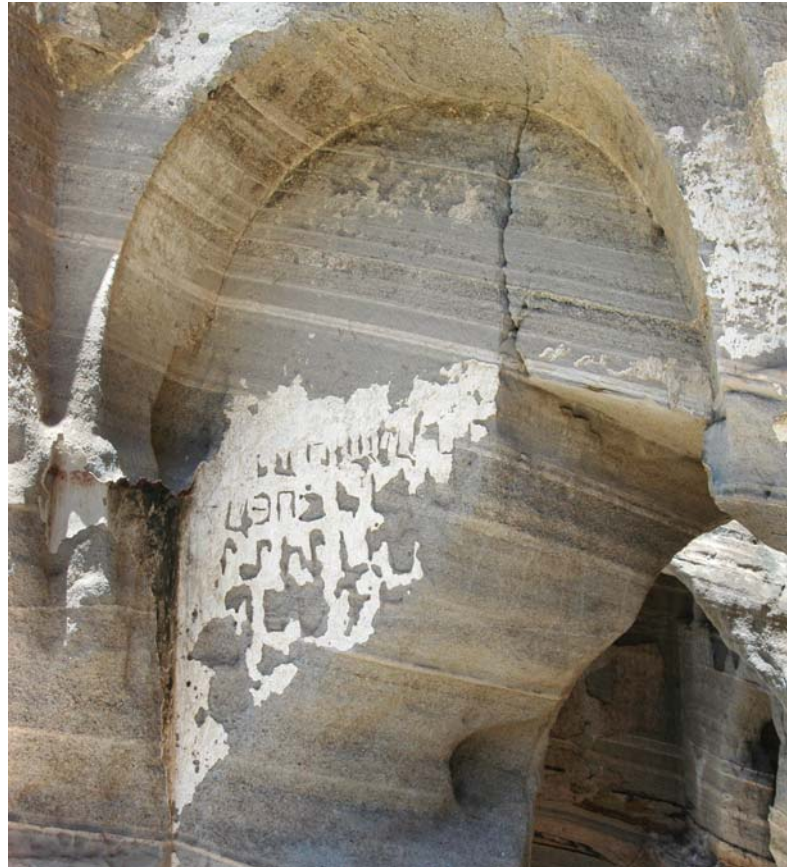
Duvarlarında bir kaç tane yazı vardır, bunlardan ikisi 952 yılına aittir.

Anıtın hem kitabeleri hem de yapısının belirli kısımları, kasten tahrip edilmişlerdir. Son derece cahil olan vandallar, Ermeniler tarafından sözde saklanan hazineleri ararken, kayaları dahi yıkmışlardır.

The monastery of Tzarakar, which is cut into sandstone rocks, is situated 1.2 km west of Prut (now: Chukurayva) Village. All its surviving monuments, comprising a church, some chapels, vestries and other buildings irregularly placed around it, are rock-cut.

The monastery retains several inscriptions, two of which are dated 952.

Both the lapidary records of the monument and certain parts of its buildings have been largely damaged by so-called gold-diggers who search for gold and other treasures allegedly hidden by Armenians even in impregnable rocks.

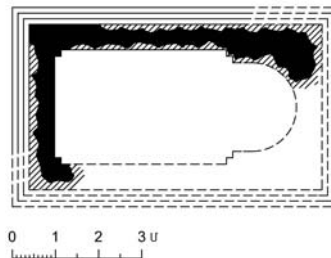

Հատվածներ ավերված Սբ. Խաչ եկեղեցուց
(լուս. և չափ.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.)

Surb Haç (Kutsal Haç) Kilisesi'nin kalıntıları
ve kısmi görünüşleri (fotoğraflar ve ölçüm
S. Garabedian, 2006)

The remnants of Sourb Khach (Holy
Cross) Church and partial views (photos
and measurement by S. Karapetian,
2006)

Սբ. Խաչ եկեղեցու մնացորդները գտնվում են Կարսի մարզի Կաղզվան գավառի Ղարաղուրտ (Ռուսական Բասեն) և Կարս գավառի Սարիղամիշ գավառակների սահմանագլխին՝ Սուրբ Խաչ լեռան գագաթին՝ ծովի մակերևույթից 2901 մ բարձրության վրա: Քանզվել է Սարիղամիշում տեղակայված թուրքական բանակի կողմից 1970-1980-ական թթ.:

Surb Haç (Kutsal Haç) Kilisesi'nin kalıntıları aynı addaki dağın tepesinde (deniz seviyesiden 2.901 metre yükseklikte), Karakurt ve Sarıkamış Bucakları'nın arasında yer bulmaktadır.

1970-1980 yılları arasında, Sarıkamış'da konuşlanmış Türk birlikleri tarafından yerle bir edilmiştir.

The remnants of Sourb Khach (Holy Cross) Church are located at the top of the mountain of the same name, on the borderline between Gharaghurt (Kaghzvan District) and Sarighamish (Kars District) Sub-Districts, at an altitude of 2,901 metres above sea level.

It was destroyed between the 1970s and 1980s by the Turkish troops stationed in Sarighamish.

Չոր (Չոր) գյուղի վանքի եկեղեցու ավերակները հարավից և հյուսիս-արևմուտքից, եկեղեցու մերքին՝ հյուսիսարևելյան անկյունը (լուս.՝ Ա. Քալանթարի, 1920 թ.)

Dzor (Zor) Köyü'nün manastır kilisesinin kalıntıları güneyden ve kuzeybatıdan, kilisenin içersinin kuzeydoğu köşesi (fotoğraflar A. Kalantar, 1920)

The ruins of the monastic church of Dzor (Zor) Village from the south and north-west; the inner north-eastern corner of the church (photos by A. Kalantar, 1920)

Կամրջաձորի Սբ. Աստվածածնի հետ նույնացվող Չոր (Չոր) գյուղի վանքի գմբեթավոր հորինվածքով եկեղեցին կառուցվել է Է դարում (չափերը՝ 26,20 x 14,10 մ)։

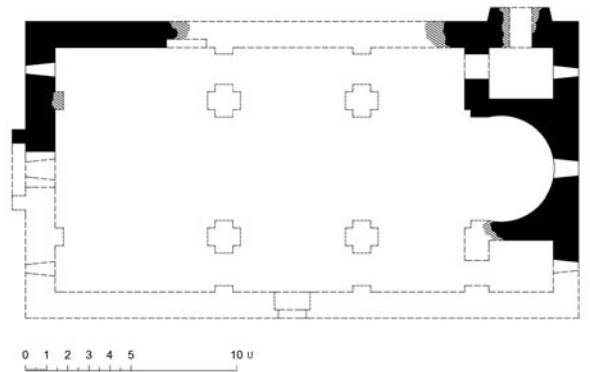
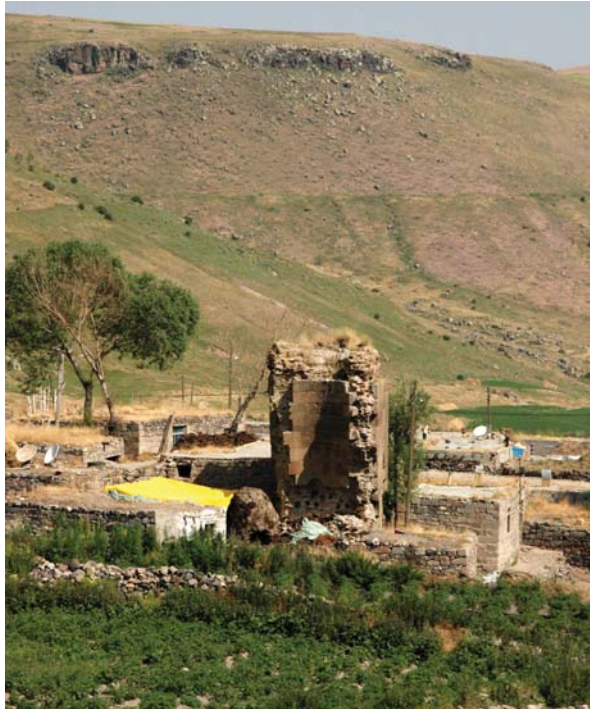
Մինչև առնվազն 1940-ական թթ. կիսավեր վիճակում պահպանված եկեղեցին հետագա տարիներին իշխանությունների թողությունյամբ վերածվել է սրբատաշ քարհանքի և ավերվել։

Dzor (Zor) Köyü'nün kubbeli kilisesini M. S. 7. yüzyıla tarihlemek mümkündür. Gamrcadzori Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Manastırı ile özdeşleştirilir. Boyutları: 26.20 x 14.10 metre.

1940'lara kadar yarı harap bir halde korunmuştur. Takip eden yıllarda, Türk yetkililerinin suç ortaklığı ve müsamahasıyla, hazır kesme taş ocağına dönüştürülmüş ve kilisenin kesme kaplama taşları değişik inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Dzor (Zor) Village used to have a monastery generally identified with Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Monastery of Kamrjadzor. Its large domed church (26.20 x 14.10 metres), tracing back to the 7th century, was preserved semi-ruined until at least the 1940s.

Over the decades that followed, with the connivance of the Turkish authorities, the church suffered further destruction being gradually stripped of its finely-dressed revetment stones.

Զոր (Զոր) գյուղի եկեղեցու հյուսիսարևելյան անկյանը հարող հատվածը (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.) և եկեղեցու՝ շինանյութի վերածված սրբատաշ քարերը (լուս.՝ Ժ.Կ. և Շ. Հոթելիերների, 2013 թ.), չափ.՝ Պ. Կունեոյի

Dzor (Zor) Köyü'nün manastır kilisesinin kuzeydoğu bölümü (fotoğraflar S. Garabedian, 2005), kilisenin kesme taşları inşa malzemesi olarak kullanılmış (fotoğraf J.-C. ve Ch. Hotellier, 2013), ölçüm P. Cuneo

The north-eastern part of the monastic church of Dzor (Zor) Village (photos by S. Karapetian, 2005); the finely-dressed church stones used as building material (photo by J.-C. and Ch. Hotellier, 2013); measurement by P. Cuneo

Չիթհանք (այժմ՝ Բեզիրհանե) գյուղի ավերված գերեզմանոցը և որպես շինանյութ յուրացված գերեզմանական հուշարձանները (լուս.: Ս. Կարապետյանի, 2013 թ.)

Dzithank (günümüzde: Bezirhane) Köyü'nün yok edilmiş Ermeni mezarlığı ve devşirme malzeme olarak kullanılmış mezar anıtları (fotoğraflar S. Garabedyan, 2013)

The ruined cemetery of Dzithank (now: Bezirhane) Village and its funerary memorials appropriated as building material (photos by S. Karapetian, 2013)

Գյուլիջ գյուղի զերեզմանոցի ավերումից հետո շինանյութի վերածված զերեզմանական հուշարձաններ բնակելի և տնտեսական կառույցների որմերում (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2007 թ.)

Gyulic Köyü'nün yok edilmiş mezarlığından getirilmiş ve farklı binaların (ev ve ahır) duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılmış mezar anıtları (fotoğraflar S. Garabedian, 2007)

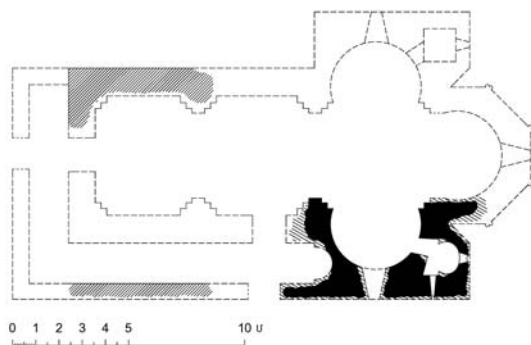
Funerary memorials from the annihilated cemetery of Gyulij Village used as building material in the walls of houses and other buildings (photos by S. Karapetian, 2007)

Դաշբուրուն գյուղի՝ իսպառ ոչնչացված զերեզմանոցի տարածքը (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2011 թ.)

Taşburun Köyü'nün tamamen yok edilmiş mezarlığı (fotoğraf S. Garabedian, 2011)

The site of the totally annihilated cemetery of Dashburun Village (photo by S. Karapetian, 2011)

Ջեգանի վանքի ավերակները գտնվում են Կերտենե (այժմ՝ Աքքիրազ) գյուղից 2,5 կմ հյուսիս-արևմուտք։ Կառուցվել է Ժ-ԺԱ դարերում բյուզանդաժես եկեղեցու հետևորդ դարձած հայ բնակիչների կողմից։ Ուներ արևմտյան ձգված խաչաքևով եռախորան հատակագիծ, իսկ գմբեթը՝ սրածայր վեղարով պսակված որմնակամարազարդ թմբուկ։

Կործանումից հետո քարերի մեծագույն մասը յուրացվել է որպես շինանյութ։

Zegan Manastırı'nın kalıntıları, Gerdene (günümüzde: Akkiraz) Köyü'nün 2.5 km kuzeybatısında bulunmaktadır.

Kalkedon mezhebine bağlı Ermeniler tarafından 10-11. yüzyıllar arasında inşa edilmiştir. Üç apsisli ve batıya doğru uzantılı haç planlı bir yapıdır. Kubbenin silindirik gövdesi gömme kemerlerle süslenmiş, külahı ise sivri uçlu idi.

Tahrip edilen manastırın kesme taşları inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanmak amacıyla sökülüştür.

Ջեգանի վանքը հարավ-արևելքից (լուս.՝ Է. Թաղայիշվիլ, 1902 թ.), չափ.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.

Zegan Manastırı, güneydoğudan (fotoğraf E. Tağayışvili, 1902), ölçüm S. Garabedian, 2006

The monastery of Zegan from the south-east (photo by E. Taghayshvili, 1902); measurement by S. Karapetian, 2006

The ruins of the monastery of Zegan are situated 2.5 km north-west of Kertene (now: Akkiraz) Village.

Built in the 10th to 11th centuries by Armenians who had converted to the Chalcedonian faith, it represented a triconch with an elongated western cross wing. Its dome was surmounted by a pointed spire embellished with an arcature.

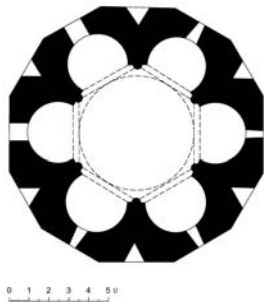
Most of the stones of the ruined monastery have been appropriated as building material.

Ջեզանի վանքի մնացորդները հյուսիս-արևելքից, հարավից և արևելքից (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.)

Zegan Manastırı'nın kalıntıları kuzey-doğudan, güneyden ve doğudan (fotoğraflar S. Garabedian, 2006)

The remnants of the monastery from the north-east, south and east (photos by S. Karapetian, 2006)

Գոգյուբայի եկեղեցին (լուս. և չափ.՝ Է. Թաղայիշվիլու, 1902 թ.)

Gogyuba Kilisesi (fotoğraflar ve ölçüm E. Tağayışvili, 1902)

The church of Gogyuba (photos and measurement by E. Taghayshvili, 1902)

Եկեղեցու մնացորդները գտնվում են Գոգյուբա (այժմ՝ Բինբաշակ) գյուղից 1 կմ հյուսիս-արևմուտք: Կառուցվել է Ժ-ԺԱ դարերում բյուզանդաձև եկեղեցու հետևորդ դարձած հայ բնակիչների կողմից: Ունի է դարից ի վեր Հայաստանում բավական տարածում գտած արտաքուստ բոլորածև, ներքուստ վեցխորան կենտրոնագմբեթ հորինվածք:

Ամբողջությամբ ավերված եկեղեցու քարերը յուրացվել են որպես շինանյութ:

Kilise kalıntıları Gogyuba (günümüzde: Binbaşak) Köyü'nün 1 km kuzeybatısında bulunmaktadır.

Kalkedon mezhebine bağlı Ermeniler tarafından 10-11. yüzyıllar arasında inşa edilmiştir.

7. yüzyıldan beri Ermenistan'da oldukça yaygın olan merkezi kubbeli, içe doğru altı apsisli, dışı doğru dairesel formlu bir kilise idi.

Tahrip edilen manastırın kesme taşları inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

The remnants of the church are preserved a kilometre north-west of Gogyuba (now: Binbashak) Village.

Built in the 10th to 11th centuries by Armenians who had converted to the Chalcedonian faith, it represented a central-domed structure that was circular outwardly and comprised six apses inwardly, a composition that became wide-spread in Armenia in the 7th century.

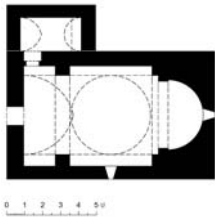
The stones of the annihilated church have been appropriated as building material.

Գոգյուբայի եկեղեցու մնացորդները
(ռուս.՝ ժ.Մ. Թիերրի, 1989 թ. և Ս. Կա-
րապետյանի, 2006 թ.)

Gogyuba Kilisesi'nin kalıntıları (fotoğraf-
lar J.-M. Thierry, 1989 ve S. Garabed-
yan, 2006)

The remnants of the church of
Gogyuba (photos by J.-M. Thierry,
1989, and S. Karapetian, 2006)

Հուսկանորդի Սբ. Ստեփանոս Նախավկայի վանքը 1974 (լուս.՝ Ժ.Մ. Թիերրի) և 2004 թթ. (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի), չափ.՝ Ժ.Մ. Թիերրի

Huskanordi Surb Sdepanos Nakhavga (Aziz İlk Şahid Stefan) Manastırı 1974 itibarıyla (fotoğraf J.-M. Thierry) ve 2004 (fotoğraf S. Garabedian), ölçüm J.-M. Thierry

The church of Huskanordi Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Protomartyr) Monastery as of 1974 (photo by J.-M. Thierry) and 2004 (photo by S. Karapetian); measurement by J.-M. Thierry

Հուսկանորդի Սբ. Ստեփանոս Նախավկայի վանքը գտնվում է Բերկրի գյուղաքաղաքից (այժմ՝ Մուրադիե քաղաք) 2,3 կմ հյուսիս-արևելք: Կիսավեր դրությամբ ցարդ կանգուն է զմբեթավոր եկեղեցին: Վերջինս, ըստ ամենայնի, հիմնվել է ԺԵ դարում ավելի հին պաշտամունքային կառույցի տեղում: Մեզ հասած հուշարձանը, սակայն, կրում է ԺԷ դարի վերջին իրականացված հիմնովին վերակառուցման կնիքը:

Տակավին 1916 թ. վանքի գլխավոր շինությունը՝ համակ սրբատաշ քարով կառուցված եկեղեցին, միանգամայն անվնաս վիճակում էր: Բացառապես մարդկային գործունով պայմանավորված՝ ակնառու ավերածությունների է ենթարկվել վերջին տասնամյակներին:

Huskanordi Surb Sdepanos Nakhavga (Aziz İlk Şahid Stefan) Manastırı, Bergri (günümüzde: Muradiye Şehri) Köyü'nün 2.3 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır.

Manastırın kısmen harabe halindeki kubbeli kilisesi günümüzde hala ayakta. Bu kilise muhtemelen 15. yüzyılda, daha önceden var olan bir başka kilisenin yerine inşa edilmiş, 17. yüzyılın sonlarına doğru ise tamamen yeniden yapılandırılmıştır.

Tamamiyle kesme taşlarla kaplı kilise, 1916 itibarıyla çok iyi durumdaydı, ancak son yıllarda kasıtlı bir yıkıma maruz kalmıştır.

The monastery of Huskanordi Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Protomartyr) is located 2.3 km north-east of the village town of Berkri (now: Muradie City).

Its main building is a domed church of finely-dressed stone which was presumably founded in the 15th century in the site of an earlier religious monument. In the late 17th century, it underwent thorough reconstruction the marks of which can still be seen today.

As of 1916, the monastic church was thoroughly intact, but in 2004 it stood semi-ruined and partly stripped of its finely-finished revetment.

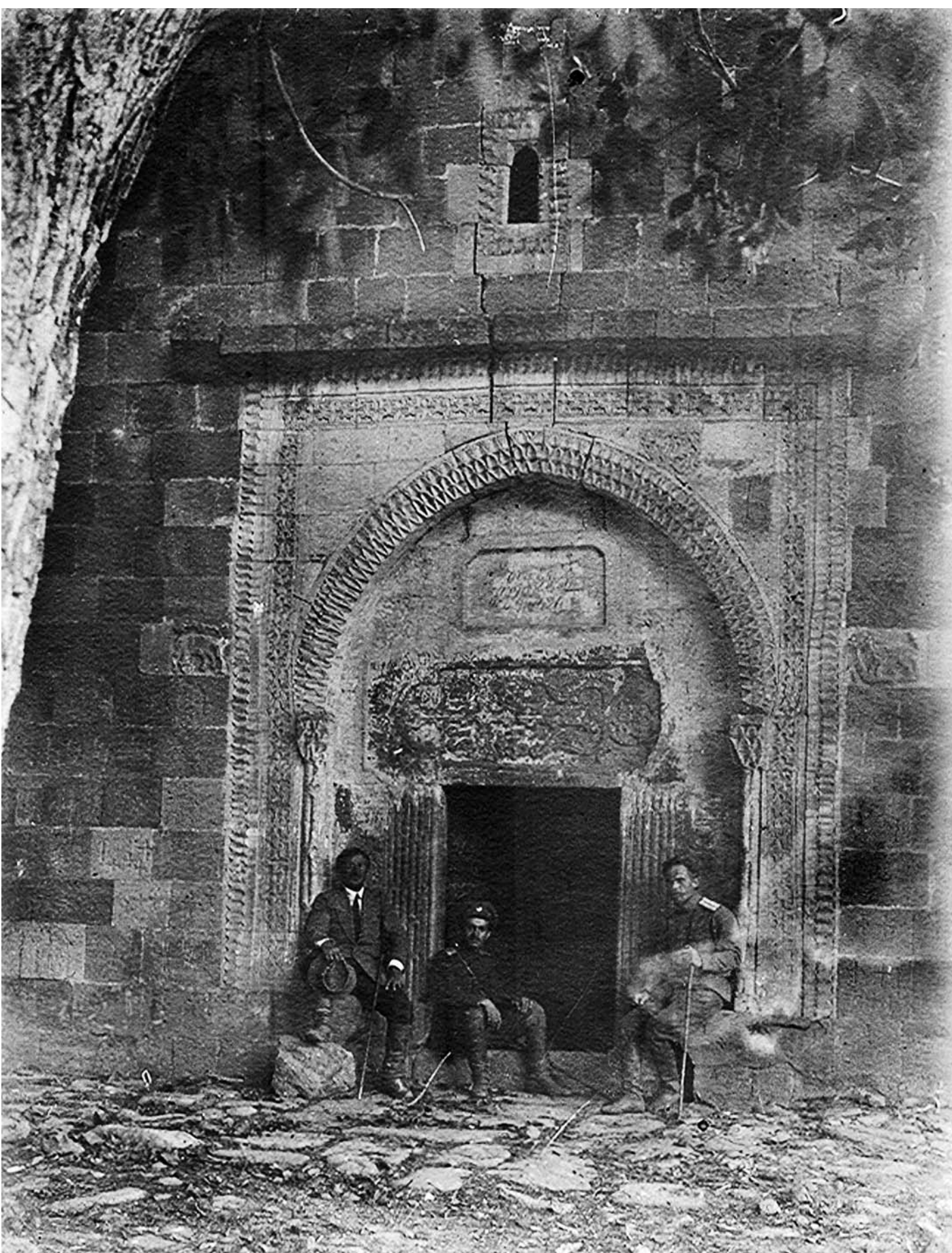

Հուսկանորդի Սբ. Ստեփանոս Նախավկայի վանքից 350 մ հարավ՝ արևելահայաց լեռնաճյուղի հրվանդանաձև լեզվակի վրա է գտնվում վանքի՝ գանձախույզների ձեռքով շարունակաբար տակնուվրա արվող գերեզմանոցը: Ի դեպ, տեղում 2004 թ. դրությամբ պահպանված ավելի քան մեկ տասնյակ խաչքարերից քվակիրները վերաբերում էին 1516, 1522, 1533 թթ.:

Huskanordi Surb Sdepanos Nakhavga (Aziz İlk Şahid Stefan) Manastırı'nın mezarlığı, manastırdan 350 metre güneyde, doğuya bakan bir dağ kolunda oluşan, bir platoda bulunur.

Sürekli olarak sözde “hazine avcılarının” ziyaretlerine maruz kaldığından günümüzde tamamen harab olmuş vaziyettedir. 2004 itibarıyla mezarlıkta 10 tane haçkar (haçtaş) vardı, bunlardan üç tanesi 1516, 1522 ve 1533 yıllarından kalma idi.

The cemetery of Huskanordi Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Protomartyr) extends on the cape-shaped spur of an east-facing mountain branch, 350 metres south of the monastery. Having repeatedly suffered “visits” of so-called gold-diggers, it is now in a state of total ruin. As of 2004, the site still retained more than 10 cross-stones three of which were dated 1516, 1522 and 1533.

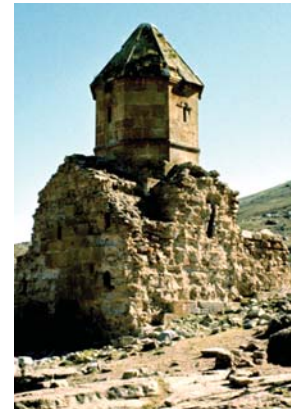

Հուսկանորդի Սբ. Ստեփանոս Նախա-
վկայի վանքի եկեղեցու արևմտյան
մուտքը 1916 (լուս. հեղ.՝ անհայտ) և
2008 թթ. (լուս.՝ Կ. Սասունյանի)

Huskanordi Surb Sdepanos Nakhavga
(Aziz İlk Şahid Stefan) Manastırı kili-
sesinin batı girişi 1916 (bilinmeyen fo-
toğrafçı) ve 2008 (fotoğraf G. Sasunyan)

The western entrance of the church
of Huskanordi Sourb Stepanos Na-
khavka (St. Stephen the Protomartyr)
Monastery in 1916 (unknown photog-
rapher) and 2008 (photo by K. Sasun-
ian) as ruined by so-called gold-dig-
gers

Արգելանի վանքի ավերակները գտնվում են Բերկրի գյուղաքաղաքից (այժմ՝ Մուրադիե քաղաք) 2,8 կմ հյուսիս-արևելք՝ Հուսկանորդու վանքից ընդամենը 570 մ հեռու: Հիմնադրվել է ԺԳ դարում, իսկ ԺԵ դարի կեսերին՝ հիմնովին վերակառուցվել: Միանգամայն կանգուն և անվնաս վիճակում էր մինչև 1915 թ., որից հետո շարունակաբար վնասվել է իշխանությունների թողությունյամբ, անգամ խրախուսանքով մոլեգնած գանձախուզության հետևանքով: Գմբեթի փլուզումը վերագրվում է 1976 թ. երկրաշարժին:

Argelan Manastırı'nın kalıntıları, Huskanordi Surb Sdepanos Nakhavga (Aziz İlk Şahid Stefan) Manastırın'dan 570 metre uzaklıkta, Bergri Köyü'nün (günümüzde: Muradiye Şehri) 2.8 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır.

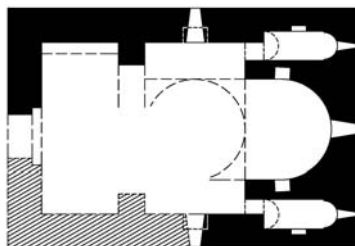
13. yüzyılda inşa edilmiş, 15. yüzyılın ortalarında ise tamamen yeniden yapılandırılmıştır. Kilise 1915 itibarıyla çok iyi durumdaydı, takip eden yıllarda, Türk yetkililerinin suç ortaklığı ve müsamahasıyla, sürekli olarak sözde "hazine avcılarının" ziyaretlerine maruz kaldığından günümüzde tamamen harab olmuş vaziyettedir.

Manastır kilisesinin kubbsinin çöküşü 1976 depremine atfedilmiştir.

The ruins of the monastery of Argelan are situated within 570 metres of Huskanordi Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Protomartyr), 2.8 km north-east of Berkri Village Town (now: Muradie City).

Founded in the 13th century, it underwent thorough reconstruction in the mid-15th century and was preserved intact until 1915. Since then it has been repeatedly damaged by "gold-diggers" acting with the connivance, and even encouragement, of the Turkish authorities.

The collapse of the monastic church dome is ascribed to the earthquake of 1976.

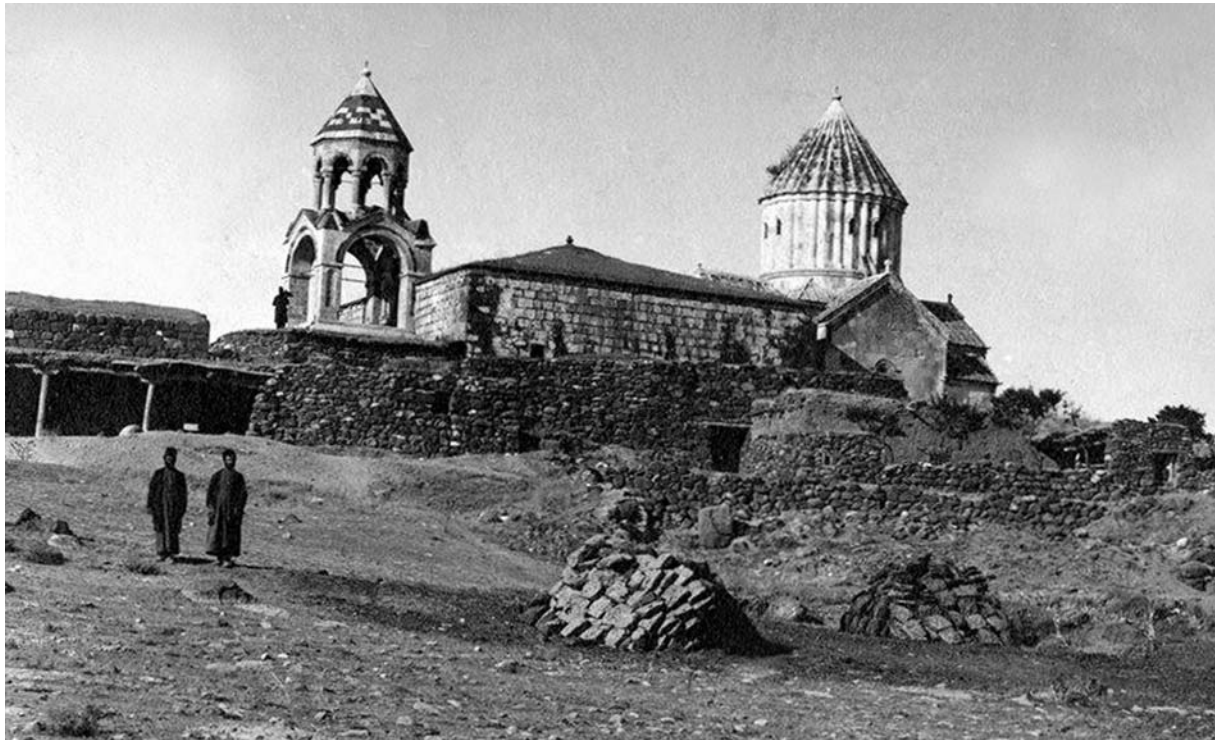

0 1 2 3 4 5 m

Արգելանի վանքը քայքայված, սակայն դեռևս կանգուն վիճակում (լուս.՝ Ա. Հախնազարյանի, 1974 թ.) և արդեն նշանակալի չափով ավերված (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.), չափ.՝ Ժ-Մ. Թիերրիի

Argelan Manastırı harabe halinde ancak kubbesi yerinde (fotoğraf A. Hakhnazaryan, 1974), manastırın kalıntıları (fotoğraflar S. Garabedian, 2004), ölçüm J.-M. Thierry

The monastery of Argelan as semi-ruined, but still standing (photos by A. Hakhnazarian, 1974); the ruins of the monastery (photos by S. Karapetian, 2004); measurement by J.-M. Thierry

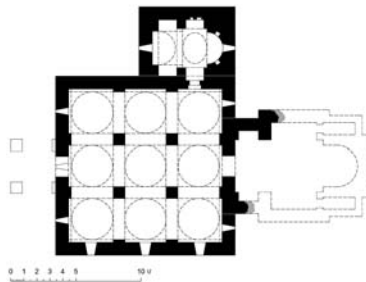

Լիմ անապատը կամ Սբ. Գևորգ վանքը հարավ-արևմուտքից և հյուսիս-արևելքից, վանքի Սբ. Գևորգ եկեղեցին հարավ-արևելքից (լուս.՝ Դ. Մաղաքյանի, 1910 թ.)

Վանքի մնացորդները պայթեցումից հետո (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2004 թ.), չափ.՝ Պ. Կունեոյի

Lim Anabad (Lim Manastir) yada Surb Gevork (Aziz Yorgi) Manastırı, güneybatıdan ve kuzeydoğudan, Manastır'ın Surb Gevork (Aziz Yorgi) Kilisesi, güneydoğudan (fotoğraflar H. Mağakyan, 1910), havaya uçurulmasından sonra Manastır'ın harabeleri (fotoğraf S. Garabedian, 2004), ölçüm P. Cuneo

Lim Cloister (St. Gevorg Monastery) from the south-west and north-east; St. Gevorg (George) Church of the monastery from the south-east (photos by H. Maghakian, 1910); the ruins of the monastery after its explosion (photo by S. Karapetian, 2004); measurement by P. Cuneo

Սր. Գևորգ վանքի մնացորդները գտնվում են Վանա լճի ամենաբնդարձակ՝ Լիմ կղզու վրա: Հիմնադրումն ավանդաբար վերագրվում է Գրիգոր Լուսավորչին, սակայն գրավոր առաջին վկայությունը 884 թ.-ից է, երբ Գրիգոր Մաշկեորը հեղինակում է ձեռագիր Ավետարան:

1235, 1288 և 1301 թթ. վանքում ստեղծված ձեռագրերում հիշատակություններ կան տեղում գոյություն ունեցած Սր. Եհնա, Սր. Նշան, Սր. Աստվածածին, Սր. Կարապետ և Սր. Գևորգ եկեղեցիների մասին:

Հիմնովին վերակառուցվել է 1305 թ.:

Վանքը պայթեցվել է 1950-1960-ական թթ.:

2004 թ. դրությամբ խիստ քայքայված, սակայն դեռևս կանգուն էր միայն գավիթը:

Սurb Gevorg (Aziz Yorgi) Manastırı'nın kalıntıları, Van Gölü'nün en geniş adası olan Lim Adası üzerinde bulunmaktadır.

Rivayete göre Aydınlatıcı Grigor tarafından kurulmuş, ancak yazılı kaynaklarda (Grigor Maşgevor'un manastırda yazdığı bir İncilde) en erken 884 yılında anılmıştır.

1235, 1288 ve 1301 tarihli diğer el yazması kitaplarda; Surb Yehna, Surb Nshan (Kutsal İşart), Surb Asdvadzdzin (Azize Meryem Ana), Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya) ve Surb Gevorg (Aziz Yorgi) kiliselerinden bahsedilmektedir.

1305'de manastır tamamen yeniden inşa edilmiştir.

1950-1960 yılları arasında ise havaya uçurulmuştur.

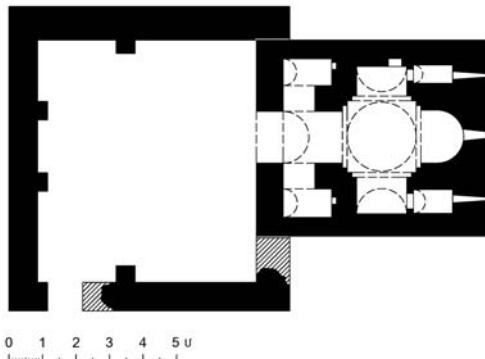
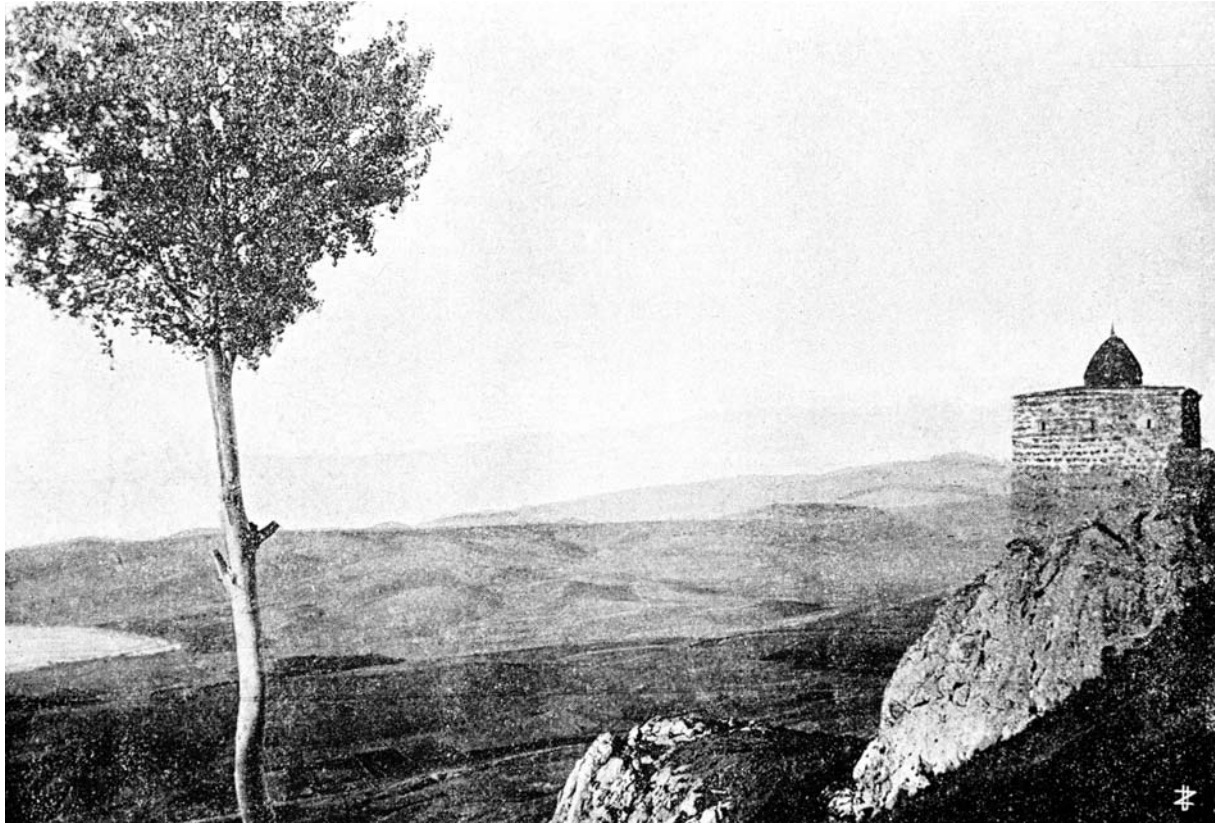
2004 itibarıyla harabe durumdaki manastır binalarından sadece narteks ayakta idi.

The ruins of the cloister, also known as St. Gevorg (George) Monastery, are situated on the largest of the islands of Lake Van, Lim.

Its foundation is traditionally ascribed to St. Gregory the Enlightener, although the earliest written record mentioning it dates from 884, when Grigor Mashkevor wrote a Gospel in the monastery. Other manuscripts written there in 1235, 1288, and 1301 mention the monastic churches of St. Yehna, Sourb Nshan (Holy Sign), Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin), Sourb Karapet (Holy Forerunner), and St. Gevorg.

In 1305 the monastery underwent thorough reconstruction.

St. Gevorg Monastery was exploded between the 1950s and 1960s: since then only its narthex has survived standing, although considerably damaged.

Սր. Սահակ վանքի մնացորդները գտնվում են Էրերին գյուղից (այժմ՝ Դաղյոնյու) 1,7 կմ հարավ՝ Վանա լճափից 2,4 կմ հեռու՝ ծովի մակերևույթից 2140 մ բարձրության վրա:

1460 թ. հիմնովին վերանորոգված վանքը բաղկացած է եղել քարաժայռին խարսխված կենտրոնագմբեթ եկեղեցուց, արևմուտքից կից գավթից, շրջապարսպից, միաբանական սենյակներից (1773 թ.) և գերեզմանոցից:

1973 թ. համալիրի կառույցները դեռևս կիսով չափ կանգուն էին, իսկ 2005 թ. պահպանվում էին միայն եկեղեցու և գավթի հյուսիսային որմերի հետքերը:

Surb Sahag (Aziz Sahag) Manastırı'nın kalıntıları, Ererin (günümüzde: Dağönü) Köyü'nün 1.7 km güneyinde, Van Gölü'nün kıyısından 2.4 km uzaklıkta, deniz seviyesinden 2.140 metre yükseklikte bulunmaktadır.

1460 yılında onarılan manastır, bir kaya üzerine inşa edilmiş merkezi kubbeli bir kiliseden, ona batıdan bitişik olan bir narteksden, keşiş odalarından (1773), etrafında yer alan dış sur duvarlarından ve bir mezarlıktan oluşmaktadır.

1973 itibarıyla, manastırın yapıları harap bir durumda olmalarına rağmen ayakta kaldı, ancak 2005'de sadece kilisenin ve narteksin kuzey duvarlarının izleri korunabilmişti.

The remnants of St. Sahak Monastery are situated 1.7 km south of Ererin (now: Daghyonyu) Village, within 2.4 km of the shore of Lake Van, at an altitude of 2,140 metres above sea level.

The monastery (it underwent thorough overhaul in 1460) comprised a central-domed church rising atop a rock, a narthex adjoining it from the west, monks' cells (1773), and a graveyard, all of them within an enclosure.

As of 1973, the monastic buildings still survived half-standing, but in 2005 only the remnants of the northern walls of the church and narthex were preserved in the site.

Սբ. Սահակ վանքն արևմուտքից (լուս.՝ Ջ. Մաղաքյանի, 1910 թ.) և նրա մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.)

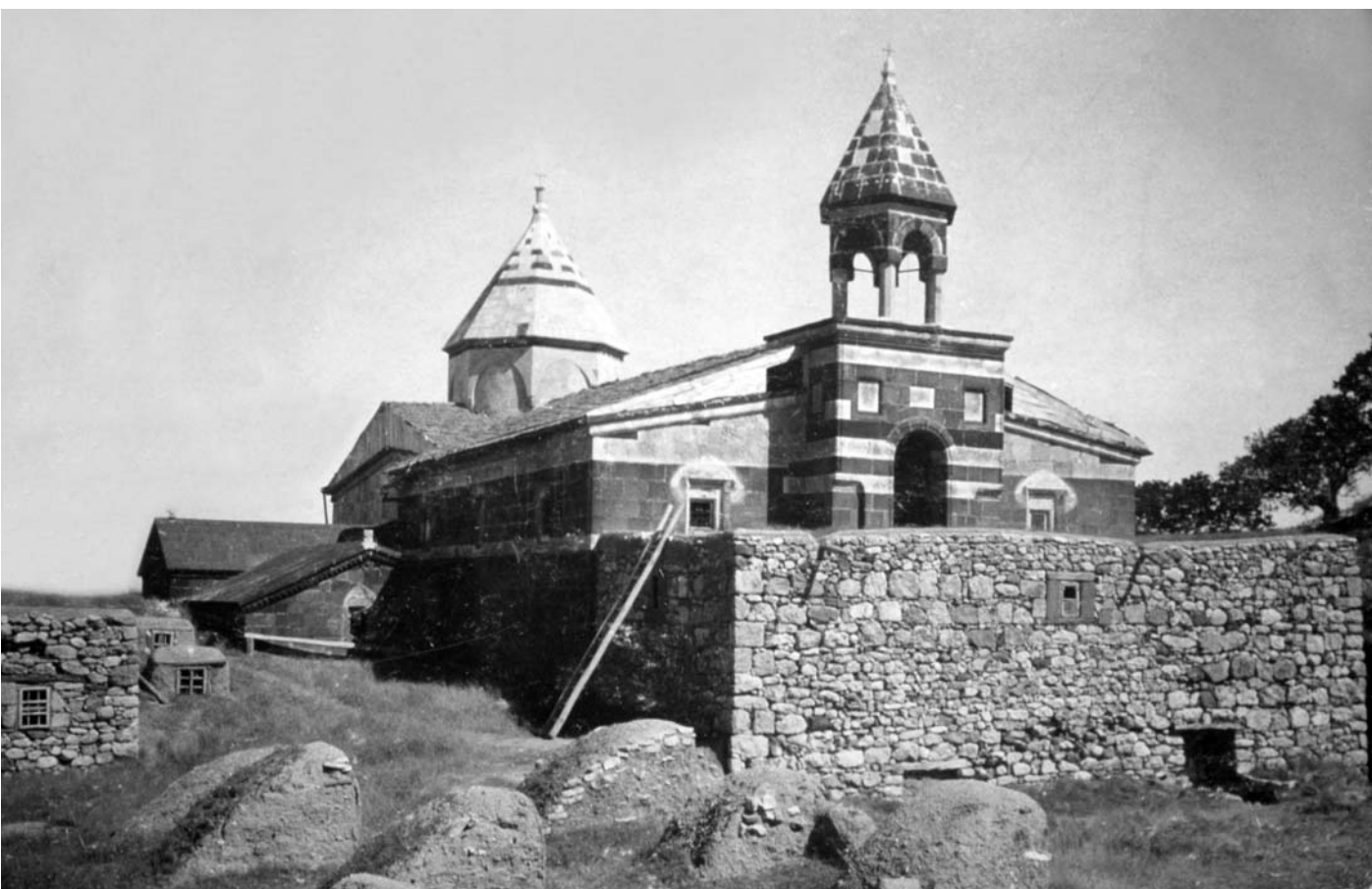
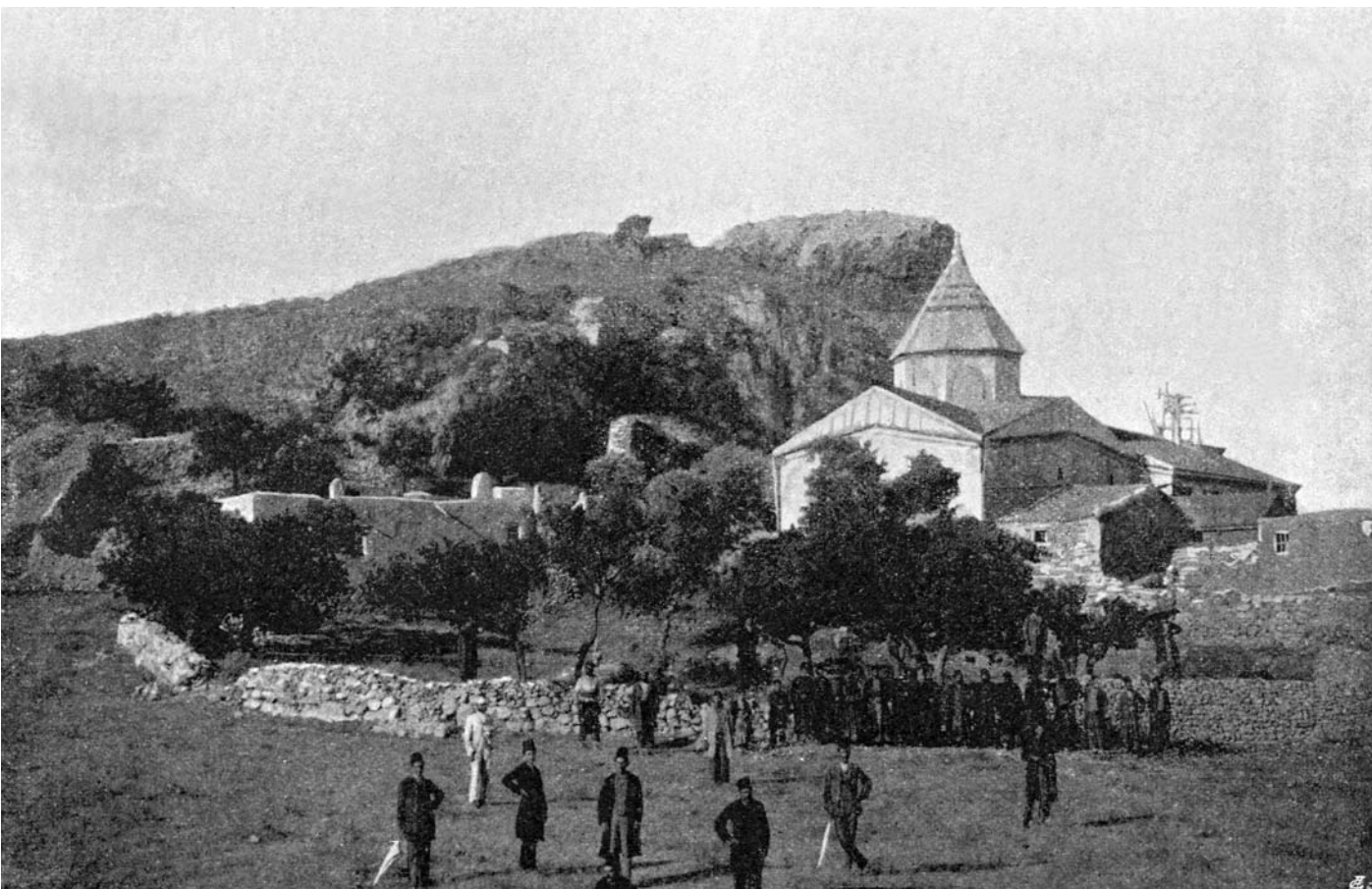
Համալիրի՝ դեռևս կիսով չափ կանգուն կառույցները (լուս.՝ Ժ.-Մ. Թիերրիի, 1973 թ.), չափ.՝ Ժ.-Մ. Թիերրիի

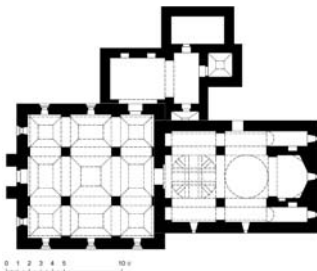
Surb Sahag (Aziz Sahag) Manastırı batıdan (fotoğraf H. Mağakyan, 1910) ve kalıntıları (fotoğraf S. Garabedian, 2005)

Manastırın yapıları harap bir durumda (fotoğraflar J.-M. Thierry, 1973), ölçüm J.-M. Thierry

St. Sahak Monastery from the west (photo by H. Maghakian, 1910) and its remnants (photo by S. Karapetian, 2005)

The monastic buildings as still half standing (photos by J.-M. Thierry, 1973); measurement by J.-M. Thierry

Կտուց կղզու անապատը
հյուսիս-արևելքից և հյու-
սիս-արևմուտքից (լուս.՝ Զ.
Մաղաքյանի, 1910 թ.)
Վանքը հյուսիս-արևմուտ-
քից (լուս.՝ Ժ.Կ. և Շ. Հոթել-
լիենների, 2000 թ.), չափ.՝
Մ. Դյուպենի

Kduts (Çarpanak) Ada-
sı'nın Manastırı, kuzey-
doğudan ve kuzeybatıdan
(fotoğraflar H. Mağakyan,
1910),

Manastır kuzeybatıdan
(fotoğraf J.-C. ve Ch. Ho-
tellier, 2000), ölçüm M.
Dupin

Ktuts Cloister from the
north-east and north-
west (photos by H.
Maghakian, 1910)

The cloister from the
north-west (photo by J.-
C. and Ch. Hotellier,
2000); measurement by
M. Dupin

Վանա լճի Կտուց կղզու անա-
պատը կամ Շովահայաց Սբ. Կա-
րապետի վանքը, ըստ ավանդու-
թյան, հիմնել է Գրիգոր Լուսավորի-
չը, սակայն գրավոր աղբյուրներում
առաջին անգամ հիշվում է միայն
1414 թ.: Դարերի ընթացքում բազ-
միցս վերաշինվել է, անգամ՝ հիմ-
նովին վերակառուցվել: Այդ ամենի
աղբյուրքում մեզ հասած կառույց-
ներից են եկեղեցին՝ 1713 թ., գա-
վիթն ու զանգակատունը՝ 1802 թ.:

Ճիշտ է, ի տարբերություն Լիմ
կղզու Սբ. Գևորգ վանքի, Կտուցի
անապատում պայթեցումներ չեն
իրականացվել, սակայն, միև-
նույնն է, համալիրը ծայրաստի-
ճան վնասվել է զանձախույզնե-
րի ավերածությունների հետևան-
քով:

Kduts (Çarpanak) Adası'nın
Dzovahayats Surb Garabed (Deni-
ze bakan Aziz Öncü Yahya) Manas-
tırı. Rivayete göre Aydınlatıcı Gri-
gor tarafından kurulmuş, ancak ya-
zılı kaynaklarda en erken 1414 yıl-
ında anılmıştır.

Yüzyıllar boyunca defalarca o-
nanılan ve hatta yeniden yapılandırıl-
an manastır, 1713'de inşa edilen bir
kiliseden ve 1802'de inşa edilen nar-
teks ile çan kulesinden oluşmaktadır.

Manastır, Lim Adası'nın Surb
Gevorg Manastırı gibi havaya uçu-
rulmamış, ancak sürekli olarak söz-
de "hazine avcılarının" ziyaretler-
ine maruz kaldığından günümüzde
tamamen harab olmuş vaziyettedir.

Ktuts Cloister, which is also
known as Tzovahayats Sourb Ka-
rapet (Holy Forerunner Overlook-
ing the Sea) Monastery, is situated
on the island of the same name in
Lake Van.

Its foundation is ascribed to St.
Gregory the Enlightener, although the
earliest written record men-
tioning it dates from 1414.

In the course of centuries, the
monastery repeatedly underwent
repairs and even thorough recon-
struction. Its surviving church
dates from 1713, and its narthex
and belfry from 1802.

The monastery has not been
exploded like St. Gevorg of Lim,
but it has been extremely damaged
by so-called gold-diggers.

Վանի Քաղաքամեջ թաղամասը 1911 (լուս.՝ Վ. Բահմանի) և 2004 թթ. (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի)

Քաղաքամեջում գտնվող Տիրամայր Աթ. Աստվածածին եկեղեցին (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1910-ական թթ.) և ավերակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.)

Van'ın Kağakamec (Şehir İçi) Mahallesi (fotoğraflar W. Bahmann, 1911 ve S. Garabedyan, 2004)

Kağakamec (Şehir İçi) Mahallesi'nin, Diramayr Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi (bilinmeyen fotoğrafçı, 1910'lar), kilise kalıntıları (S. Garabedyan, 2005)

Kaghakamej Quarter of Van and its site (photos by W. Bahmann, 1911, and S. Karapetian, 2004)

Tiramayr Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church of Kaghakamej Quarter (unknown photographer, 1910s); the church ruins (photo by S. Karapetian, 2005)

Աթ. Աստվածածին եկեղեցու ավերակները գտնվում են Վան քաղաքի՝ ներկայումս խալառ ավերված Քաղաքամեջ թաղամասում: Հիմնադրման տարեթիվն անհայտ է: Առաջին հիշատակություններից մեկը վերաբերում է 1655 թ.: 1775 թ. կառուցվել են եկեղեցու շրջապարիսպն ու դարպասը: 1916 թ. հրդեհվել է, իսկ հետագայում՝ շարունակաբար ավերվել:

Diramayr Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Kilisesi'nin kalıntıları, Van Şehri'nin Kağakamec (Şehir İçi) Mahallesi'nde bulunmaktadır.

İnşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yazılı kaynaklarda en erken 1655 yılında anılmıştır.

1775'de kilisenin sur duvarı ile kapısı inşa edilmiştir.

1916'da ateşe verilmiş, daha sonraki yıllarda ise sürekli tahribata maruz kalmıştır.

The ruins of Tiramayr Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church are situated in the devastated site of Kaghakamej Quarter of Van City.

The time of its foundation remains unknown, one of the earliest records mentioning it dating from 1655.

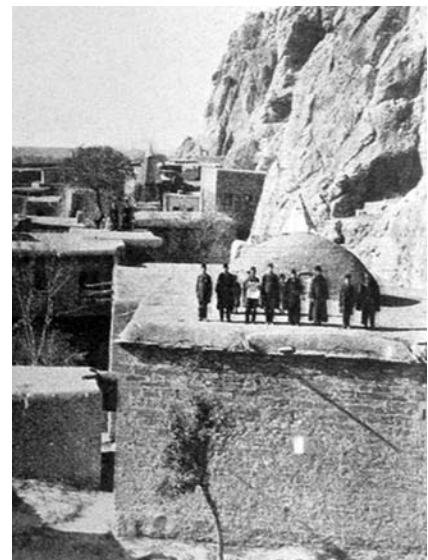
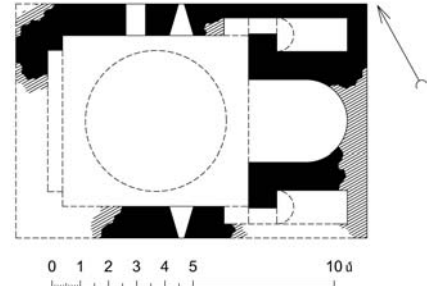
In 1775 the church enclosure and gate were built.

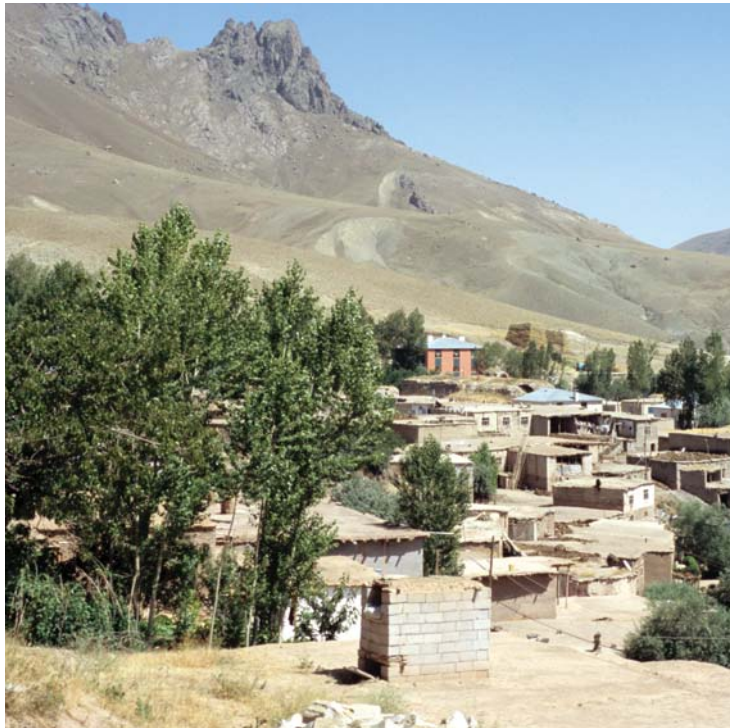
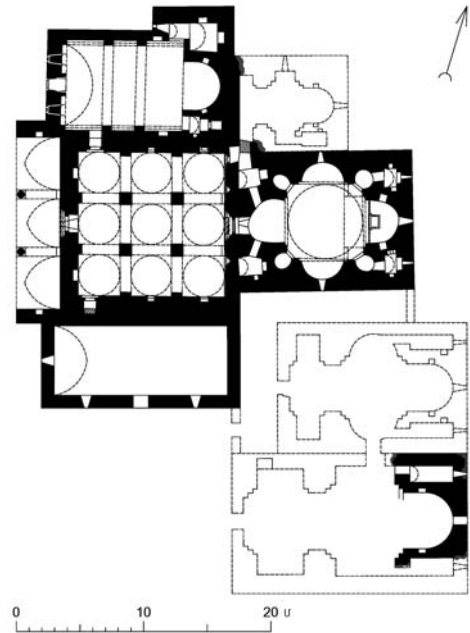
It has continually suffered destruction since 1916, when it was set on fire.

Տիրամայր Աթ. Աստվածածին եկեղեցու չափազորությունը՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.

Diramayr Surb Asdvadzadzin Kilisesi, ölçümü S. Garabedyan, 2005

Measurement of Tiramayr Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Church by S. Karapetian, 2005

Վարագ վանքը հյուսիս-արևմուտքից 1910-ական (լուս.՝ Վարդան Համբիկյանի) և 2005 թթ. (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի), չափ.՝ Ա. Հակոբյանի, 2011 թ.

Varag Manastırı, kuzeybatıdan (fotoğraf Vardan Hambigyan, 1910'lar) ve kalıntıları (fotoğraf, S. Garabedian, 2005), ölçüm A. Hagobyan, 2011

Varag Monastery from the north-west (photo by Vardan Hambikyan, 1910s) and its remnants (photo by S. Karapetian, 2005); measurement by A. Hakobian, 2011

Վանքը գտնվում էր Վան քաղաքից 5 կմ հարավ-արևելք՝ դրա տեղում գոյացած ներկայիս Բաքրաչլը գյուղում: Հիմնվել է առնվազն Է դարում (համալիրի եկեղեցիներից մեկն Ավան-Հռիփսիմեատիպ է): Բազմիցս նորոգվել է, իսկ 1648 թ. երկրաշարժից հետո և հատկապես 1779 թ.՝ հիմնովին վերակառուցվել:

Պահպանվել է համալիրի պաշտամունքային կառույցների միայն մի մասը:

Varag Manastırı, Van Şehri'nin 5 km güneydoğusunda, manastırın bulunduğu yerde kurulan Bakraçlı Köyü'nde bulunmaktadır.

7. yüzyıl civarlarında inşa edilen manastır (kiliselerinden bir tanesi Avan Hripsime tipindedir), sürekli onarımdan geçmiştir. 1648 depreminden sonra ve 1779'da tamamen yeniden yapılandırılmıştır.

Günümüzde sadece dini anıtların bir kısım korunmuştur.

Varag Monastery was situated 5 km south-east of Van City, in the site where the present-day village of Bakrachele is situated.

Founded not later than the 7th century (one of its churches belongs to the Avan-Hripsime type), it repeatedly underwent overhaul. After the earthquake of 1648, and in 1779 it underwent complete reconstruction.

Now only part of the religious monuments of the monastery are preserved.

Վարագ վանքը հարավ-արևելքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1910-ական թթ.) և նրա մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.)

Varag Manastırı, güneydoğudan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1910'lar) ve kalıntıları (fotoğraf S. Garabedyan, 2005)

Varag Monastery from the south-east (unknown photographer, 1910s) and its remnants (photo by S. Karapetian, 2005)

Կարմրվոր Սբ. Աստվածածին վանքը հարավ-արևելքից և հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Դ. Մաղաքյանի, 1910 թ.) և վանքատեղին (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.)

Garmrvor Surb Asdvadzadzin (Kırmızı Meryem Ana) Manastırı, güneydoğudan ve güneybatıdan (fotoğraflar H. Mağakyan, 1910), manastır alanı (fotoğraflar S. Garabedyan, 2005)

Karmrvor Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Monastery from the south-east and south-west (photos by H. Maghakian, 1910); the monastery site (photos by S. Karapetian, 2005)

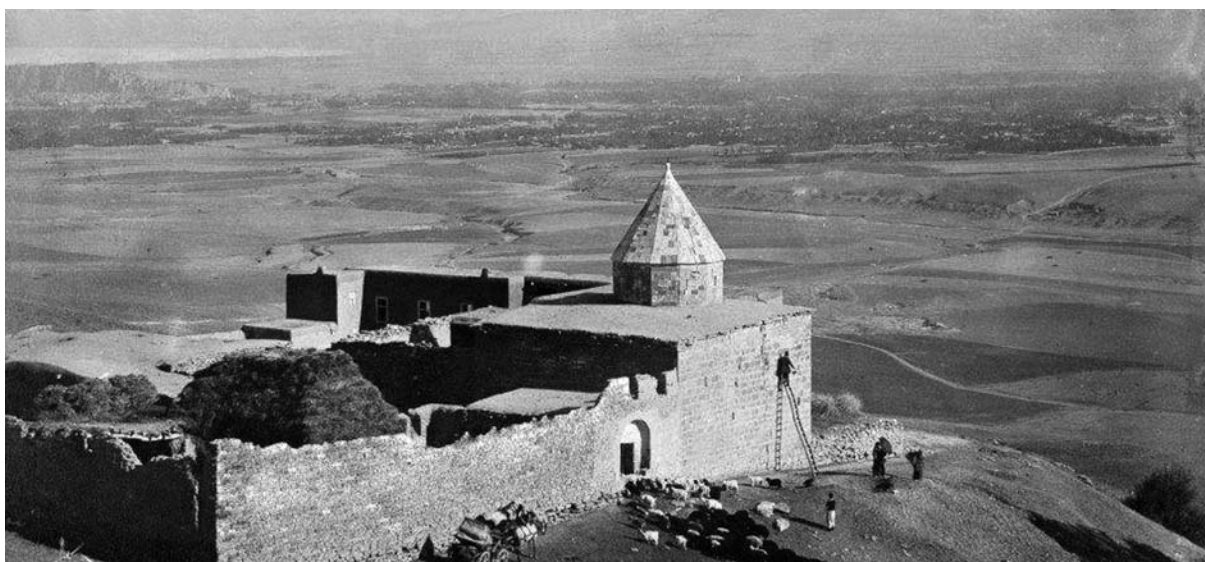
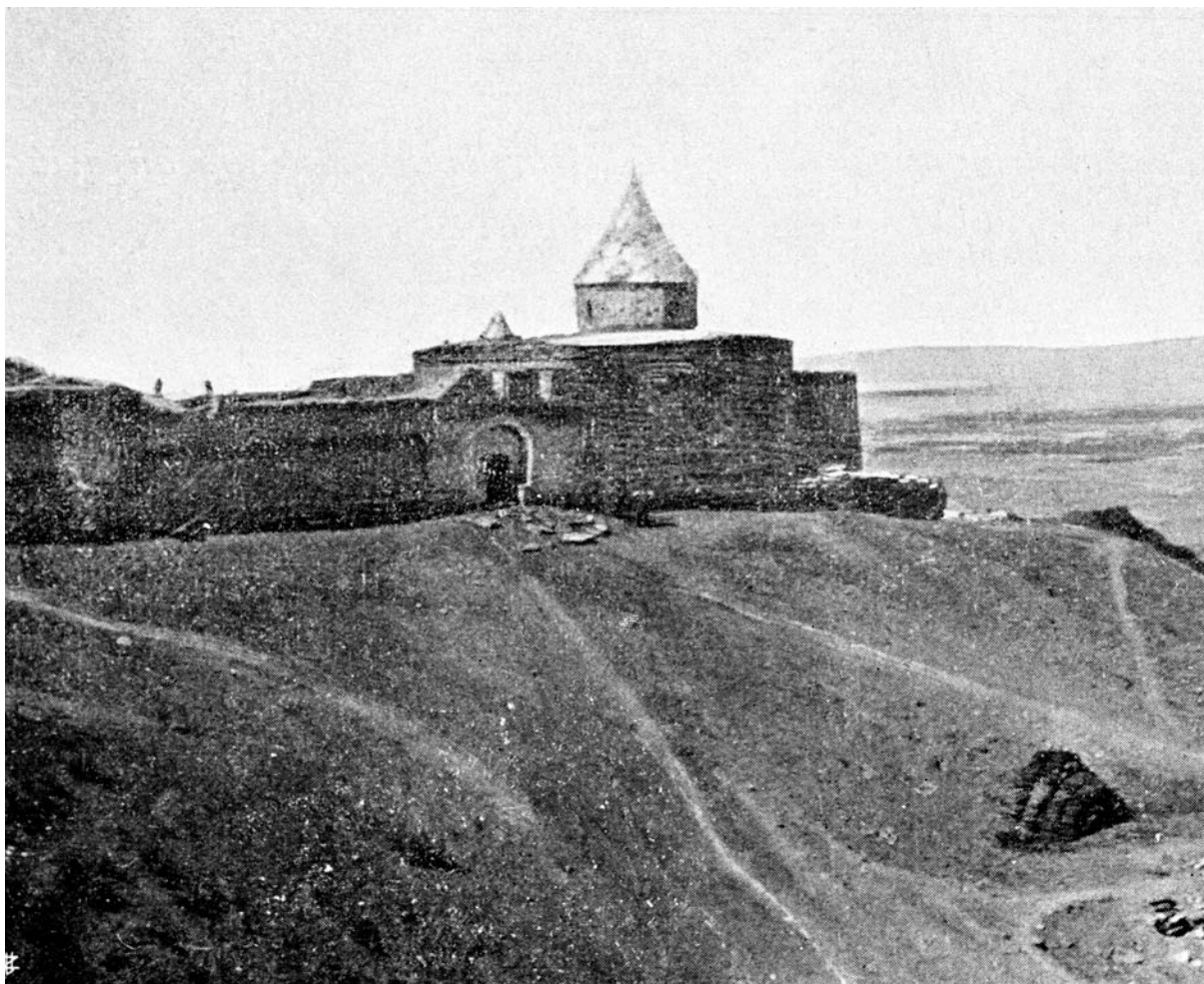
Սբ. Աստվածածին վանքը գտնվում էր Շուշանց գյուղից 1 կմ հյուսիս՝ Վարագ լեռան արևմտահայաց լանջին։ Հիմնվել է առնվազն ԺԵ դարում։ Բաղկացած է եղել գմբեթավոր եկեղեցուց, զավթից և օժանդակ կառույցներից։ Հիմնավեր է։

Garmrvor Surb Asdvadzadzin (Kırmızı Meryem Ana) Manastırı, Varag Dağı'nın batıya bakan yamacında, Şuşants Köyü'nün 1 km kuzeyinde bulunmaktaydı.

En azından 15. yüzyılda inşa edilen manastır, kubbeli bir kilise, bir narteks ve birkaç ek yapıdan oluşmaktaydı. Günümüzde tamamen imha edilmiştir.

Karmrvor Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Monastery was situated on the west-facing slope of Mount Varag, a kilometre north of Shushants Village.

Founded at least in the 15th century, it consisted of a domed church, a narthex and some annexes, all of which have been totally annihilated.

Կուռուպաշի Սբ. Խաչ վանքը հարավ-արևելքից (լուս.՝ Բ. Մաղաքյանի և անհայտ հեղ., 1910 թ.), վանքատեղիում կառուցված հեռուստաշտարակը (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.)

Kurubaş'ın Surb Haç (Kutsal Haç) Manastırı, güneydoğudan (fotoğraflar H. Mağakyan ve bilinmeyen fotoğrafçı, 1910), manastır alanına inşa edilmiş bir televizyon kulesi (fotoğraf S. Garabedian, 2005)

Sourb Khach (Holy Cross) Monastery of Kurupash from the south-east (photo above by H. Maghakian, photo below by an unknown photographer, 1910); a TV tower erected in the monastery site (photo by S. Karapetian, 2005)

Մբ. Խաչ վանքը գտնվում էր Վան քաղաքից 4 կմ հարավ՝ Կուռուպաշ գյուղից 1 կմ արևմուտք։

Ավանդության համաձայն՝ հիմնադրել է Թադեոս առաքյալը Մբ. Աստվածածին անվամբ, սակայն ավելի ուշ Մբ. Խաչի մասունքն այս վայրում ամփոփելու պատվին վերանվանվել է Մբ. Խաչ։

Վանական համալիրը բաղկացած է եղել 1709 թ. հիմնովին վերակառուցված մեկ եկեղեցուց, նրան կից՝ 1887 թ. նորոգված գավթից, եկեղեցու հարավային կողմում՝ 1614 թ. կառուցված միանավ հորինվածքով Մբ. Գևորգ և Մբ. Սանդուխտ մատուռներից և շրջապարսպից։

Հիմնահատակ ավերվել է 1950-1960-ական թթ.։

Surb Haç (Kutsal Haç) Manastırı, Kurubaş Köyü'nün 1 km batısında, Van Şehri'nin 4 km güneyinde bulunmaktaydı.

Rivayete göre Havari Tadeos tarafından Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) adıyla kurulmuştur. Daha sonra, Kutsal Haç'ın bir parçasının manastıra taşınmasıyla, Haç'ın onuruna yeniden adlandırılmıştır.

Surlarla çevrili manastır kompleksi, bir adet kilise (1709'da tamamen yeniden yapılandırılmış), bitişik bir narteks (1887'de tamir edilmiş) ve kilisenin güneyine, 1614'te inşa edilmiş Surb Gevorg (Aziz Yorgi) ve Surb Sandukhd (Azize Sandukhd) tek nefli şapellerden oluşmaktaydı.

Manastır 1950-1960 yılları arasında tamamen yok edilmiştir.

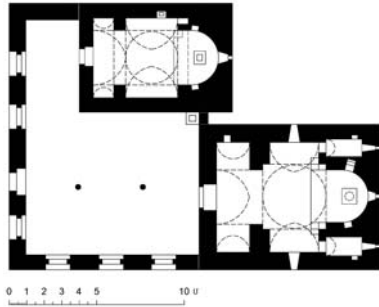
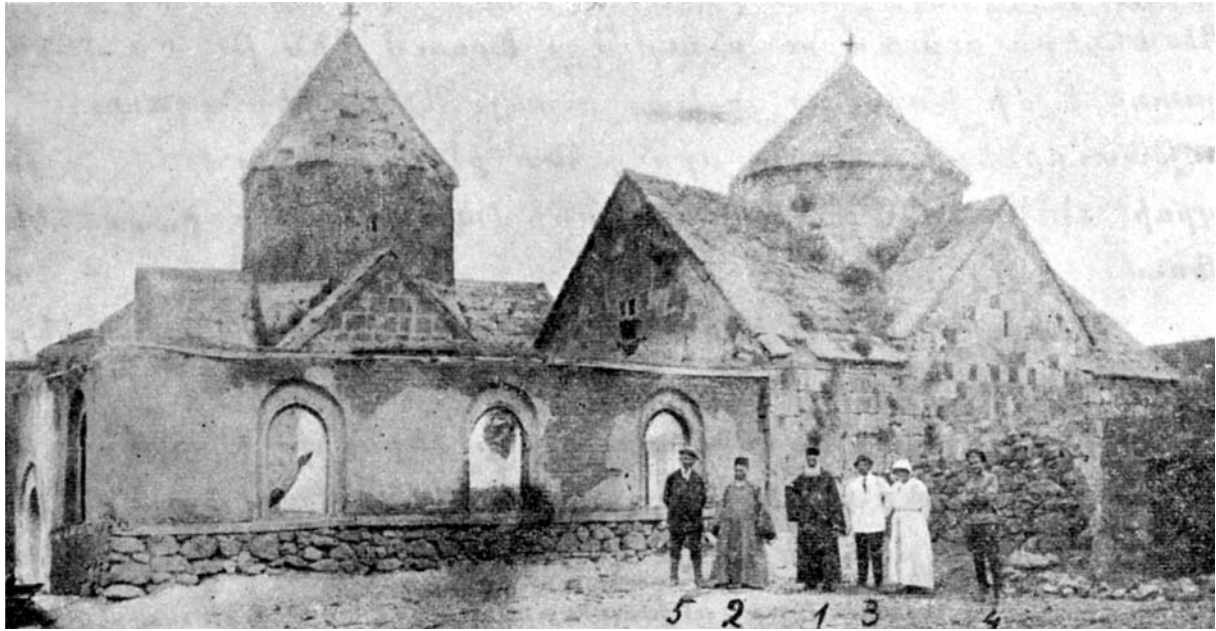
Sourb Khach (Holy Cross) Monastery used to stand a kilometre west of Kurupash Village, 4 km south of Van City.

It is traditionally considered to have been founded by Thaddeus the Apostle by the name of Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin). Later, when a relic of the Holy Cross was moved to the monastery, it was renamed in honour of it.

The monastic complex consisted of a church (completely reconstructed in 1709), an adjoining narthex (repaired in 1887) as well as the uni-nave chapels of St. Gevorg and St. Sandukht built south of the church in 1614. All these monuments were enclosed within ramparts.

Sourb Khach was totally annihilated between the 1950s and 1960s.

Սալնապատի Սբ. Գրիգոր վանքը հյուսիս-արևելքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1910-ական թթ.) և հարավ-արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1917 թ., ձախից աջ կանգնած անձինք են՝ Ավետիս Թերզիբաշյան, Դանիել Օ. Վր. Ջատոյան, Ներսես Եպիս. Մելիք-Թանգյան, պրոֆ. Նիկողայոս Ադոնց, անհայտ մեկը և պրոֆ. Աշխարհբեկ Քալանթար) Վանքի մնացորդներն արևելքից (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2004 թ.), չափ.՝ Վ. Բահմանի, 1911 թ.

Salnabad'ın Surb Grigor (Aziz Grigor) Manastırı'nın, kuzeydoğudan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1910'lar) ve güneybatıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1917, soldan sağa Avedis Terzibaschyan, Papaz Daniel Zadoyan, Piskopos Nerses Melik-Tanigyan, Prof. Nikoghayos Adonts, bilinmeyen kişi ve Prof. Ashkharhbeg Kalantar)

Manastırın kalıntıları, doğudan (fotoğraf S. Garabedian, 2004), ölçüm W. Bahmann, 1911

St. Grigor (Gregory) Monastery of Salnapat from the north-east (unknown photographer, 1910s) and south-west (unknown photographer, 1917; from left to right: Avedis Terzibashian, Senior Archimandrite Daniel Zatoyan, Bishop Nerses Melik-Tangian, Prof. Nikoghayos Adonts, an unknown person, and Prof. Ashkharbek Kalantar)

The remnants of the monastery from the east (photo by S. Karapetian, 2004); measurement by W. Bahmann, 1911

Սալնապատի Սբ. Գրիգոր վանքի մնացորդները գտնվում են Վան քաղաքից 10 կմ արևելք՝ Կողբանց գյուղատեղիից 1 կմ արևմուտք՝ հյուսիսից Վարազ լեռան մեջ մխրճված խոր ձորի մեջ։

Ըստ ավանդության՝ վանքը հիմնադրել է Գրիգոր Լուսավորիչը (302-325), իսկ վերակառուցել՝ Ներսես կաթողիկոսը (353-373)։

Գրավոր առաջին հիշատակությունը 1037 թ.-ից է։

Բաղկացած էր գմբեթավոր զույգ եկեղեցիներից, քիչ հեռու գտնվող մատուռից, օժանդակ կառույցներից, շրջապարսպից և գերեզմանոցից։

Վանքը պայթեցումներով ավերվել է 1950-1960-ական թթ., որից հետո որպես շինանյութ հափշտակվել և յուրացվել են կառույցների քարերը։

Salnabad'ın Surb Grigor (Aziz Grigor) Manastır'ın kalıntıları, Van Şehri'nin 10 km doğusunda, Goğbants Köyü'nün (günümüz: Sarmaç) 1 km batısında, kuzeyden Varag Dağı'nın içine giren derin bir vadide bulunmaktadır.

Rivayete göre Aydınlatıcı Grigor (302-325) tarafından kurulmuş, Katolikos Nerses (353-373) tarafından ise yeniden inşa ettirilmiştir.

Yazılı kaynaklarda en erken 1037 yılında anılmıştır.

Surlarla çevrili manastır kompleksi, kubbeli çift kiliselerden, biraz uzakta bulunan bir şapelden, birkaç ek yapıdan ve mezarlıktan oluşmaktaydı.

Manastır 1950-1960 yılları arasında havaya uçurulmuş, kesme taşları ise inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

St. Grigor (Gregory) Monastery of Salnapat used to be located in a deep gorge north of Mount Varag, a kilometre west of Koghbants Village Site, 10 km east of Van City.

It is traditionally considered to have been founded by St. Gregory the Enlightener (302 to 325) and rebuilt by Catholicos Nerses (353 to 373).

The earliest written record mentioning the monastery dates from 1037.

It consisted of two domed churches, a chapel standing not very far from them, some annexes, and a cemetery, all of them enclosed within ramparts.

The monastery was blown up between the 1950s and 1960s, the stones of its ruined monuments being appropriated as building material.

Սալնապատի Սբ. Գրիգոր վանքը հարավ-արևելքից (լուս.՝ Վ. Համբիկյանի, 1910-ական թթ.) և նրա ավերակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2004 թ.)

Վանքը հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Վ. Բահմանի, 1911 թ.) և նրա մնացորդները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2004 թ.)

Salnabad'ın Surb Grigor (Aziz Grigor) Manastırı, güneydoğudan (fotoğraf V. Hambigyan, 1910'lar) ve kalıntıları (fotoğraflar S. Garabedian, 2004)

Manastır, güneybatıdan (fotoğraf W. Bahmann, 1911) ve kalıntıları (fotoğraf S. Garabedian, 2004)

St. Grigor (Gregory) Monastery of Salnapat from the south-east (photo by V. Hambikyan, 1910s) and its ruins (photo by S. Karapetian, 2004)

The monastery from the south-west (photo by W. Bahmann, 1911) and its ruins (photo by S. Karapetian, 2004)

Սրխու Սբ. Նշան կամ Սբ. Մարինոսի վանքը հյուսիս-արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), չափ.՝ Ա. Հակոբյանի, 2013 թ.

Վանքի ավերակները հարավ-արևմուտքից և հյուսիս-արևելքից (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2013 թ.)

Վերջին նկարի առաջին պլանում տակնուվրա արված միջնադարյան գերեզմանոցն է

Srkhu Surb Nshan (Kutsal İşaret) yada Surb Marinos (Aziz Marinos) Manastırı, kuzeybatıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), ölçüm A. Hagobyan, 2013

Manastır kalıntıları, güneybatıdan ve kuzeydoğudan, ön tarafta harap edilmiş ortaçağ mezarlığı (fotoğraflar S. Garabedian, 2013)

Srkhu Sourb Nshan (Holy Sign, St. Marinos) Monastery from the north-west (unknown photographer, 1900s); measurement by A. Hakobian, 2013

The monastery ruins from the south-west and north-east, with its devastated medieval cemetery in the foreground (photos by S. Karapetian, 2013)

Սբ. Նշան վանքի ավերակները գտնվում են Կալպալասան գյուղից 2,3 կմ հյուսիս:

Հիմնադրման ժամանակն անհայտ է, սակայն գոյություն է ունեցել առնվազն զարգացած միջնադարից (գերեզմանոցում կա 1215 թ. խաչքար):

Վանական համալիրը բաղկացած էր կենտրոնագմբեթ հորինվածքով մեկ եկեղեցուց և անկանոն շրջապարսպի ներքո խառնիխտուն դասավորված շուրջ մեկ տասնյակ զանազան նշանակության օժանդակ շինություններից: Առկա ավերածությունների հիմնական մասն անվերջ զանախությունների հետևանք է:

Srkhu Surb Nshan (Kutsal İşaret) Manastırı'nın kalıntıları, Galbalasan Köyü'nün 2.3 km kuzeyinde bulunmaktadır.

İnşa edilme tarihi bilinmemektedir, ancak en azından Yüksek Orta Çağa kadar izleri sürülebilmektedir, çünkü mezarlıkta 1215 yılından kalma bir haçkar (haçtaş) vardır.

Manastır kompleksi, surlar içerisinde, merkez kubbeli bir kilise ve düzensiz tasarlanan çeşitli ek yapılarından (sayıca 10'un üzerinde) oluşmaktaydı.

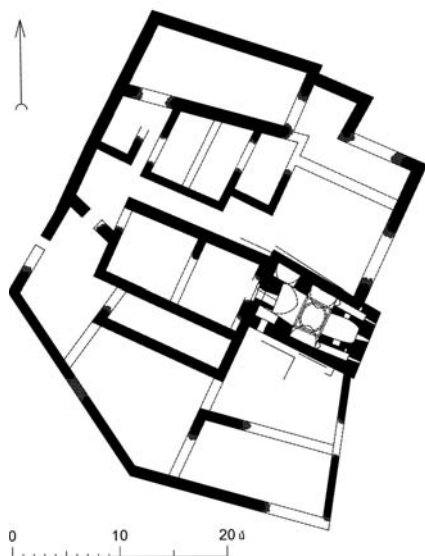
Sürekli olarak sözde "hazine avcılarının" ziyaretlerine maruz kaldığından günümüzde tamamen harap olmuş vaziyettedir.

The ruins of Srkhu Sourb Nshan (Holy Sign) Monastery are preserved 2.3 km north of Kalpalasan Village.

The time of its foundation is unknown, but it can be traced back to at least the High Middle Ages, as its cemetery retains a cross-stone of 1215.

The monastic complex comprised a central-domed church and various annexes (over 10 in number) built without any proper arrangement within an irregular enclosure.

It has been mainly ruined by so-called gold-diggers.

Ծիծանից Ար. Խաչ վանքը (լուս.՝ Շահեն Էֆենդի, 1900-ական թթ.)

Dzidzants Köyü'nün Surb Haç (Kutsal Haç) Manastırı (fotoğraf Şahen Efendi, 1900'ler)

Sourb Khach (Holy Cross) Monastery of Tzitzants Village (photo by Shahan Effendi, 1900s)

Ար. Խաչ վանքի մնացորդները գտնվում են Ծիծանց (այժմ՝ Չըլգա) գյուղից 0,4 կմ արևմուտք՝ ձորակի ձախ՝ հարավահայաց լանջին:

Հիմնվել է ԺԳ-ԺԵ դարերում և գործել մինչև ԺԹ դարի վերջերը: 1920-ական թվականներից հետո պարբերաբար ավերվել է ցարդ շարունակվող զանձախուզության հետևանքով:

Շրջապարիսպը գրեթե ամբողջությամբ ոչ միայն քանդել են, այլև քարերը յուրացրել որպես շինանյութ, իսկ կենտրոնագմբեք հորինվածքով եկեղեցուց խիստ քայքայված վիճակում 2006 թ. դեռևս հարատևում էին մինչև ճակատները հասնող որմերը (գմբեքը վաղուց են կործանել):

Surb Haç (Kutsal Haç) Manastırı'nın kalıntıları, Dzidzants (günümüzde: Çılga) Köyü'nün 0.4 km batısında, derenin sol tarafında, güneye bakan yamaçta bulunmaktadır.

14-15. yüzyıllar arasında inşa edilen kilise, 19. yüzyılın sonlarına kadar kullanıldı.

1920'lerden beri sürekli olarak sözde "hazine avcılarının" ziyaretlerine maruz kaldığından günümüzde tamamen harab olmuş vaziyettedir.

Kilisenin Kubbesi uzun zaman önce kasıtlı olarak yıkılmış, manastırın sur duvarları neredeyse tamamen yok edilmiş, taşları ise inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

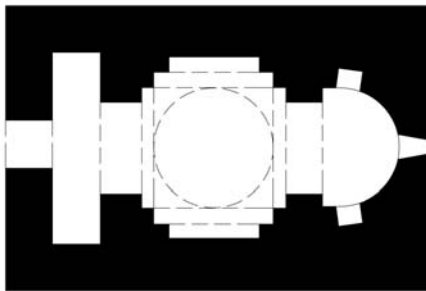
2006 itibarıyla, manastırın merkezi kubbeli kilisesinin duvarları kornişlerine kadar korunmuştu.

The remnants of Sourb Khach (Holy Cross) Monastery are preserved on the left, south-facing slope of a small gorge, 0.4 km west of Tzitzants (now: Çilga) Village.

Founded between the 14th and 15th centuries, it functioned until the late 19th century.

Since the decades following the 1920s, the monastery has been repeatedly ruined by so-called gold-diggers. Its enclosure has been almost totally destroyed, its stones having been appropriated as building material.

As of 2006, the walls of the monastic church (central-domed in composition) were still preserved up to the cornices (its dome was ruined long ago).

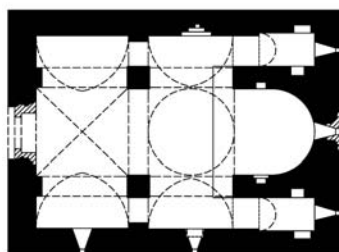
0 1 2 3 m

Ծիծանցի Սբ. Խաչ վանքի մնացորդները հյուսիս-արևելքից և արևելքից (լուս. և չափ.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.)

Dzidzants Köyü'nün Sourb Haç (Kutsal Haç) Manastırı'nın kalıntıları, kuzeydoğudan ve doğudan (fotoğraflar ve ölçüm S. Garabedian, 2006)

The remnants of Sourb Khach (Holy Cross) Monastery of Tzitzants Village from the north-east and east (photos and measurement by S. Karapetian, 2006)

0 1 2 3 4 5m

Կճավավանքը հարավ-արևմուտքից, արևմուտքից և հատվածներ ներքին ծավալներից 1972 թ. (լուս. և չափ.՝ Ա. Հախնազարյանի)

Gcavavank Manastırı'nın kalıntıları, güneybatıdan, batıdan ve içersinin kısmi görüntüleri (fotoğraflar ve ölçüm A. Haknazaryan, 1972)

The ruins of Kjav Monastery from the south-west and west; partial views of its interior (photos and measurement by A. Haknazarian, 1972)

ԿճԱՎԱԿԱՆՔՆԵՐ ՀԻՄՆԱՀԱՏԱԿ ԱՎԵՐՈՎԱԾ ՎԻՃԱԿՆԸ (ԼՈՍ.՝ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻ, 2008 թ.)

Gcavavank Manastırı'nın alanı (fotoğraf S. Garabedian, 2008)

The site of Kjav Monastery (photo by S. Karapetian, 2008)

Վանքը գտնվում էր գավառանիստ Մոկսից (այժմ՝ Բախչեսարայ) 9 կմ հարավ՝ Կճավ (այժմ՝ Բաղջիլար) գյուղից 0,5 կմ հյուսիս-արևմուտք:

Ավանդաբար համարվում է լուսավորչաշեն: Գրավոր աղբյուրներում վանքի վերաբերյալ տեղեկություններ գրեթե չկան:

Բաղկացած է եղել ըստ վիմագիր արձանագրությունների, 1703 թ. հիմնովին վերակառուցված գմբեթավոր եկեղեցուց, 1659 թ. հիմնված գավթից, ինչպես նաև օժանդակ (բնակելի և տնտեսական) շինություններից և բազմաթիվ խաչքարեր պարունակած գերեզմանոցից: Մինչև 1980-ական թթ. վանքի գլխավոր կառույցը՝ եկեղեցին, քայքայված, սակայն կանգուն էր, իսկ 2008 թ.՝ արդեն միտումնավոր քանդած և հողին հավասարեցված: Տակնուվրա էր արված նաև երբեմնի խաչքարաշատ գերեզմանոցը:

Gcavavank Manastırı, Gcav köyü'nün (günümüzde: Bağcılar) 0.5 km kuzeybatısında, Moks (günümüzde: Bahçesaray) Şehri'nin 9 km güneyinde bulunmaktadır.

Rivayete göre Aydınlatıcı Grigor tarafından kurulmuş, ancak yazılı kaynaklarda neredeyse hiç anılmamıştır.

Manastır, 1703'de tamamen yeniden inşa edilmiş kubbeli bir kiliseden, 1659'de inşa edilen bir narteksden (yazıtlara göre), birkaç ek yapıdan ve haçkarlarla (haçtaşlarla) dolu bir mezarlıktan oluşmaktaydı.

1980'lere kadar, manastırın yapıları harap bir durumda olmalarına rağmen ayakta kaldı, ancak 2008'de manastırı kasten yerle bir edilmiş mezarlığı ise harab edilmiş halde bulduk.

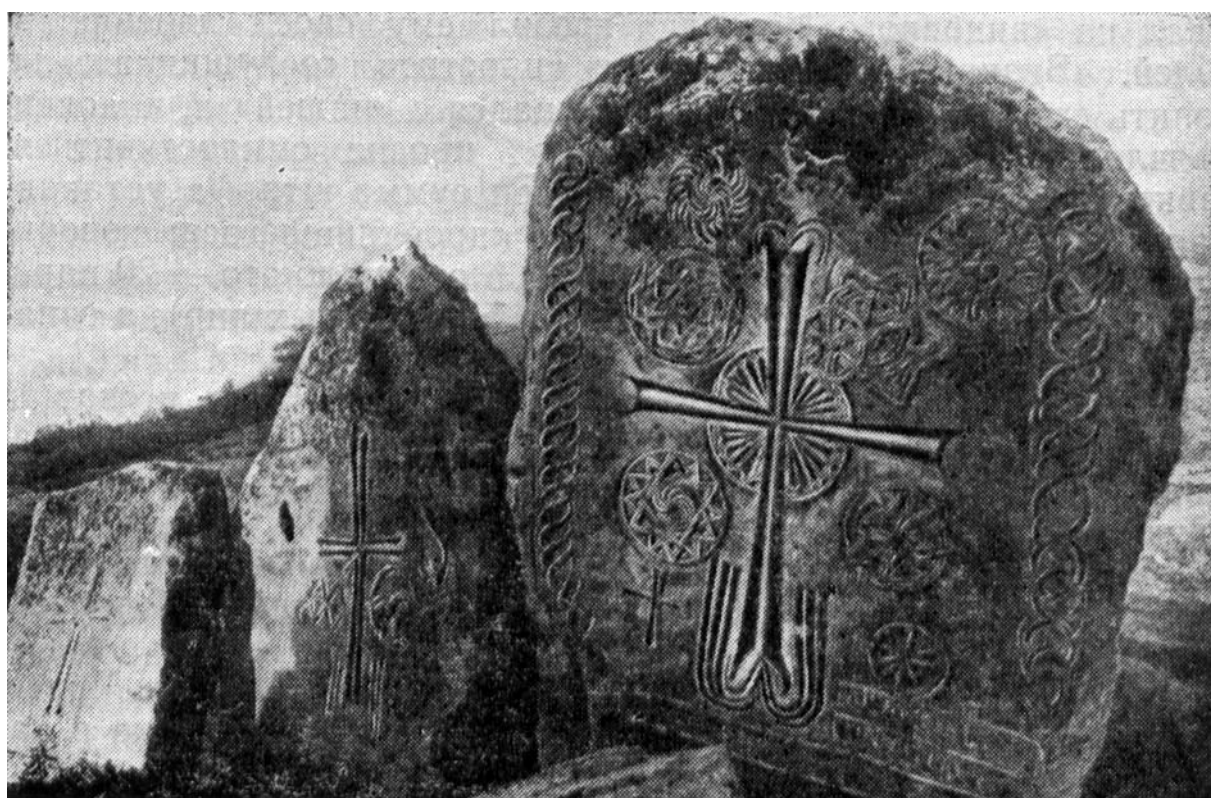
Kjav Monastery used to stand 0.5 km north-west of the village of the same name (now: Bağcılar), 9 km south of Moks (now: Bakhchesarai) City.

Its foundation is traditionally ascribed to St. Gregory the Enlightener.

The monastery comprised a domed church, a narthex, some annexes and a cemetery abounding in cross-stones.

The available written records report almost no information regarding Kjav Monastery. According to the available inscriptions, the narthex was built in 1659, and the monastic church underwent complete reconstruction in 1703. Despite its state of decrepitude, it was preserved standing until the 1980s.

In 2008 we found the monastery deliberately levelled to the ground, with its cemetery in ruins.

Հատվածներ Մոկսի Դաշտ թաղի խաչ-քարաշատ գերեզմանոցից 1911 թ. (լուս.՝ Դ. Օրբելու) և 2008 թ.՝ վերածված շինանյութի (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի)

Mogs Şehri'nin Daşd (Bahçe) Mahallesindeki mezarlıkta bulunan haçkarlar (fotoğraflar H. Orbeli, 1911), yok edilmiş mezarlıktan getirilmiş ve devşirme malzeme olarak kullanılmış mezar anıtları (fotoğraflar S. Garabedian, 2008)

Cross-stones from the cemetery of Dasht Quarter, Moks City (photos by H. Orbeli, 1911); cross-stones from the same graveyard appropriated as building material (photos by S. Karapetian, 2008)

Գերեզմանոցը գտնվում էր գավառանիստ Մոկս (այժմ՝ Բախչեսարայ) թաղաքի հարավարևելյան եզրին՝ մինչև 1915 թ. զուտ հայաբնակ Դաշտ թաղում՝ գլխավորապես Սբ. Հակոբ եկեղեցու հյուսիսարևելյան կողմում:

1960-ական թթ.-ից հետո գերեզմանոցի խաչքարերի մեծագույն մասը յուրացվել է և որպես շինանյութ գործածվել պետական դպրոցներից մեկի որմերում: Թվակիր բեկորները վերաբերում են ԺԵ-ԺԹ դարերին:

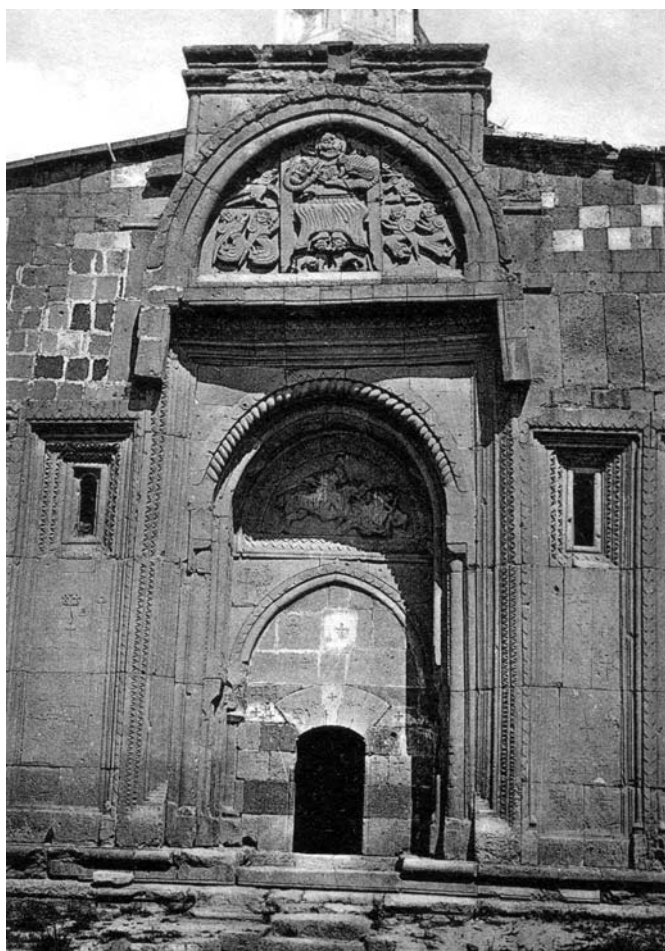
Mezarlık, Mogs (günümüzde: Bahçesaray) Şehri'nin güneydoğu ucunda, 1915'e kadar tamamen Ermeniler tarafından iskan edilen Daşd (Bahçe) Mahallesinde, Surb Hagob (Aziz Yakup) Kilisesi'nin kuzeydoğusunda bulunmaktaydı.

1960'lardan sonra, mezarlıkdaki haçkarların (haçtaş) çoğu, şehirde yapılan bir okul için inşa malzemesi olarak kullanılmışlardır.

Okulun duvarlarında bulunan ve üstünde yazıt (tarihli) bulunan haçkar parçaları 15-19. yüzyıllardan kalmadır.

The cemetery of Dasht Quarter (purely Armenian-inhabited until 1915) of Moks (now: Bakhchesarai) used to extend north-east of St. Hakob (Jacob) Church, at the south-eastern extremity of the city.

After the 1960s, most of the cross-stones of the graveyard were appropriated as building material for the construction of a state school. The dated fragments trace back to the 15th to 19th centuries.

Սբ. Բարդուղիմեոս առաքյալի վանքը հարավ-արևմուտքից (Ա և Բ նկարները), հյուսիս-արևելքից և հատված արևմտյան ճակատից (լուս.՝ Վ. Բահմանի, 1911 թ.), վանքի ավերակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2013 թ.)

Surb Bardughimeos (Aziz Bartalmay) Manastırı, güneybatıdan (ilk iki fotoğraf), kuzeydoğudan ve batıdaki ana kapısı (fotoğraflar W. Bahmann, 1911), manastırın güneybatıdan ve batıdaki ana kapısı (fotoğraflar S. Garabedian, 2013)

The monastery of Sourb Bardughimeos Arakyal (St. Bartholomew the Apostle) from the south-west (the first two photos) and north-east; its western portal (photos by W. Bahmann, 1911); the monastery from the south-west and its western portal (photos by S. Karapetian, 2013)

Սբ. Բարդուղիմեոս առաքյալի վանքը գտնվում է գավառանիստ Բաշկալե քաղաքից 20 կմ հյուսիս-արևելք՝ Վանք (այժմ՝ Ալբայրակ) գյուղում: Ավանդություններից մեկի համաձայն՝ միայն ԺԴ դարից հիշվող վանքը հիմնվել է Բարդուղիմեոս առաքյալի նահատակության վայրում: Հիմնովին վերակառուցվել է 1651 և 1755 թթ.: Մինչև 2013 թ. վանքի տարածքում զինվորական հենակետ էր տեղակայված:

Surb Bardughimeos (Aziz Bartalmay) Manastırı, Başkale Şehri'nin 20 km kuzeydoğusunda, Vank (günümüzde: Albayrak) Köyü'nde bulunmaktadır.

Rivayete göre havari Aziz Bartalmay'ın şehit edildiği yerde kurulmuş, ancak yazılı kaynaklarda en erken 14. yüzyılda anılmıştır. 1651 ve 1755'de tamamen yeniden inşa edilmiştir.

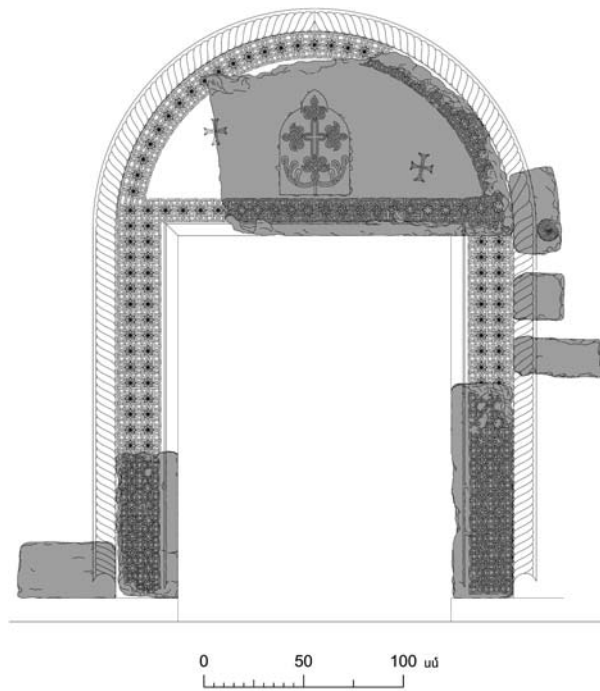
2013'a kadar manastır askeri kontrol altındaydı, çevresinde ise askeri bir üs bulunmaktaydı.

Sourb Bardughimeos Arakyal (St. Bartholomew the Apostle) Monastery is situated in Vank (now: Albayrak) Village, 20 km north-east of Bashkale City, the district capital.

It is traditionally considered to have been founded where the holy apostle suffered martyrdom. First mentioned in the 14th century, it underwent thorough reconstruction in 1651 and 1755.

In past decades, a military base was stationed in the territory of the semi-ruined monastery (it closed in 2013).

Ասպստանի Սբ. Հարություն եկեղեցու ճարտարապետական բեկորները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.) և դրանց հիման վրա ստեղծված եկեղեցու մուտքի վերակազմությունը՝ Ա. Հակոբյանի

Aspsdan Köyü'nün, Surb Harutyun (Kutsal Diriliş) Kilisesi'nin taş kapısına ait ve devşirme malzeme olarak kullanılmış taş parçaları (fotoğraflar S. Garabedyan, 2006), korunmuş taş parçalarına dayanarak; taş kapının çizimi (A. Hagobyan)

Architectural fragments from Sourb Harutiun (Holy Resurrection) Church of Aspstan Village (photos by S. Karapetian, 2006); a reconstruction of the church entrance according to its preserved fragments (by A. Hakobian)

Սբ. Հարություն եկեղեցին գտնվում էր գավառանիստ Բաշկալեից 14 կմ հյուսիս-արևելք՝ Ասպստան (այժմ՝ Աթլըլար) գյուղում:

Եղել է համակ սրբատաշ քարով իրականացված բազիլիկ շինություն՝ կառուցված թերևս ԺԶ-ԺԷ դարերում:

Եկեղեցին և գերեզմանոցը հիմնահատակ քանդել են, քարերը գործածել որպես շինանյութ, իսկ եկեղեցատեղին՝ կառուցապատել:

Surb Harutyun (Kutsal Diriliş) kilisesi, Başkale Şehri'nin 14 km kuzeydoğusunda, Aspsdan (günümüzde: Atlılar) Köyü'nde bulunmaktaydı.

Muhtemelen 16-17. yüzyıllarda inşa edilen kilise; kesme taşlarla kaplı bir bazilikaydı.

Kilise ve mezarlık tamamen tahrip edilmiş, taşları inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmış, kilisenin bulunduğu yere ise evler inşa edilmiştir.

Sourb Harutiun (Holy Resurrection) Church used to stand in Aspstan (now: Atlılar) Village, 14 km north-east of Bashkale City, the district capital.

A basilica of finely-dressed stone, it probably dated from the 16th to 17th centuries.

Sourb Harutiun has been totally levelled to the ground, its site and stones having been appropriated.

The church cemetery has shared its fate.

Սպիտակ վանքը հարավ-արևելքից (լուս.՝ Դ. Մաղաքյանի, 1910 թ.) և վանքատեղին (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2005 թ.)

Sbidag (Beyaz) Manastırı, güneydoğudan (fotoğraf H. Mağakyan, 1910), yok edilmiş manastırın alanı (fotoğraf S. Garabedyan, 2005)

Spitak (White) Monastery from the south-east (photo by H. Maghakian, 1910); the site of the annihilated monastery (photo by S. Karapetian, 2005)

Սպիտակ վանքը գտնվում էր գավառանիստ Ոստան (այժմ՝ Գևաշ) քաղաքից 2 կմ արևելք՝ Վանա լճափից 1,5 կմ հեռու:

Վանադությունների համաձայն՝ վանքի հիմնադրումը վերագրվում է մերթ Արծրունյաց Գագիկ Ա թագավորին (908-մոտ 943 թթ.), մերթ էլ Ջաքարե և Իվանե իշխաններին (ԺԲ դ. վերջ-ԺԳ դ. սկիզբ), սակայն վանական եկեղեցին, ըստ հորինվածքային և ճարտարապետական առանձնահատկությունների, կարելի է թվագրել ԺԳ-ԺԵ դարերով:

Բաղկացած է եղել կենտրոնազմբեթ հորինվածքով եկեղեցուց և շրջապարսպից, որին կից ներքուստ եղել են միաբանական և տնտեսական նշանակության հարթ ծածկով կառույցներ:

Վանքի բոլոր շինությունները հիմնահատակ ավերվել են 1940-1950-ական թթ.: Քարերը փոխադրվել են Գևաշ քաղաք և գործածվել որպես շինանյութ:

2005 թ. վանքատեղիում կրաշաղախ փոշու ծածկույթի ներքո նշմարվում էին եկեղեցու սրբատաշ հիմնաշարի առանձին քարեր:

Sbidag (Beyaz) Manastırı, Van Gölü kıyısının 1.5 km içerisinde, Vosdan (günümüzde: Gevaş) Şehri'nin 2 km doğusunda bulunmaktadır.

Kuruluşu; rivayetelere dayanarak hem Kral Birinci Gagig Ardzruni'ye (908-943), hem de Prensler Zakare ve İvane'ye (12. yüzyıl sonlarından 13. yüzyıl başlarına) atfedilmektedir, ancak manastır kilisesinin yapı kompozisyonu ve mimari özelliklerinden yola çıkarak, 14-15. yüzyıllar arasına tarihlenmek mümkündür.

Surlarla çevrili manastır kompleksi, merkezi kubbeli bir kiliseden ve düz çatılı birkaç ek yapıdan oluşmaktaydı.

1940-1950 yılları arasında yerle bir edilmiş, kesme taşları ise Gevaş'a götürülerek inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

2005 itibarıyla, kilisenin bulunduğu alan, horasan harçlı bir kum tabakasıyla örtülüydü, bunun altında ise yer yer kilise temelinin kesme kaplama taşlarını görmek mümkündür.

Spitak (White) Monastery used to stand within 1.5 km of the shore of Lake Van, 2 km east of Vostan (now: Gevaş) City, the district capital.

Its foundation is traditionally ascribed to both King Gagik Artzruny (908 to c. 943) and the princes Zakare and Ivane (late 12th to early 13th centuries), but the composition and architectural peculiarities of the monastic church trace it back to the period between the 14th and 15th centuries.

The monastery comprised a central-domed church, monks' dwellings and some annexes with flat roofs, all of them within an enclosure.

All the monastic monuments were totally annihilated between the 1940s and 1950s, their stones being transported to Gevaş and appropriated as building material.

As of 2005, some of the finely-dressed stones of the lower masonry of the church could still be seen amidst the remnants of mortar backfill.

Das armenische Kloster Mezhopa Wanl, nördlich vom Wan-See.

Մեծոփավանքը հարավ-արևմուտքից, 1900-ական թթ. (լուս.՝ հեղ. անհայտ), մնացորդները 1972 թ. (լուս.՝ ժ-Մ. Թիերրի, 1972 թ.) և գրեթե իսպառ անհետացված 2007 թ. (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի)

Medzopavank Manastırı, güneybatıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), kalıntıları (fotoğraflar J.-M. Thierry, 1972 ve S. Garabedian, 2007)

Metzopavank Monastery from the southwest (unknown photographer, 1900s); its ruins (photo by J.-M. Thierry, 1972); the site of the almost totally annihilated monastery (photo by S. Karapetian, 2007)

Մեծոփավանքի ավերակները գտնվում են Արճեշ (այժմ՝ Էրջիշ) քաղաքից 18,9 կմ հյուսիս-արևմուտք՝ Թավլադիր (այժմ՝ Դյուվենջի) գյուղից 1 կմ հյուսիս-արևմուտք:

Հիմնվել է առնվազն Ժ դարում: 1120, 1201 և 1409 թթ. ամբողջովին վերակառուցվել է: 1920-ական թվականներից հետո վանքի կառույցները քանդվել և վերածվել են շինանյութի՝ գործածվելով մերձակա գյուղերի կառուցապատման ժամանակ:

Վանքի վերջնական ոչնչացումը տեղի է ունեցել 1960-1970-ական թթ. չաղդաշցի քուրդ Նադիրի ձեռքով: Նա 2007 թ. միանգամայն անկաշկանդ ու անկեղծ պատմում էր հայերից մնացած զանգերը գտնելու հույսով կատարած ավերածությունների մասին:

Medzopavank Manastırı' nın kalıntıları, Arceş (günümüzde: Erceş) Şehri'nin 18.9 km kuzeybatısında, Tavladir (günümüzde: Düyenci) Köyü'nün 1 km kuzeybatısında bulunmaktadır.

En azından 10. yüzyılda inşa edilen manastır, 1120, 1201 ve 1409'da tamamen yeniden yapılandırılmıştır.

1920'lerden sonra, manastır anıtları yıkılmış ve taşları komşu köylerde çeşitli binalar için inşa malzemesi olarak kullanılmıştır.

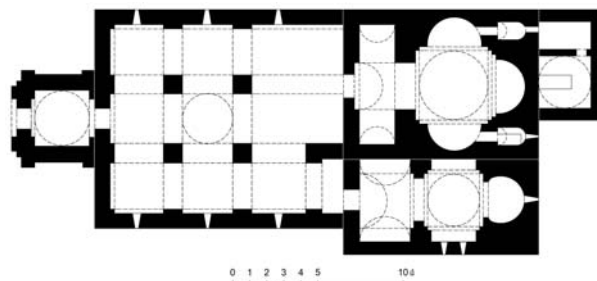
Son olarak; manastır 1960-1970 yılları arasında tamamen yok edilmiştir (komşu Çağdaş Köyü'nde yaşayan, Nadir isimli biri tarafından). 2007 yılındaki ziyaretimiz sırasında; bize utanmadan, sürgün edilmiş Ermeniler tarafından bırakılan hazineleri bulmak amacıyla manastırı yıkdığını anlatmıştır.

Metzopavank Monastery used to stand a kilometre north-west of Tavladir (now: Dyuvenji) Village, 18.9 km north-west of Arjesh (now: Erjish) City.

Founded not later than the 10th century, it underwent thorough reconstruction in 1120, 1201 and 1409.

After the 1920s, the monastic monuments were destroyed, and their stones were appropriated for the construction of various buildings in the adjacent villages.

Metzopavank was finally annihilated between the 1960s and 1970s by a certain Nadir, a Kurdish inhabitant of Chaghdash: during our 2007 visit, he told us, absolutely without any embarrassment, what he had done with the hope of finding the treasures allegedly left behind by deported Armenians.

Նարեկավանքը հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Դ. Մաղաքյանի, 1910 թ.) և հարավ-արևելքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, ժմ դարի վերջ), չափ.՝ Ե. Լալայանի

Narek Manastırı, güneybatıdan (fotoğraf H. Mağakyan, 1910) ve güneydoğudan (bilinmeyen fotoğrafçı, 19. yüzyıl sonları), ölçüm Y. Lalayan

Narek Monastery from the south-west (photo by H. Maghakian, 1910) and south-east (unknown photographer, late 19th century); measurement by Yer. Lalayan

Նարեկավանքը (Ժ դար) գտնվում էր Ոստանից (այժմ՝ Գևաշից) 15 կմ արևմուտք՝ Նարեկ (այժմ՝ Եմիշլեկ) գյուղում:

Բաղկացած էր միմյանց կից երկու՝ Սբ. Սանդուխտ և Սբ. Աստվածածին եկեղեցիներից, գավթից, եռահարկ զանգակատնից և Սբ. Գրիգոր Նարեկացու դամբարանից: Համալիրը շրջափակված էր պարսպապատով, որին ներքուստ կից էին միաբաններին և ուխտավորներին բնակարան ծառայող օժանդակ շինությունները:

Վանքը եղել է բազմաբղյուն գրչության կենտրոն և գործել մինչև 1915 թ.: Հետագա տարիներին այն հիմնովին ոչնչացվել է: 1970-ական թվականներին ճիշտ վանքի տեղում կառուցվել է գյուղական մզկիթ:

Nareg Manastırı, Vosdan (günümüzde: Gevaş) Şehri'nin 15 km batısında, Nareg (günümüzde: Yemişlek) Köyü'nde bulunmaktaydı.

Surlarla çevrili manastır (10. yüzyılda kurulmuş), Surb Sandukht (Azize Sandukht) ve Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) adlı kiliselerden, bir narteksden, üç katlı bir çan kulesinden, Aziz Grigor Narekatsy'nin mezar odasından ve ek yapılardan oluşmaktaydı.

1915'e kadar kullanılan manastır, tarih boyunca üretken bir yazıhaneydi. 1915'den sonra tamamen yok edilmiş, 1970 yılında ise yerine bir cami inşa edilmiştir.

Narek Monastery used to stand in the village of the same name (now: Yemişlek), 15 km west of Vostan (now: Gevash) City, the district capital.

Founded in the 10th century, it comprised the churches of St. Sandukht and Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin), a narthex, a three-tier belfry, the sepulchre of St. Grigor Narekatsy and some annexes for the habitation of monks and pilgrims, the entire complex enclosed within ramparts.

The monastery, which boasted the fame of a prolific scriptorium, functioned until 1915. The years that followed saw its total annihilation, a mosque being erected exactly in its site in the 1970s.

Նարեկավանքի տեղում կառուցված մզկիթը և ոչնչացված գերեզմանոցից հափշտակված 1124 թ. խաչքար (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Manastır'ın yerinde inşa edilen cami ve manastırın yok edilmiş mezarlığından, 1124 yılına ait bir haçkar (fotoğraflar S. Garabedian, 2008)

A mosque built in the site of Narek Monastery; a cross-stone (1124) from the annihilated cemetery of the monastery (photos by S. Karapetian, 2008)

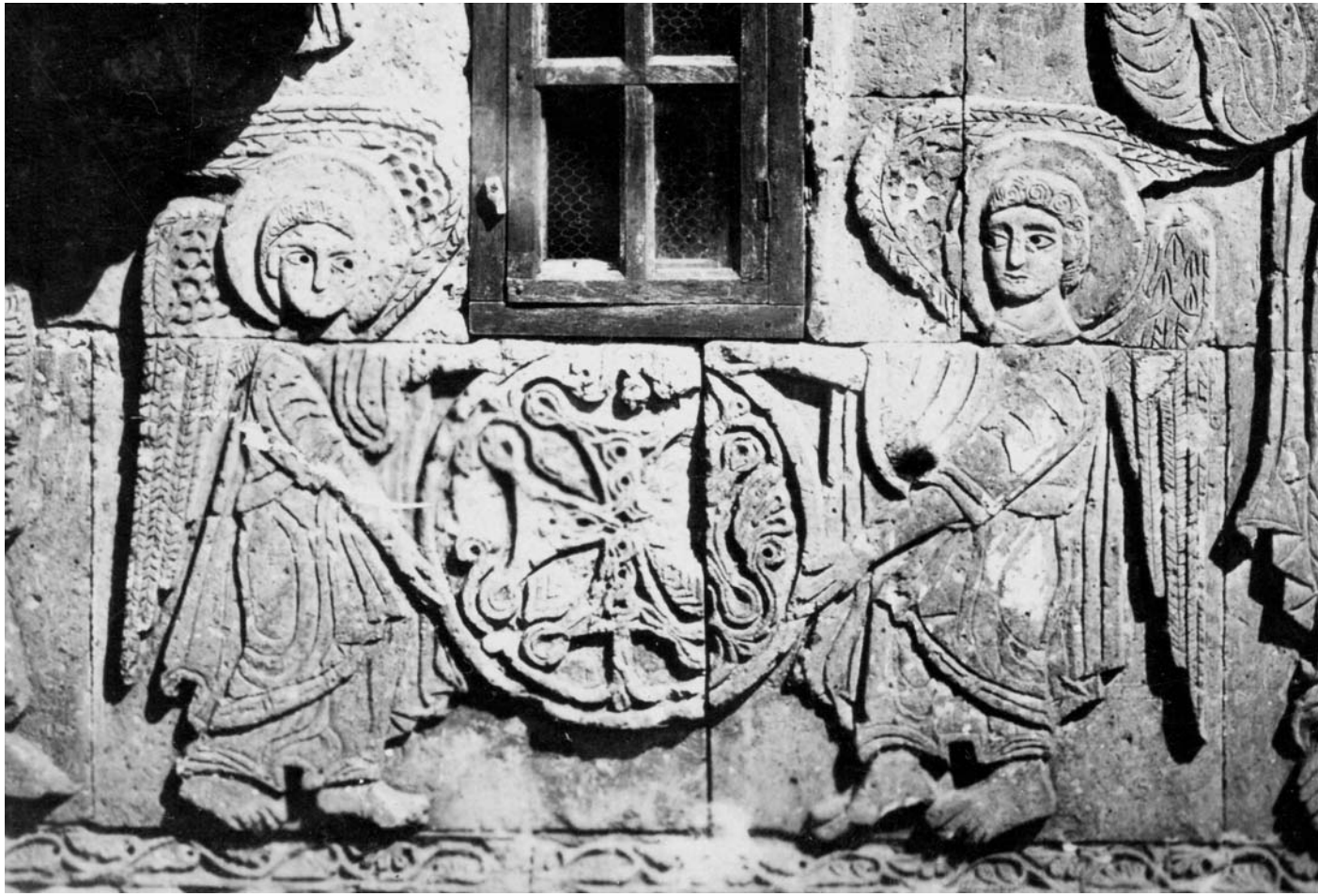
Խաչքար (1444 թ.) Աղթամար կղզու գերեզմանոցում (լուս.՝ Վ. Բահմանի, 1911 թ. և Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

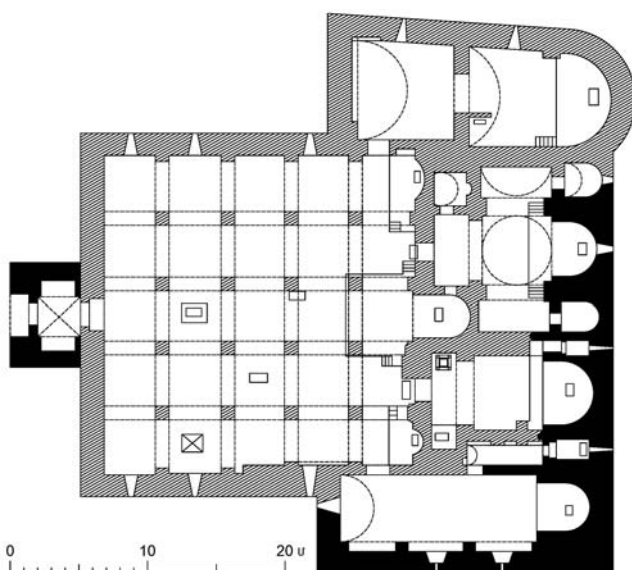
Խաչի համբարձման տեսարանն Աղթամարի Սբ. Խաչ վանքի եկեղեցու արևմտյան ճակատին (լուս.՝ Վ. Բահմանի, 1911 թ. և Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Աղթամար Դասի՝ն Սուրբ Խաչ (Kutsal Haç) Մանասր մեզարիցիւնան բիր Խաչքար (1444) (ֆոթոգրաֆար Վ. Bahmann, 1911 և Ս. Garabedian, 2008), Սուրբ Խաչ (Kutsal Haç) Կիլիսեսի՝ն բարձր ցեփեսին, Հռ. Իսա՝նի գոցե յուկսելիշին տասիր եմ բիր սահն (ֆոթոգրաֆար Վ. Bahmann, 1911 և Ս. Garabedian, 2008)

A cross-stone (1444) from the cemetery of Sourb Khach (Holy Cross) Monastery, Aghtamar Island (photos by W. Bahmann, 1911, and S. Karapetian, 2008)

A scene of the Ascension on the western facade of the church of Sourb Khach (Holy Cross) Monastery, Aghtamar Island (photos by W. Bahmann, 1911, and S. Karapetian, 2008)

Մշո Սբ. Կարապետ (Իննակնյան, Գլակավանք) վանքը հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Վ. Համբիկյանի, 1910-ական թթ. սկիզբ և անհայտ հեղ., 1900-ական թթ.) և հարավ-արևելքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), չափ.՝ Ժ.-Մ. Թիերրիի Հոշոտված վանքի մնացորդները հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.)

Muş'un Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya, İnnagnyan, Glagavank) Manastırı, güneybatıdan (fotoğraflar V. Hambigyan, 1910'ların başı ve bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), güneydoğudan (fotoğraf bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler), ölçüm J.-M. Thierry

Yok edilmiş manastırın kalıntıları güneybatıdan (fotoğraflar S. Garabedian, 2006)

Sourb Karapet (Holy Forerunner, Innaknian, Glakavank) Monastery of Mush from the south-west (photos by V. Hambikyan, early 1910s, and unknown photographer, 1900s); the monastery from the south-east (unknown photographer, 1900s); measurement by J.-M. Thierry

The remnants of the annihilated monastery from the south-west (photos by S. Karapetian, 2006)

Սր. Կարապետ վանքը գտնվում էր Մուշ քաղաքից 36 կմ հյուսիս-արևմուտք՝ Քարքե լեռան ստորոտում:

Հիմնվել է Դ դարի սկզբին ոչնչացված հին հայկական տաճարի տեղում: Դարեր շարունակ Արևմտյան Հայաստանի ամենից հայտնի սրբավայրն էր:

Բազմիցս ավերվել և վերաշինվել է: Հիմնովին վերակառուցման առավել նշանակալի աշխատանքներ են իրականացվել ԺՁ դարում և 1788 թ. (նախորդիվ տուժել էր 1784 թ. երկրաշարժից):

Անցած տասնամյակների ընթացքում գրեթե ամբողջովին քանդվել է հենց վանքի տարածքում բնակություն հաստատած և Չենգիլի գյուղը հիմնած քրդերի կողմից:

Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya) Manastırı'nın kalıntıları, Karke Dağı'nın eteklerinde, Muş Şehri'nin 36 km kuzeybatısında bulunmaktadır.

4. yüzyılın başlarında, bir pagan tapınağının alanı üzerine inşa edilmiştir.

Yüzyıllar boyunca Batı Ermenistan'ın en ünlü ruhani merkeziydi.

Manastır sürekli olarak yıkım ve restorasyonlara maruz kalmış; özellikle 16. yüzyılda ve 1788'de (1784 depreminden hasar görmüş) tamamen yeniden inşa edilmiştir,

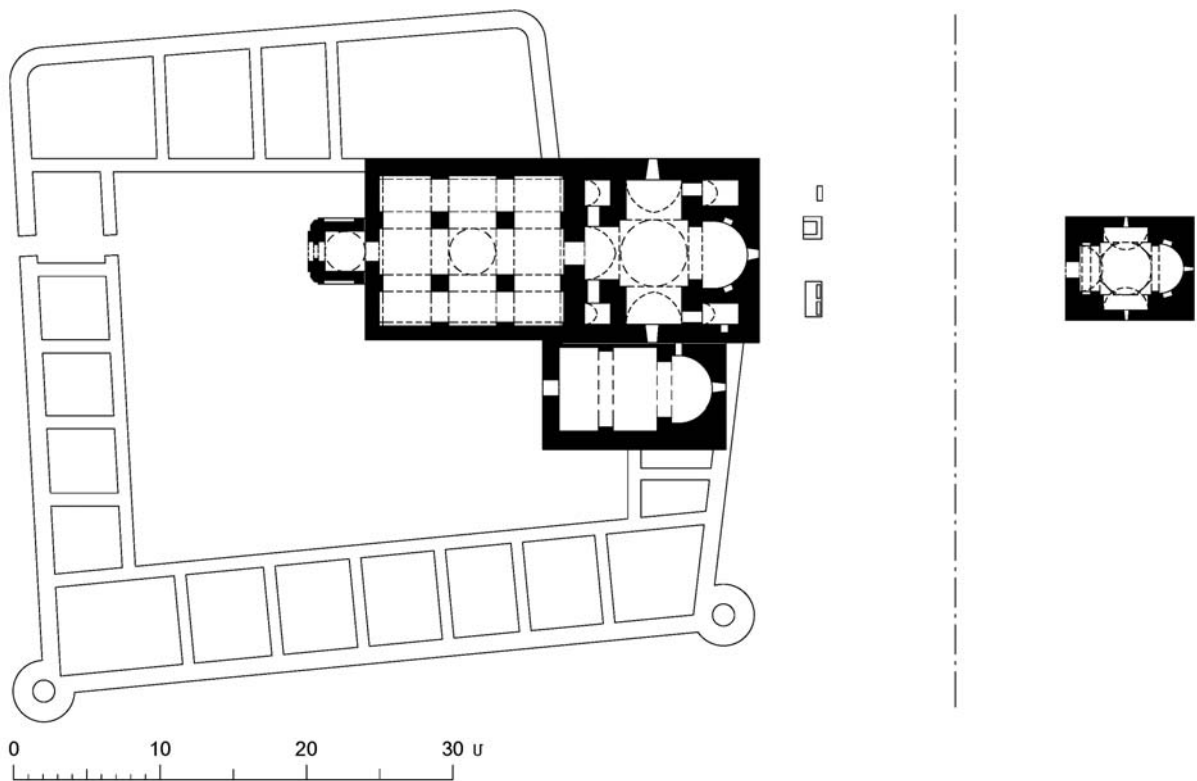
Geçtiğimiz onyıllarda, manastırın bulunduğu yerde kurulan Çengilli Köyü'nün Kürt kökenli sakinleri tarafından neredeyse tamame yok edilmiştir.

Sourb Karapet (Holy Forerunner, Innaknian, Glakavank) Monastery used to rise at the foot of Mount Karke, 36 km north-west of Mush City.

Founded in the early 4th century in the site of a pagan temple, it was the most renowned spiritual centre in Western Armenia throughout many centuries.

The monastery repeatedly suffered destruction and underwent renovation: major acts of complete reconstruction were carried out particularly in the 16th century and after a 1784 earthquake, in 1788.

In past decades, Sourb Karapet has been almost totally annihilated by the Kurdish inhabitants of Chengili, a village established right in the site of the monastery.

Մշո Սր. Առաքելոց վանքն արևելքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), չափ.՝ Ժ-Մ. Թիերրիի

Վանքի ավերակներն արևելքից (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.)

Muş'un Surb Arakelots (Kutsal Havari-ler) Manastırı, doğudan (bilinmeyen fo-toğrafçı, 1900'ler), ölçüm J.-M. Thierry
Manastırın kalıntıları, doğudan (fotoğraf S. Garabedian, 2006)

Sourb Arakelots (Holy Apostles') Monastery of Mush from the east (unknown photographer, 1900s); measurement by J.-M. Thierry

The ruins of the monastery from the east (photo by S. Karapetian, 2006)

Սր. Առաքելոց վանքի ավե-րակները գտնվում են Մուշ քաղա-քից 5 կմ հարավ-արևելք՝ մերձա-կա Արաք (այժմ՝ Քեփենեք) գյու-ղից 2,8 կմ հարավ-արևմուտք՝ Տի-րինկատար լեռան լանջին:

Հայտնի է նաև Տիրինկատա-րի, Թարգմանչաց և Սր. Ղազար անուններով:

Ըստ ավանդության՝ հիմնա-դրել է Գ. Լուսավորիչը Հռոմից բերված երկու աստվածամկանի և աշտուղ ամփոփված առաքյալների մատուցների վրա:

Վանքը բաղկացած է եղել միմ-յանց կից զույգ եկեղեցիներից, գավթից, զանգակատնից և շրջա-պարսպի ներքո օժանդակ կա-ռույցներից, իսկ արևելյան կող-մում՝ մեկուսի դիրքով գմբեթավոր Սր. Աստվածածին եկեղեցուց:

Նորոգվել է 1125 և 1614 թթ.: 1663 թ. վերակառուցվել է գլխա-վոր եկեղեցու գմբեթը:

Ներկայումս վանքից պահ-պանվել են երկու եկեղեցիների մնացորդները:

Surb Arakelots (Kutsal Havari-ler) Manastırı'nın kalıntıları, Muş Şehri'nin 5 km güneydoğusunda, Arak (günümüzde: Kepenek) Kö-yü'nün 2.8 km güneybatısında, Diringadar Dağı'nın yamacında bu-lunmaktadır.

Rivayete göre Aziz Aydınlatıcı Grigor'un Roma'dan getirdiği, kutsal emanetleri (havarilere ait) barındır-mak amacıyla kurulmuştur. Aynı za-manda; Diringadar, Targmançats (Tercümanlar'ın) ve Surb Gazar (A-ziz Lazarus) olarak da bilinmektedir.

Surlarla çevrili manastır kom-pleksi, birbirine bitişik çift kilise-lerden, bir narteksdan, çan kulesin-den, ek yapılardan ve diğer manas-tır yapılarının doğusunda izole ol-muş bir vaziyette bulunan Surb Asdvadzadzin adlı kubbeli bir kili-seden oluşmaktaydı.

1125 ve 1614 yıllarında manastır onarılmış, 1663'de ise ana kilisesi-nin kubbesi yeniden inşa edilmiştir.

Günümüzde, sadece iki adet ki-lisenin kalıntıları kalmıştır.

The ruins of Sourb Arakelots (Holy Apostles') Monastery are preserved on one of the slopes of Mount Tirinkatar, 2.8 km south-west of the adjacent vil-lage of Arak (now: Kepenek), 5 km south-east of Mush City.

As legend has it, the monastery was founded by St. Gregory the Enlightener over the relics of some apostles brought from Rome. It was also known by the names Tirinkatar, Targmanchats (Translators') and St. Ghazar (Lazarus).

Sourb Arakelots consisted of three churches (two of them close to one another), a narthex, a belfry and some annexes. All of them were within an enclosure, except the domed church of Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin), which stood to the east, isolated from the other monastic monuments.

In 1125 and 1614 Sourb Arakelots underwent overhaul. In 1663 the dome of its main church was rebuilt.

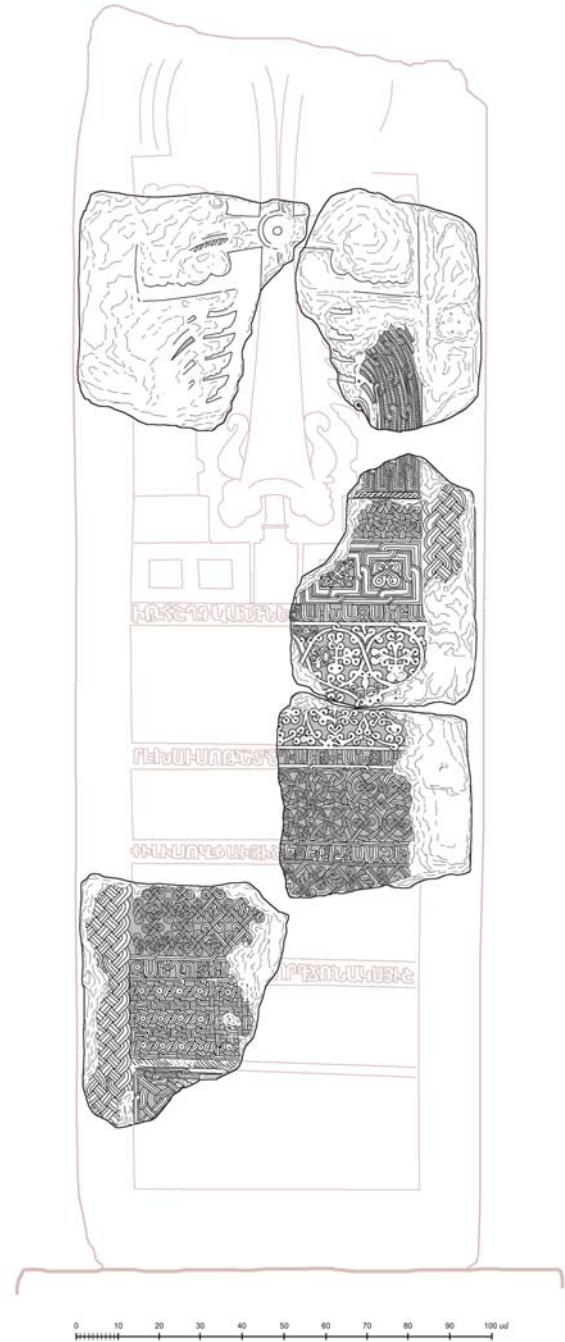
At present only the remnants of two monastic churches are preserved.

Մշո Սբ. Առաքելոց վանքը հարավ-արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.) և նրա ավերակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.)

Surb Arakelots (Kutsal Havariler) Manastırı, güneybatıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler) ve kalıntıları (fotoğraf S. Garabedyan, 2006)

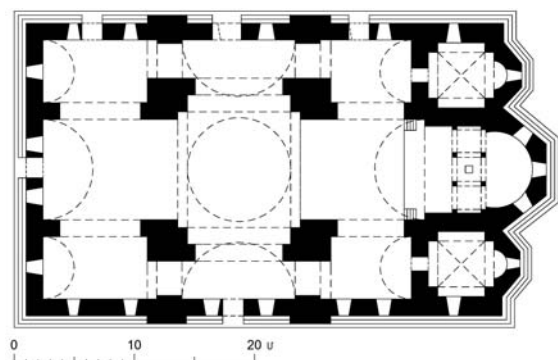
Sourb Arakelots (Holy Apostles') Monastery of Mush from the south-west (unknown photographer, 1900s); its ruins (photo by S. Karapetian, 2006)

Փիլիսոփա Դավիթ Անհաղթի հիշատակին կանգնեցված խաչ-քարը (1144 թ.) Մշո Սբ. Առաքելոց վանքի գերեզմանոց-պանթեոնում (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-1910-ական թթ.) և ձևացորդները (լուս. և գրչանկարը՝ Ս. Կարապետյանի, 2006 թ.)

Surb Arakleots (Kutsal Havariler) Manastırı'nın panteonunda, 1444 yılında, filozof Davit Anhağt'ın (Yenilmez Davit) anısına dikilmiş haçkar (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900-1910'lar) ve kalıntıları (fotoğraf ve çizim S. Garabedian, 2006)

A cross-stone of 1144 erected in memory of philosopher Davit Anhağt (David the Invincible) in the pantheon of Sourb Arakelots (Holy Apostles') Monastery of Mush (unknown photographer, 1900s to 1910s); the cross-stone remnants (photo and tracing by S. Karapetian, 2006)

Բագավանի Սբ. Հովհաննու վանքը հարավից (լուս.՝ Հ. Օրբելու, 1911 թ.), հարավ-արևմուտքից և արևմուտքից (լուս.՝ հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.), չափ.՝ Թ. Թորամանյանի

Bagavan Köyü'nün Surb Hovhan (Aziz Yahya) Manastırı, güneyden (fotoğraflar H. Orbeli, 1911), güneybatıdan ve batıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'lar), ölçüm T. Toramanyan

The church of St. Hovhan (John) Monastery of Bagavan from the south (photo by H. Orbeli, 1911), south-west and west (unknown photographer, 1900s); measurement by T. Toramanyan

Սբ. Հովհաննու վանքը գտնվում էր պատմական Բագավան, հետագայում՝ Ուչքիլիսե (այժմ՝ Թաշքեքեր) գյուղում՝ Արածանի գետի ձախ ափին:

Բագավանում է ամփոփվել Արտաշես Ա-ի որդին՝ Մաժան քրմապետը, որի եղբայրը՝ Տիգրան (Տիրան) Ա-ն, հետագայում գերեզմանի վրա բազին է կառուցել:

Դ դարի սկզբին Գրիգոր Լուսավորիչն ավերել է այն և եկեղեցի հիմնել:

631-639 թթ. նույն տեղում մեծադիր նոր եկեղեցի է կառուցել քաղկեդոնական ուսմունքի հետևորդ Եզր կաթողիկոսը:

Վանքը գրչօջախ էր: Չեռագրերից մեկը ստեղծվել է 1292 թ.:

ԺԷ դարի կեսերից այստեղ էր գտնվում Բագրևանդի (Վաղարշակերտի) եպիսկոպոսությունը:

ԺԸ-ԺԹ դդ. վանքում հաստատված հայ կաթողիկե միաբանությունը այն վերածել էր պաշտպանական հենակետի:

Վանքը հիմնահատակ քանդել են 1940-ական թթ. վերջերին:

Surb Hovhan (Aziz Yahya) Manastırı, Bagavan Köyü'nde (Üçkilise olarak yeniden adlandırılmış, şimdiki Taşteker adı ise yakın geçmişte konulmuştur), Aradzani Nehri'nin sol yakasında bulunmaktaydı.

Kral Birinci Ardaşes'in oğlu pagan baş rahibi Majan'ın mezarı üzerine, ağabeyi Birinci Digran (Digran) bir tapınak inşa ettirmiş, 4. yüzyılda ise bu tapınak Aydınlatıcı Grigor tarafından yıkılarak; yerine bir kilise inşa edilmiştir.

631-639 yılları arasında, Kalcedon mezhebine bağlı Ermeni Katolikosu Yezr, varolan kilisenin yerine daha büyük bir kilise inşa ettirmiştir.

Surb Hovhan (Aziz Yahya) Manastırı yazıhane olarak da bilinmekteydi, orada yazılan el yazmalarından bir tanesi 1292 yılından kalma-dır.

17. yüzyılın ortalarında, Bagrevand'ın (Vağarşagerd) piskoposluğuna döndüştü.

18-19. yüzyıllar arasında, manastıra yerleşen Ermeni Katolik pederler, manastırı savunma amaçlı bir kaleye dönüştürmüşlerdi.

Manastır 1940'larda tamamen yerle bir edilmiştir.

St. Hovhan (John) Monastery used to stand in Bagavan (later renamed Uchkilise, now: Tashteker) Village, on the left bank of the river Aratzani.

It was founded in the early 4th century by St. Gregory the Enlightener in the site of a temple built over the grave of pagan chief priest Mazhan, Artashesid king Artashes I's son, by his brother Tigran (Tiran) I.

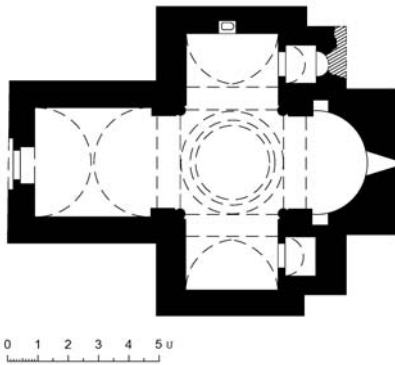
Between 631 and 639, Armenian Catholicos Yezr, who was an adherent of the Chalcedonian faith, replaced the existing church with a larger one.

St. Hovhan Monastery was known as a scriptorium, one of the manuscripts written there dating from 1292.

In the mid-17th century, it grew into the seat of the bishopric of Bagrevand (Vagharshakert).

Between the 18th and 19th centuries, the monastery had an Armenian Catholic congregation (during this period, it also served for defensive purposes).

St. Hovhan was totally levelled to the ground in the late 1940s.

Սբ. Կարապետ եկեղեցին հյուսիս-արևելքից (լուս. և չափ.՝ Վ. Բահմանի, 1911 թ.) և եկեղեցատեղին (լուս.՝ Գ. Բրեդտի, 1994 թ.)

Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya) Kilisesi, kuzeydoğudan (fotoğraf ve ölçüm W. Bahmann, 1911), tamamen yok edilmiş kilisenin alanı (fotoğraf H. Bradt, 1994)

Sourb Karapet (Holy Forerunner) Church from the north-east (photo and measurement by W. Bahmann, 1911); the site of the totally annihilated church (photo by H. Bradt, 1994)

Սբ. Կարապետ եկեղեցին գտնվում էր Մժնկերտ (այժմ՝ Ջամիդերե) գյուղում:

Չ-Է դարերի խաչածև գմբեթավոր հորինվածքով կառույց էր: Նպատակին է ծառայել մինչև 1915 թ.:

Հիմնահատակ ավերվել է 1950-ական թթ.: Քարերը փոխադրվել և յուրացվել են որպես շինանյութ:

Surb Garabed (Aziz Öncü Yahya) Kilisesi, Mjngerd (günümüzde: Camidere) Köyü'nde bulunmaktaydı.

6-7. yüzyıllar arasında inşa edilmiş, kubbeli haç formulu bir yapıyı temsil etmekteydi.

1915'e kadar kullanılan kilise, 1950'lerde yok edilmiş, kesme taşları ise inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Sourb Karapet (Holy Forerunner) Church used to be situated in Mezhenkert (now: Jamidere) Village.

A domed cruciform structure, it dated from the 6th to 7th centuries.

The church, which functioned until 1915, was destroyed in the 1950s, its stones being carried away from the site and appropriated as building material.

Սբ. Աստվածածին վանքը հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Գ. Զերջյանի, 1900-ական թթ.) և նրա մնացորդները (լուս.՝ Ժ.-Ս. Թիերրիի, 1988 թ.)

Surb Asdvadzadzin (Azize Meryem Ana) Manastırı, güneybatıdan (fotoğraf G. Cercyan, 1900'ler), manastır kalıntıları (fotoğraf J.-M. Thierry, 1988)

Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Monastery from the south-west (photo by Gevorg Jerjian, 1900s); the remnants of the monastery (photo by J.-M. Thierry, 1988)

Սր. Աստվածածին վանքի մնացորդները գտնվում են Ակսի-գոմս (նաև՝ Սուրբ Օհան, այժմ՝ Դեմիրդովեն) գյուղից 1,3 կմ հարավ-արևմուտք՝ գավառանիստ Հասանկալե (այժմ՝ Փասինլեր) քաղաքից 6 կմ հյուսիս-արևելք։

Հիշվում է նաև Մագիստրոսի, Տիրամոր, Յոթն վիրատ, Ծիրան-յաց անուններով։

Կառուցվել է ԺԱ դարում։ Եղել է գրչօջախ։ Հայտնի են 1455 և 1654 թթ. ստեղծված ձեռագրերը։

Վանքը բաղկացած էր սրածայր վեղարով ավարտվող կենտրոնագմբեթ եկեղեցուց, արևմուտքից կից հարթ տանիքով գավթից, քառանկյուն շրջապարսպին ներքուստ կցված բնակելի և տնտեսական նշանակության օժանդակ բազմաթիվ շինություններից և գերեզմանոցից։

Ի դարի կեսերին գրեթե ամբողջովին ավերվել է։ Ներկայումս երբեմնի վանքից պահպանվել են միայն գավթի որմերի մնացորդները։ Քանդված շինությունների քարերը (հատկապես սրբատաշները) հափշտակվել են որպես շինանյութ և հեռացվել հնավայրից։

Surb Asdvadzadzin (Azize Mer-yem Ana) Manastırı'nın kalıntıları, Hasankale (günümüzde: Pasinler) Şehri'nin 6 km kuzeydoğusunda, Agsigoms (günümüzde: Demirdö-ven) Köyü'nün 1.3 km güneybatısında bulunmaktadır.

Surb Ohan (Aziz Ohan) adıyla da bilinen, manastır aynı zamanda; Magisdrosi, Diramor, Yotn Virats ve Dziranyats olarak da bilinmektedir.

11. yüzyılda inşa edilen manastır, aynı zamanda bir yazıhaneydi. Orada yazılan el yazmalarından iki tanesi 1455 ve 1654 yıllarından kalmadır.

Surlarla çevrili manastır kompleksi, sivri külahlı, merkezi kubbeli bir kiliseden, batıdan bitişik düz çatılı bir narteksdan, ek yapılardan ve mezarlıktan oluşmaktaydı.

Manastır, 20. yüzyılın ortalarında neredeyse tamamen yok edilmiştir. Günümüzde, narteks duvarlarının sadece bir kısmı korunmuştur. Harab edilmiş manastır yapılarının taşları, alandan uzağa taşınmış ve inşaatlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

The remnants of Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) Monastery (also known by the names of Magistros, Tiramor, Yotn Virats and Tziranyats) are situated 1.3 km south-west of Aksigoms (also called Sourb Ohan, now: Demirdyoven) Village, 6 km north-east of Hasankale (now: Pasinler) City, the capital of Basen District.

Built in the 11th century, the monastery consisted of a central-domed church surmounted by a pointed spire, a narthex of a flat roof adjoining it from the west, as well as numerous annexes and a cemetery, all of them within a quadrangular enclosure.

The monastery was also known as a scriptorium, two of the manuscripts written there dating from 1455 and 1654.

Sourb Astvatzatzin was almost totally destroyed in the mid-20th century. At present only some remnants of its narthex walls are preserved. The stones of the ruined monastic buildings, particularly the finely-dressed ones, have been carried away from the site and appropriated as building material.

Օլթիից (Ուղտիթ) 30 կմ հյուսիս-արևելք՝ Դելիքբաշ գյուղի մոտ գտնվող Կամիսի (Կիագլիս ալթը) վեցխորան եկեղեցին հարավից 1900-ական (լուս. հեղ.՝ անհայտ) և 2012 թթ. (լուս.՝ Ժ.-Կ. և Շ. Հոթելիերի)

Օլտս'նուն (Սղդիտ) 30 կմ կուզեյդոցսուն-դա, Դելիկտաշ Կոյյւ'ննյոն յակրինդա Բու-նան Գամիս'ին (Գիալիս Ալտի) Ալտի Ափսիսլի Կի-լիսեի, գնեյդեն (բիլինմեյեն ֆոտոգրաֆցի, 1900'եր) և քալնտիլան (ֆոտոգրաֆ Ջ.-Շ. և Շ. Հոթելիեր, 2012)

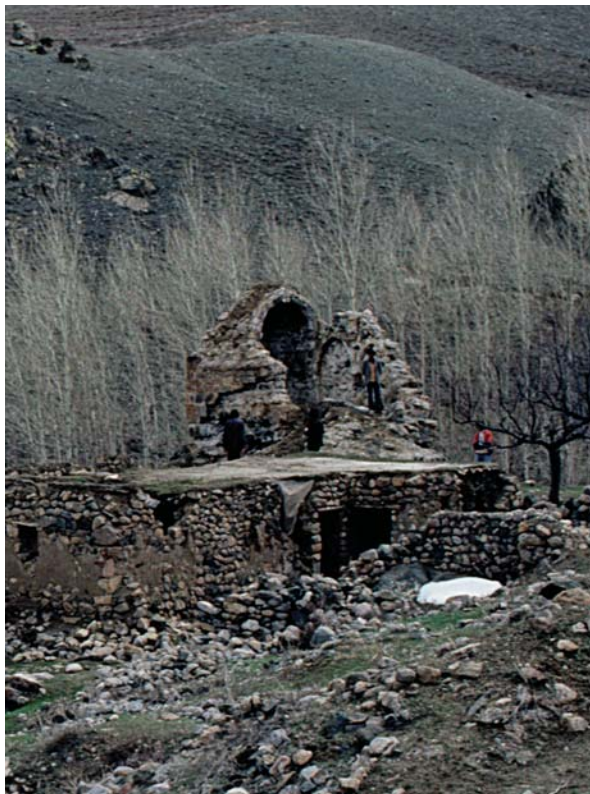
The six-apsed church of Kamis (Kiaqlis), located near Deliktash Village, 30 km north-east of Olti (Ughtit), from the south (unknown photographer, 1900s); the church remnants (photo by J.-C. and Ch. Hotellier, 2012)

Արաբկիր քաղաքի Սբ. Աստվածածին մայր եկեղեցին հարավ-արևմուտքից (լուս. հեղ.՝ անհայտ, 1900-ական թթ.) և քանդումից հետո եկեղեցատեղին (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2007 թ.)

Arabkir Şehri'nin Surb Asdvadzdzin (A-zize Meryem Ana) Kilisesi, güneybatıdan (bilinmeyen fotoğrafçı, 1900'ler) ve alanı (fotoğraf S. Garabedian, 2007).

Arabkir's mother church of Sourb Astvatzatzin (Holy Virgin) from the south-west (unknown photographer, 1900s); the church site after its demolition (photo by Samvel Karapetian, 2007)

Երզնկա (այժմ՝ Երզինջան) գավառի Երկան (այժմ՝ Օրթայուրտ) գյուղի մոտ գտնվող Սբ. Գևորգ վանքը 1986 թ. (լուս.՝ Ժ.Մ. Թիերրիի) և հիմնահատակ քանդումից հետո (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2008 թ.)

Yerzinga'nın (günümüzde: Erzincan) Erkan (günümüzde Ortayurt) Köyü'nün yakınında bulunan Surb Gevorg (Aziz Yorgi) Manastırı, 1986 yılında (fotoğraf J.-M. Thierry) ve bütünüyle yıkıldıktan sonra 2008 yılında (fotoğraf S. Garabedian).

St. Gevorg (George) Monastery, located near Erkan (now: Ortayurt) Village, Yerznka (now: Erzincan) District (photos by J.-M. Thierry, 1986); the site of the totally annihilated monastery (photos by S. Karapetian, 2008)

Սասունի Սեմալ (այժմ՝ Ուչեվլար) գյուղի եկեղեցին հարավ-արևմուտքից 1988 թ. (լուս.՝ Ժ-Մ. Թիերրիի) և զինվորականության կողմից 1996 թ. հիմնահատակ քանդելուց հետո (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2013 թ.)

Sasun'un Semal (günümüzde: Üçevler) Köy kilisesi, güneybatıdan, 1988 yılında (fotoğraf J.-M. Thierry) ve 2013 yılında (fotoğraf S. Garabedian). Türk ordusu tarafından 1996 yılında tamamen yıkılmıştır.

The church of Semal (now: Uchevlar) Village, Sasun, from the south-west (photo by J.-M. Thierry, 1988); the site of the church which was annihilated by the army forces in 1996 (photo by S. Karapetian, 2013)

ԵՂԵՈՆ՝ ԵՂԵՈՆԻՉ ՀԵՏՈ

SOYKIRIMDAN SONRA
FARKLI BİR SOYKIRIM

ANOTHER GENOCIDE
AFTER THE GENOCIDE

ՆԱԽԱԳԻԾԸ
ՍԱՄՎԵԼ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻ

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏ	ԱՇՈՏ ՀԱԿՈԲՅԱՆ
ԽՄԲԱԳԻՐ	ԷՄՄԱ ԱԲՐԱԽԱՄՅԱՆ
ԽՄԲԱԳԻՐ ԵՒ ՍՐԲԱԳՐԻՉ	ՀԱՍՄՆԻԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ	ԳԱՅԱՆԵ ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ
ԹՈՒՐԹԵՐԵՆԻ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ	ՄԵԼԻՍԱ ԷՈԶԴԵՄԻՐ
ԹՈՒՐԹԵՐԵՆԻ ԽՄԲԱԳԻՐ ԵՒ ՍՐԲԱԳՐԻՉ	ՐԱՖԻ ԶՈՐԹՈՇՅԱՆ
ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԶԱՅԻՆ ՁԵՎԱՎՈՐՈՂ	ԱՐՄԵՆ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

PROJE
SAMVEL GARABEDYAN

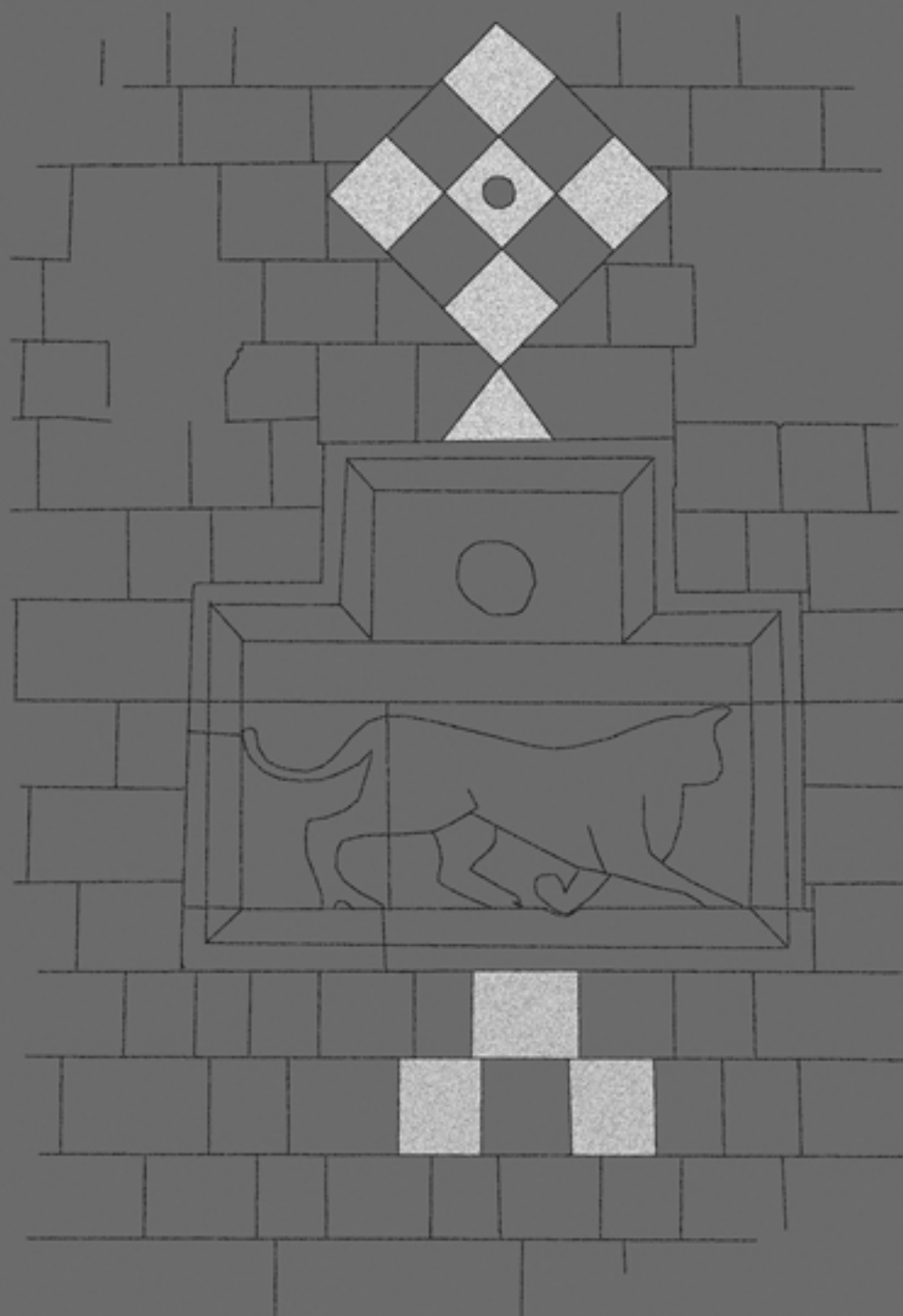
MİMAR	AŞOD HAGOBYAN
EDİTÖR	EMMA ABRAHAMYAN
ERMENİCE DÜZELTİ VE EDITÖR	HASMİG HOVHANNİSSYAN
İNGİLİZCE ÇEVİRİ	GAYANE MOVSİSSYAN
TÜRKÇE ÇEVİRİ	MELİSA ÖZDEMİR
TÜRKÇE DÜZELTİ VE EDITÖR	RAFFİ KORTOŞYAN
GRAFİK TASARIM	ARMEN GEVORGYAN

PROJECT BY
SAMVEL KARAPETIAN

ARCHITECT	ASHOT HAKOBIAN
EDITOR	EMMA ABRAHAMIAN
EDITING AND	
PROOF-READING OF THE ARMENIAN TEXT BY	HASMIK HOVHANNISSIAN
TRANSLATION INTO ENGLISH BY	GAYANE MOVSISSIAN
TRANSLATION INTO TURKISH BY	MELISA OZDEMIR
EDITING AND	
PROOF-READING OF THE TURKISH TEXT BY	RAFFI KORTOSHIAN
COMPUTER DESIGN BY	ARMEN GEVORGIAN

ՏՊԱԳՐՎԱԾ Է	«ԲՅՈՒՐԱԿՆ» ՏՊԱՐԱՆՈՒՄ
BASKI	BYURAGN BASIMEVİ
PUBLISHED	IN BYURAKN PUBLISHING HOUSE

ԵՐԵՎԱՆ-ERİVAN-YEREVAN-2016

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐՏԱՐԱՄԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿՈՐ ԲԻՆԱԿՐԱՄ
 ERmeni MIMARISINI ARAŞTIRAN VAKIF
 RESEARCH ON ARMENIAN ARCHITECTURE

2016

www.armenianarchitecture.am, www.raa.am ✉ raayer@sci.am